

FRILANSJOURNALISTEN

Birgit Røe Mathisen og Anders Graver Knudsen (red.)

FRILANSJOURNALISTEN – FRI OG SÅRBAR

Orkana Akademisk

Frilansjournalisten – fri og sårbar

Birgit Røe Mathisen og Anders Graver Knudsen (red.)

© Birgitte Kjos Fonn, Ellen Lexterød Hovlid, Trond Idås, Anders Graver Knudsen,
Birgit Røe Mathisen og Karianne Sørgaard Olsen.

Denne boken utgies med åpen tilgang (Open Access), og er regulert av åndsverkloven og betingelsene i Creative Commons-lisensen CC-BY 4.0.

Creative Commons-lisens CC-BY 4.0 tillater andre å kopiere og distribuere verket i ethvert medium eller format, og materialet kan benyttes til ethvert formål. Det må refereres korrekt til verk og forfatter, og referanse til Creative Commons-lisensen og hvilke endringer som eventuelt er gjennomført må inkluderes. Referanser til originalverket skal ikke presenteres på en slik måte at det gies inntrykk av at forfatter eller utgiver støtter gjenbruk eller gjenbrukers anvendelse av verket. Enhver anvendelse av materialet i dette verket kan ikke begrense andres rett til gjenbruk av materialet.

For en fullstendig beskrivelse av Creative Commons-lisensen se følgende nettside:
<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode.no>

ISBN trykket bok: 978-82-8104-648-1

ISBN PDF: 978-82-8104-649-8

ISBN EPUB: 978-82-8104-650-4

ISBN HTML: 978-82-8104-651-1

ISBN XML: 978-82-8104-652-8

DOI: <https://doi.org/10.33673/OOA20251>

Omslagsillustrasjon: Ane Hasselberg

Design: DesignBaltic

Utgivelsen er støttet av Pressens faglitteraturfond, Nord universitet,
OsloMet – storbyuniversitetet og Stiftelsen Fritt Ord.

Orkana Akademisk 2025
Orkana forlag as, 8340 Stamsund

www.orkana.no
post@orkana.no

Innhold

Kapittel 1: Frilansjournalisten i profesjonen og arbeidslivet	9
Birgit Røe Mathisen og Anders Graver Knudsen.....	9
Innledning.....	9
Hva er en frilanser?	11
Frilansjournalisten og arbeidslivet	15
Om boka	20
Referanser	22
Kapittel 2: Stabilt ustabilt – frilanslivet mellom frihet og sårbarhet	27
Anders Graver Knudsen og Birgit Røe Mathisen	27
Innledning.....	27
Datagrunnlag og metode: to spørreundersøkelser og et samarbeid.....	29
Erfarne og høyt utdannede.....	31
Mange jobber deltid.....	33
Stabil høy trivsel	35
Det frie valget	37
Lavt inntektsnivå og realinntektsnedgang	39
Oppsummering	42
Referanser	43
Kapittel 3: Å drive egen virksomhet	45
Anders Graver Knudsen.....	45
Innledning.....	45
Organisasjonsform og rammeverk for driften	47
Oppdrag og oppdragsgivere	49
Må jobbe hardere for å skaffe seg oppdrag	52
Et honorar som skal dekke mye	53
Utfordringer med faglig oppdatering	55
Å markedsføre seg selv	58
Oppsummering	59
Referanser.....	60
Kapittel 4: Å jobbe alene – om psykososiale sider ved frilanslivet	63
Anders Graver Knudsen	63
Alene hjemme.....	65
Ubetalt arbeid er en del av jobben.....	68
Lite skille mellom arbeid og fritid	69
Usikkerhet og stress knyttet til økonomi	72
Betydningen av nettverk og fellesskap	75
Oppsummering	77
Referanser.....	79

Kapittel 5: Mellom inntekt og idealer. Etiske grenseganger

i frilansjournalistikken

81

Birgit Røe Mathisen	81
Innledning.....	81
Etikk som lim	83
Alenegang, børs og katedral	84
Grensedragninger og rollekonflikter.....	85
Vilkår og innhold i jobben.....	87
Ensomhet eller del av kollegialt nettverk?.....	88
Avslå oppdrag?.....	91
Doble roller	93
Oppsummering	95
Referanser.....	96

Kapittel 6: Utvidede horisonter, trangere rammer –

idéutvikling i et frilansperspektiv

99

Karianne Sørgård Olsen.....	99
Innledning.....	99
Journalistisk idéarbeid.....	100
Frilansjournalistikken som spenningsfelt.....	101
Intervjuer med frilansere	102
Hvordan arbeider frilansere med idéer?.....	104
Personlig engasjement som drivkraft	104
Fleksibilitet til å gå dypere	104
Spesialisering som strategi	105
Observasjon som sentral kilde til idéer	106
Å utfordre etablerte sannheter.....	108
Å utvikle og ivareta idéer.....	109
Å pitsje idéen	111
Kirkegården for gode idéer: mellom kreativ utfoldelse og økonomiske realiteter.....	113
Oppsummering	114
Referanser	116

Kapittel 7: Opphavsrett for frilansere

117

Ellen Lexerød Hovlid.....	117
Innledning	117
Hva slags frilansmateriale er beskyttet av opphavsrett?	119
Hvilke rettigheter har frilansere, når de har opphavsrett til noe?	120
Hvordan bør avtaler om bruksrett utformes?.....	122
Når kan andre bruke frilanseres materiale <i>uten</i> avtale?.....	123
Om stofftyveri: Hva skjer når andre bruker frilanseres materiale ulovlig?	127
De samme reglene gjelder når frilansere vil bruke andres materiale.....	129
Oppsummering	131
Referanser.....	132

Kapittel 8: Frilansere på krevende oppdrag

133

Trond Idås.....	133
Innledning	134
Oppvåkning i redaksjonene	135
Et bredt spekter av oppdrag	137

Potensielt traumatiserende hendelser og traumatisk stress.....	137
Hva er posttraumatisk stress og PTSD?.....	138
Sekundær traumatisering	139
Compassion fatigue – utbrenthet	140
Hvilke opplevelser fører til stressreaksjoner?.....	140
Erfaring – på godt og vondt.....	141
Andre risikofaktorer.....	142
Empati, moralsk dissonans og skade på sjela	143
Sosial støtte – posttraumatisk vekst.....	145
Oppsummering	146
Referanser.....	147

Kapittel 9: Organisert frihet. Om frilansernes profesjonaliseringsarbeid 151

Birgitte Kjos Fonn.....	151
Innledning.....	152
Fri og sårbar.....	153
Nest største lokallag	155
Driver alene	156
Gode tider	157
Fremtidens underklasse?.....	159
Usikker fremtid.....	161
Flere grupper innlemmes	162
Kamp på mange hold.....	163
Oppsummering	165
Referanser.....	166

Kapittel 10: Hvorfor frilansere trenger en fagforening 169

Trond Idås	169
Innledning.....	169
Identitet og fellesskap.....	175
Kompetanse og profesjonalitet.....	177
Presseetikk og profesjonalitet	178
Individuell service og åpning for kollektive avtaler	179
Oppsummering	181
Referanser.....	183

Kapittel 11: Alene og del av fellesskapet 185

Birgit Røe Mathisen og Anders Graver Knudsen.....	185
Innledning.....	185
Svakt sikkerhetsnett og lav prestisje – arbeidet som begrenset og ufritt?.....	186
Frihet og høy trivsel – arbeidet som lidenskap?	189
Alene og del av kollektiv	191
Styrket eller svekket profesjon?.....	193
Referanser.....	197

Forfatterbiografier	200
---------------------------	-----

FRILANSJOURNALISTEN I PROFESJONEN OG ARBEIDSLIVET

Birgit Røe Mathisen og Anders Graver Knudsen

I dette kapittelet introduseres tema og sentrale spørsmål som diskuteres gjennom resten av boka. Det gis en redegjørelse for selve frilansbegrepet, før vi tar for oss hvorfor det er viktig å ha et særskilt blikk på journalister som utfører yrket sitt uten at de er fast ansatt i en redaksjon. Videre diskuteres frilansjournalister som en del av både journalistprofesjonen og arbeidslivet, og det gis en oversikt over tidligere forskning på feltet.

Innledning

Frilanslivet gir mange spennende muligheter for den enkelte. Friheten er stor. Frilansjournalisten kan styre sin egen arbeidsdag og jobbe akkurat når og hvor det måtte passe. Frilanseren kan velge å jobbe med den typen saker hen selv har lyst til, fordype seg og utvikle spesialkompetanse på ett eller flere områder. Og samtidig nyte den friheten det er å ikke ha sjefer å forholde seg til. Frilansing kan være et selvstendig og godt yrkesliv med mange muligheter for interessante oppdrag og faglig utvikling. Frilanslivet kan handle om gründerliv og innovasjon og være drevet av ønsket om å

skape og utvikle sin egen arbeidsplass. Lite kan måle seg med mestringsfølelsen når man lykkes.

Men frilanslivet kan også være en usikker tilværelse, med uforutsigbar økonomi og mangel på sikkerhetsnett. Lønna kommer ikke på konto en fast dato hver måned. Den må frilanseren aktivt tjene inn, i et marked der tilgangen på oppdrag kan svinge voldsomt fra måned til måned. Frilanseren må selge inn sine tjenester, sin kompetanse og sine ideer til mulige oppdragsgivere, og aktivt bygge sin egen merkevare. Dersom frilanseren blir syk eller får syke barn, taper hen inntekt. For noen er frilanslivet drevet av skaperglede og et aktivt valg om å jobbe for seg selv. For andre er det en høyst ufrivillig og midlertidig tilværelse. Med andre ord – frilanslivet innebærer et spenn mellom frihet og usikkerhet som den enkelte må håndtere og balansere på egen hånd.

I en rekke europeiske land blir en stadig økende andel av journalistene frilansere (Gollmitzer, 2020; Deuze & Witschge, 2018; Van Leuven et al., 2021; De Cock & de Smaele, 2016). Utviklinga knyttes til større strukturelle endringer i arbeidslivet, med ei dreining mot økt individualisering og fleksibilitet (Sennet, 2008; Kalleberg, 2018). I Norge er derimot andelen mediefrilansere lavere enn i mange andre europeiske land, og omfanget er relativt stabilt, i alle fall i målt i medlemstall i Norsk Journalistlag (NJ) Frilans. Samtidig har også den norske mediebransjen gått igjennom store strukturelle og økonomiske endringer de siste tiårene (Grimsmo & Heen, 2013; Karlsnes & Steensen, 2020; Bjerke et al., 2019). Ny teknologi og nye forretningsmodeller forandrer arbeidsmarkedet, og mange spår at det blir flere frilansere i mange bransjer i årene som kommer. Strukturelle forhold påvirker både arbeidsvilkår og måten arbeidslivet organiseres på (Salamon, 2020, s. 110). I et demokratisk perspektiv har arbeidsvilkårene for journalister også betydning for hvilken samfunnsrolle journalistikken kan fylle, og hvilken type innhold journalister kan produsere (Gollmitzer, 2014; Cohen, 2017).

Flere journalistikkforskere har etterlyst studier som setter søkelys på det journalistiske arbeidslivet generelt (Neilson, 2020; Cohen, 2019; Ørnebring, 2010), og særskilt på hvordan nettopp frilansere håndterer motsetningen mellom individuelt entreprenørskap og behov for kollektivt samarbeid og støtteordninger (Salamon, 2020, s. 106). For å kunne forstå hvordan journalistikken som profesjon fungerer i samfunnet, er det derfor viktig å vende blikket mot den delen som skapes utenfor mediehusene

(Deuze & Witschge, 2018; Gollmitzer, 2014). Denne boka er et bidrag til mer kunnskap om denne delen av journalistikken, nærmere bestemt frilansing. Hensikten er todelt: å gå dypere inn i nettopp spennet mellom frihet og faglige muligheter på den ene siden, og sårbarhet, usikkerhet og dårlige vilkår på den andre, og samtidig diskutere hva som kan gjøre tilværelsen som frilanser enklere å håndtere. Det teoretiske utgangspunktet er profesjonsteorien, med profesjonell identitet, autonomi og profesjonalisering som sentrale begrep.

Hva er en frilanser?

Begrepet frilanser er et ubeskyttet begrep som brukes på flere ulike måter. Ifølge Bokmålsordboka stammer ordet fra det engelske *freelance*, som betyr 'fri lansé'. Begrepet stammer fra middelalderen og beskrev en ridder eller leiesoldat som tjente den som betalte best. Ifølge Bokmålsordboka brukes ordet frilanser i dagligtalen om en person som ikke er fast tilknyttet noen virksomhet, men tar oppdrag på fri basis. Det kan være en journalist, skuespiller, fotograf, tegner, oversetter eller musiker.¹ Frilanser er juridisk sett et trygderettslig begrep. Ifølge folketrygdlovens § 1-9 er en frilanser en som utfører arbeid eller oppdrag uten å være ansatt som arbeidstaker for lønn eller annen godtgjørelse. Frilansing er en relativt vanlig arbeidsform i flere frie eller kunstneriske yrker, også i journalistikken.

Den internasjonale journalistføderasjonen bruker begrepet atypisk arbeidskraft om tilknytning til arbeidet som ikke er fast eller på fulltid (Walters et al., 2006, s. 6). Her omfattes både korttidskontrakter, vikarer, prosjektstillinger, tilkallingsvikarer og frilansing. Samtidig kan journalistisk arbeid uten fast tilsetning neppe beskrives som atypisk lenger, all den tid så mange som 20–60 prosent av alle journalister i en rekke europeiske land er frilansere (Walters et al., 2006; Bittner, 2011).

Norsk Journalistlag drar et tydelig skille mellom frilansjournalister og andre former for atypisk arbeidskraft. I henhold til fagforeningas klassifisering er en frilanser *ikke* midlertidig vikar, tilkallingsvikar eller prosjektansatt. En frilanser er en journalist som jobber selvstendig for flere ulike oppdragsgivere. Den kanadiske forskeren Nicole Cohen har gjennomført flere studier av frilansjournalister og definerer frilansere på følgende måte:

¹ <https://ordbokene.no/nob/bm/frilanser>

Freelancers are self-employed workers who sell pieces of writing or contract their services to several media outlets without being employed by a single firm. In legal terms, freelancers contract for services with publishers, which means they are not hired, but only paid for work performed. [...]. They have ongoing relationships with a number of clients in the same sector. (Cohen, 2016, s. 9)

En frilansjournalist driver med andre ord for seg selv og selger sine tjenester eller jobber på oppdrag for flere oppdragsgivere. Hen kan være selvstendig næringsdrivende og ha et eget enkeltpersonforetak eller aksjeselskap, eller være lønsmottaker. Frilanseren har normalt flere oppdragsgivere samtidig. Hen holder sine egne driftsutgifter. Frilanseren får ofte betalt per oppdrag og har ingen fast månedslønn. Folketrygdloven skiller mellom frilansere og selvstendig næringsdrivende, men Norsk Journalistlags definisjon av frilansere omfatter også selvstendig næringsdrivende. Arbeidsrettslig er dette et komplisert terreng. I denne boka er vi opptatt av frilansjournalister i henhold til fagforeningas klassifisering: journalister som ikke har fast ansettelse, men som livnærer seg med å jobbe for flere ulike oppdragsgivere, enten som oppdragstakere eller selvstendig næringsdrivende. Frilansing er en sentral del av journalistikkens historie og på ingen måte noe nytt fenomen. De første journalistene var frilansere (Ørnebring, 2020; Fonn, 2025).

Det er vanskelig å tallfeste nøyaktig hvor mange frilansjournalister det er i Norge. Det vi har tall på, er de som er organisert i fagforeninga Norsk Journalistlags seksjon for frilansere, NJ Frilans. Ved utgangen av 2024 var medlemstallet 605, noe som utgjør drøyt syv prosent av det av det totale medlemstallet til NJ.² Andelen frilansere har holdt seg stabilt på syv til ti prosent gjennom flere år med nedbemanning og kutt i norske redaksjoner. Totalt er det blitt færre journalister enn før: Fra 2011 til 2019 sank tallet på fagorganiserte journalister i Norge med 1500, til rundt 8000. Siden har det økt igjen, og ved utgangen av 2024 organiserte NJ 8694 journalister. Vi vet naturlig nok ikke hvor mange som arbeider som frilansjournalist uten å være medlem av fagforeninga. Det vi vet, er at organiseringsgraden blant journalister generelt er høy, på om lag 80–90 prosent (Bjerke et al., 2019, s. 21).

På den andre siden av Kjølen anslår Sveriges journalistforbund at om lag 20 prosent av alle svenske journalister er frilansere (Norbäck, 2021, s. 5). Også i Sverige er det totale antallet journalister kraftig redusert: For-

² Tall fra offisiell telling, desember 2024. Gitt av NJs sekretariat juni 2025.

skere estimerer at mellom 20 og 25 prosent av alle svenske journaliststillinger forsvant på 2010-tallet (Nygren & Wadbring, 2019). I Belgia er hver fjerde journalist frilanser (Van Leuven et al., 2021, s. 11). I både Tyskland og Østerrike er 60 prosent av de fagorganiserte journalistene frilansere, ifølge EFJ (European Federation of Journalists).³ Med andre ord skiller Norge seg ut med en langt lavere andel frilansjournalister enn det vi finner i flere andre europeiske land.

Profesjonalisering, autonomi og profesjonell identitet

Frilansjournalister er en del av journalistprofesjonen, og de innehar en yrkesrolle som formes av ytre økonomiske, teknologiske og organisatoriske rammevilkår så vel som indre profesjonelle normer og verdier (Bjerke et al., 2019, s. 292). Journalistrollen beskrives som et «sosialt betinget sett av faglige standarder, yrkesetiske normer og sosiale atferdsmønstre som over tid skaper en kollektiv identitet» (Ottosen, 2004, s. 21). Det teoretiske utgangspunktet for denne boka er profesjonssosiologien, med autonomi og identitet som sentrale begrep. Journalistikken er et relativt ungt akademisk fag, i ei evig spenning mellom å være et håndverk som krever praktiske og teknologiske ferdigheter, og samtidig en profesjon der analytisk refleksjon og teoretisk innsikt er nødvendig (Ottosen, 2004, s. 99). Nå er ikke journalistikk en profesjon i streng tradisjonell forstand; det er et åpent yrke (Ottosen, 2004). Hvem som helst kan titulere seg som frilansjournalist og selge inn enkeltsaker til ulike medier. Det kreves verken journalistutdanning eller noen form for autorisasjon for å tre inn i journalistikken, verken på fast eller frilansbasis, og den omtales som en semi-profesjon (Nygren, 2008; Ottosen, 2004; Bjerke, 2009). Bjerke (2009, s. 74) hevder at krav til dokumentert kompetanse anses som viktigere for å få jobb i en redaksjon, enn krav til journalistisk fagutdanning.

Samtidig har journalistikken gjennomgått en profesjonaliseringsprosess, med profesjonell frihet, eller autonomi som en sentral verdi (Deuze, 2005). Waisbord (2013, s. 10) beskriver profesjonalisering som spesialisering av arbeid og en prosess der yrkesgrupper gjør krav på jurisdiksjon over praksis. Begrepet jurisdiksjon har sitt opphav hos profesjonsteoretikeren Abbott (1998) og innebærer kontroll over arbeidet: Det er ingen ekstern

3 Opplysningene er gitt av Renate Schröder, direktør for EFJ i telefonsamtale med forfatter 20.9.2019.

autoritet som definerer standarder for hvordan arbeidet skal utføres, det gjør profesjonen selv på grunnlag av kunnskapen den forvalter. Profesjonalisering kan ses på som en prosess mer enn en tilstand, der kunnskapskontroll er sentralt (Freidson, 2001; Abbott, 1998). Bjerke (2009, s. 56) definerer profesjonalisering som «sosiale strategier for å oppnå kontroll over en kunnskapsform som igjen kan benyttes til å etablere autonomi på og makt over et samfunnsmessig område».

Autonomi eller frihet er en sentral profesjonsverdi i journalistikken: Den skal være fri fra både politisk og kommersielt press. Idealet om autonomi henger sammen med journalistikkens publisistiske og ideelle samfunnsrolle. Journalistikk er ikke en hvilken som helst vare. Journalistikk defineres som «en moderne institusjon som innhenter, bearbeider og formidler informasjon som gjør krav på å være sann og som kan være demokratisk relevant» (Eide, 2011, s. 10). I et demokratisk samfunn er det normative idealet at journalistikken både skal være en kritisk motmakt, fylle et informasjonsbehov og være en arena for offentlig debatt, uavhengig av andre samfunnsinstitusjoner (Waisbord, 2013; Deuze, 2005).

Profesjonalisering styrker profesjonen og de profesjonelle verdiene. I forskningen finner vi også en diskusjon om hvorvidt journalistikken går i ei retning mot de-profesjonalisering eller re-profesjonalisering (Nygren, 2008; Witschge & Nygren, 2009). De-profesjonalisering innebærer at profesjonen mister kontroll, og at kommersiell logikk får økt innflytelse, mens de profesjonelle vurderingene taper terreng. Re-profesjonalisering innebærer det motsatte; at profesjonen tilegner seg en ny form for kontroll og styrker de profesjonelle verdiene. Et sentralt spørsmål er om økningen i frilansarbeid innebærer ei de-profesjonalisering eller ei re-profesjonalisering (Deuze & Fortunati, 2011). Bli profesjonen mer porøs med svakere kollektive ordninger når flere utøvere jobber alene? Eller kan det bidra til at oppslutninga om profesjonelle verdier styrkes? Det er en diskusjon vi kommer tilbake til gjennom boka.

Profesjonalisering handler også om hvordan en kollektiv, profesjonell identitet skapes (Evetts, 2011, 2013; Ottosen, 2004). Journalister deler en felles profesjonell selvpoppfattelse som skapes og vedlikeholdes gjennom både utdanning, medlemskap i fagforening og sosialisering i arbeidslivet. Å identifisere seg med profesjonen innebærer lojalitet til det profesjonelle fellesskapet. Lojalitet og oppslutning om verdier er også ei forutsetning for at en profesjon skal overleve (Flatøy, 2023, s. 138). Hva preger så den pro-

fesjonelle identiteten til frilansjournalister? Her viser forskningen litt ulike tendenser. Mirjam Gollmitzer (2014) beskriver sterk opplutning om profesjonelle verdier blant tyske frilansjournalister, der frihet, uavhengighet og det ideelle samfunnsoppdraget blir holdt fram som sentralt. Christer Flatøy (2023) finner derimot at norske frilansjournalister identifiserer seg med profesjonen i mindre grad enn fast ansatte. Det skyldes i hovedsak at de har et svakere nettverk innad i egen profesjon. Han påpeker at dersom omfanget av atypisk arbeid øker, vil selve fundamentet for en profesjon utfordres.

I en studie fra Australia finner Josephi og O'Donnell (2023, s. 153) at det er viktig for frilanserne å være en del av det profesjonelle fellesskapet. Lojaliteten til det tradisjonelle journalistiske verdisystemet er sterkt. Samtidig utfører frilansere også arbeidsoppgaver utenfor journalistikkens grenser, som informasjon og innholdsmarkedsføring. Josephi og O'Donnell etterlyser derfor en mer åpen forståelse av journalistikk: «The changing work modes of freelance journalists should lead to a rethinking of some of journalism's norms, such as a journalist's autonomous editorial judgment needing to be based on sole journalism», er deres konklusjon (2023, s. 153).

Her berører vi spørsmålet om hvordan journalistikk defineres, og hvem som har definisjonsmakten til å bestemme det. Innad i en profesjon er makten ulikt fordelt. Jan Fredrik Hovden (2008, s. 137) lener seg på sosiologen Bourdieu og bruker begrepet journalistisk kapital i sin analyse av hvordan innflytelse og posisjoner er ulikt fordelt. Hovden beskriver et hierarki der frilansere har mindre status og lavere profesjonell prestisje, mens journalister i nasjonale, toneangivende nyhetsmedier troner høyest. Frilansere betraktes også noen ganger som underklasse eller tjenere (Flatøy, 2023, s. 141). Samtidig er det viktig å understreke at det er store variasjoner innad i frilanskorpset, også når det gjelder status og prestisje. Historisk sett har flere profilerte og kjente journalister vært frilansere.

Frilansjournalisten og arbeidslivet

Frilansjournalisten er en del av et arbeidsliv som gjennomgår store endringsprosesser (Dølvik & Steen, 2018, s. 19). Digitaliseringa forandrer måten folk arbeider på. Flere sosiologer diskuterer hvordan en nyliberalistisk vending fører til et mer uforutsigbart samfunn (Beck, 2000; Sennet, 2008).

Arbeidslivet blir mer individualisert og fleksibelt, og i flere land synker oppslutninga om kollektivt forhandlede avtaler. Her skiller Norge og de øvrige nordiske landene seg ut. Sentrale trekk ved det nordiske arbeidslivet er velferdsordninger, kollektive avtaler og et institusjonalisert samarbeid mellom partene, i form av trepartssamarbeidet, kollektiv organisering og forhandlede kompromiss (Hvid et al., 2019, s. 10). Den nordiske modellen kombinerer høy vekst, høy produktivitet, utdanning og høy sysselsetting med lav ulikhet (Dølvik & Steen, 2018, s. 16). Arbeidere i Norden har en høy grad av medbestemmelse og innflytelse over arbeidet (Norbäck, 2021, s. 3), og de organiserer seg i fagforeninger i større grad enn kolleger i en rekke andre land. Mediebransjen er en del av det regulerte og etablerte norske arbeidsmarkedet, med gode lønns- og arbeidsbetingelser, og gode sikkerhetsnett for de som faller utenfor (Hvid & Falkum, 2019).

Samtidig er den nordiske modellen under press. Færre rutinejobber, økt ulikhet og økning i atypisk arbeid og fragmenterte tilknytningsformer gir nye utfordringer (Dølvik & Steen, 2018). Arbeidslivet krever i større grad fleksibilitet i alle typer tilsettingsforhold (Ellingsæter, 2017). Mediebransjen har gjennomgått omfattende strukturelle endringer de siste tiårene. Ny teknologi, konkurranse fra globale plattformer og sviktende finansieringsmodeller har ført til nedbemanning og omstilling. Det journalistiske arbeidslivet er ustabil og usikkert, både for fast ansatte og frilansere (Van Leuven et al., 2021). Mediebransjen er dessuten en tidlig indikator på endringer som skjer i arbeidslivet (Grimsmo & Heen, 2013; Gollmitzer, 2014).

Begrepet prekariat beskriver personer som befinner seg i arbeidslivets randsoner. Løsarbeidersamfunnet er et annet begrep for det samme (Standing, 2011; Eldring & Ørjaseter, 2018). Prekære arbeidsforhold innebærer usikkerhet og løse tilknytningsformer, dårlig økonomi, svake sosiale sikkerhetsnett, mangel på legal beskyttelse (Kalleberg, 2018, s. 29) og manglende innflytelse (Örnebring, 2020, s. 192). Resultatet er et arbeidsliv med store forskjeller i jobbkvalitet, lønn og sikkerhetsnett. Medieøkonomien fører til større kløfter mellom de som har trygge, faste jobber, og frilansere på utrygge vilkår, der frilansere fyller en funksjon som billigere og mer fleksibel arbeidskraft (Van Leuven et al., 2021; Witschge & Nygren, 2009).

Samtidig er det viktig å understreke at ikke alle former for atypisk arbeid innebærer usikre arbeidsforhold (Rick, 2024). Journalister er kunn-

skapsarbeidere. De fleste har høyere utdanning (Flatøy, 2023), også norske frilansjournalister. Faglig autonomi og profesjonell frihet er en sentral profesjonsverdi for journalister (Deuze, 2005). Edström og Ladendorf (2012) er opptatt av forholdet mellom frivillighet og tvang og beskriver to ulike modeller for å forstå frilanslivet: *Portfoliomodellen* vektlegger at frilansere frivillig velger å arbeide som selvstendige entreprenører. Her er faglig frihet og profesjonelle muligheter sentralt. *Marginaliseringsmodellen* beskriver frilansere som blir tvunget inn i en usikker tilværelse uten trygghet og faste rammer.

Entreprenørskapsbegrepet brukes i flere studier som en betegnelse på journalister som jobber utenfor redaksjonene, og her favnes både frilansere og journalister som etablerer sin egen publikasjon eller såkalte start-ups (Elmore & Massey, 2012; Wagemanns et al., 2016). Entreprenørskap knyttes ofte til innovasjon og innebærer at entreprenøren driver fram kvalitative forandringer og forbedringer. Entreprenørskap i journalistikk innebærer å forstå problemer som muligheter i søken etter nye løsninger (Willemssen et al., 2021). Denne forståelsen av entreprenørskap rommer også innovasjon og ny utvikling som drives fram av fast ansatte i redaksjonene. Elmore og Massey (2012, s. 113) drar derimot et skille mellom de som er entreprenører for seg selv, og de som er det for andre, der frilansere kommer i den første kategorien. Hos Elmore og Massey omfattes journalistiske entreprenører både av frilansjournalister, selvstendig næringsdrivende og journalister som gir ut egne publikasjoner.

Journalistikk beskrives også som et porteføljearbeidsliv (Platman, 2004; Deuze & Witschge, 2018), der risikoen flyttes fra arbeidsgiver til den enkelte yrkesutøver (Norbäck, 2021). I noen tilfeller tvinges frilansere inn i frilanslivet på grunn av kostnadskutt, nedbemanning og færre faste stillinger (Van Leuven et al., 2021; Gollmitzer, 2024). Den nyliberale diskursen gjør prekære arbeidere til entreprenører som kan tjene til livets opphold på selv de hardeste arbeidsmarkedene (Vallas & Christin, 2011), der dårlige vilkår og svake rettigheter tildekkes som en glamorisert risiko (Salamon, 2020).

Men det er også flere frilansere og journalistiske entreprenører som aktivt har valgt å si opp en fast jobb i protest mot det de beskriver som et stadig hurtigere tempo i redaksjonenes «hamsterhjul». De opplever at frilanslivet eller det å starte sin egen publikasjon gir langt bedre muligheter til å skape kvalitativt god og viktig journalistikk, og at det gir et romsligere

og tryggere arbeidsliv (Wagemans et al., 2016; Mathisen, 2017). Å jobbe selvstendig og drive sin egen arbeidsplass kan være en måte å styrke de profesjonelle verdiene på. Mange frilansere opplever også at frilanslivet gir bedre muligheter til å balansere yrkesliv og privatliv enn fast ansettelse gjør (Mathisen, 2016; Edström & Ladendorf, 2012).

Mellom frihet og sårbarhet

Med andre ord – livet uten fast ansettelse innebærer også en paradoksal motsetning mellom frihet og sårbarhet (Knudsen & Mathisen, 2021; Gollmitzer, 2014; Edström & Ladendorf, 2012), der også forholdet mellom den enkelte frilanser og det kollektive, profesjonelle fellesskapet er sentralt. Flere journalistforskere har vært opptatt av frilansere nettopp i dette spennet og utforsket hvordan de håndterer både muligheter og begrensninger. Frilanserne i Gollmitzers studie (2014) forteller om et press om å arbeide fort heller enn grundig, om økt kommersialisering og dårligere økonomi. Samtidig trives de i jobben og legger stor vekt på nettopp friheten fra sjefer og konsernledelse (Gollmitzer, 2014, s. 832).

Basert på en studie av tyske journalister, både fast ansatte og frilansere, finner Jana Rick (2024) at en fjerdedel befinner seg i en akutt prekær situasjon, der unge journalister og frilansere er mest utsatt. Studien peker på et økende gap mellom journalister med fast ansettelse og frilansere som strever med å kunne leve av journalistikken. Hun diskuterer også hvorfor journalister som jobber under usikre forhold, *forblir* i bransjen, og peker på at arbeidet gir mange former for tilfredsstillelse på et ikke-økonomisk plan: «Journalists accept precarious conditions because they love working in journalism», skriver hun (Rick, 2024, s. 12).

Maria Norbäck (2021a, 2021b, 2022) er opptatt av hvordan den nyliberalistiske dreininga i arbeidslivet, også i en velferdsstat som Sverige, innebærer økt individualisering, konkurranse og fleksibilitet. Basert på intervju med 52 svenske frilansere finner hun at frilansere har problemer med å skille mellom jobb og fritid, de er «alltid» i jobbmodus, og mange klarer ikke å tallfeste nøyaktig hvor mange timer de faktisk jobber i uka. De tør ikke si nei til oppdrag og ender noen ganger med altfor mye jobb. Frilanslivet er den sterkeste rett og rommer en grenseløs frihet, samtidig som friheten er veldig begrenset. Norbäck (2021b, s. 13) skriver:

Precaritazion also entails that workers bear the risks associated with the work, in the case of journalism, meaning that work shortages, skill development and career and employability management – issues that used to be the responsibility of the employer – are increasingly becoming the responsibility of the individual journalist.

I en annen artikkel (Norbäck, 2021a) utforsker hun hvilke strategier frilanserne etablerer for å motvirke usikkerheten. Samarbeid heller enn konkurranse er en av dem: å delta i faglige, profesjonelle fellesskap som en buffer mot et usikkert og ensomt frilansliv. Norbäck påpeker at det er en sterk kultur for kollektiv profesjonalisering og oppslutning om fagforeningene blant svenske frilansere. Salamon (2020) påpeker at det digitale medielandskapet gir frilansere muligheter til å bygge nettverk innad, i felles protest mot dårlige vilkår

Sårbarheten handler også om rettigheter og sikkerhetsnett. Kampen for opphavsrett har vært sentral gjennom Norsk Journalistlags historie og i utviklingen av en selvbevissthet blant journalister om at de utgjør en kollektiv yrkesgruppe med rettigheter som må ivaretas gjennom lovgivning og avtaler (Ottosen, 2004, s. 24). Samtidig er opphavsretten i den digitale mediealderen under press i en rekke land, og demonstrerer den skjeve maktbalansen mange frilansere befinner seg i (Cohen, 2016, s. 101).

Flere studier viser et bilde av frilansjournalister som trives veldig godt. Jobbtilfredsheten er høy, og i noen tilfeller høyere enn blant fast ansatte kolleger (Gollmitzer, 2014; Edström & Ladendorf, 2012; Mathisen, 2016). Den høye trivselen har ofte sin forklaring i nettopp friheten; opplevelsen av å styre egen arbeidsdag og ha stor grad av autonomi i arbeidet. Ikke minst er denne friheten knyttet til selv å få styre hvilke saker man skal jobbe med, og muligheten til å utvikle sine egne ideer. Å lykkes som frilanser krever noen ferdigheter. De Cock og de Smaele (2016) trekker fram entreprenørielle ferdigheter som forretningsinstinkt, disiplin, god evne til planlegging, evne til å bygge nettverk og takle usikkerhet som sentralt for å lykkes. Det samsvarer godt med en norsk intervjustudie, der frilansjournalister vektlegger både personlige egenskaper, gründerferdigheter og profesjonelle ferdigheter som journalist som viktig. Her trekkes nettopp evner til å utvikle og selge inn ideer fram som en grunnleggende kompetanse for å klare seg som frilanser (Mathisen, 2019, s. 251).

Om boka

Hensikten med dette innledningskapittelet har vært å presentere bokas tema og formål samt å tegne opp det teoretiske og kunnskapsmessige bakteppet for de videre diskusjonene. I kapittel 2 diskuterer Anders Graver Knudsen og Birgit Røe Mathisen frilansernes vilkår i en paradoksal spenning mellom høy trivsel og sårbarhet. Kapittelet bygger på to kvantitative spørreundersøkelser, arbeidskårundersøkelsene fra 2019 og 2024. I kapittel 3 tar Anders Graver Knudsen for seg livet som gründer. For frilansjournalisten som er sin egen sjef, er det avgjørende å mestre organiseringen av arbeidet. I kapittelet gis det et overblikk over hvordan norske frilansere organiserer ulike sider ved arbeidslivet sitt. Å organisere arbeidshverdagen innebærer også å håndtere psykososiale sider ved jobben. Dette er tema i kapittel 4, der Anders Graver Knudsen utforsker balansen mellom jobb og fritid og utfordringene med å «alltid» være tilgjengelig for oppdragsgivere.

Kapittel 5 handler om etikk og rolleforståelse, der Birgit Røe Mathisen utforsker ulike profesjonsetiske dilemma som kan prege frilanstilværelsen. Dette gjelder hvilke type oppdrag man tar, og utfordringene handler om å håndtere etiske dilemma alene, langt unna kollegial veiledning.

Evnen til å finne, utvikle og selge inn ideer er kanskje den mest grunnleggende kompetansen som kreves for en frilanser. I kapittel 6 tar Karianne Sørgård Olsen for seg ideutvikling og idearbeid. Basert på en intervjustudie blant norske frilansere diskuterer hun hvordan frilansere kan finne og utvikle gode ideer gjennom research, planlegging og avgrensning.

Opphavsretten er en grunnleggende viktig rettighet for frilansjournalister. I kapittel 7 tar Ellen Lexerød Hovlid for seg opphavsretten og dens praktiske betydning. Hun forklarer hva slags materiale som er beskyttet av opphavsretten, og hvilke økonomiske og ideelle rettigheter den gir.

På lik linje med alle journalister møter frilanseren også krevende oppdrag, både ute og hjemme. Journalisten er samfunnets øyevitne, og det kan til tider gi helsemessige konsekvenser. I kapittel 8 tar Trond Idås for seg utfordringer journalister møter på krevende oppdrag, både innafør og utenfor landegrensene, og hvordan de kan håndteres på en best mulig måte.

Det sies at frilansing er den nye normalen for journalister. Det er også den gamle – avisene eksisterte i flere hundre år før journalistikk ble et yrke som kunne skilles fra andre medierelaterte virksomheter, og enda lenger

før man kunne snakke om faste ansettelse og ordnede arbeidsforhold. I kapittel 9 diskuterer Birgitte Kjos Fonn frilansjournalistikk i et historisk perspektiv og hvordan disse erfaringene kan bidra til å forstå og belyse frilansernes situasjon i dag.

Frilanslivet innebærer på flere måter ei spenning mellom individuelt arbeid og kollektiv tilhørighet. I kapittel 10 tar Trond Idås for seg fagorganisering og kollektive løsninger for frilansere. Han diskuterer mulighetene for kollektive forhandlinger og rammeavtaler og hvilke felles ordninger og kollektive tiltak som finnes gjennom fagforeningene.

Til slutt oppsummerer Birgit Røe Mathisen og Anders Graver Knudsen. I det avsluttende kapittelet drøftes flere motsetninger og paradokser som preger frilanstilværelsen: krevende arbeidsvilkår og høy trivsel, mellom frihet og begrensninger, mellom alenegang og fellesskap, og mellom høy og lav prestisje.

Referanser

- Abbott, A. (1988). *The system of professions: an essay on the division of expert labor*. University of Chicago Press.
- Beck, U. (2000). *The brave new world of work*. Polity Press.
- Bittner, A. K. (2011). *Managing change. Innovation and trade unionism in the news industry*. The European Federation of Journalists.
https://europeanjournalists.org/fr/wp-content/uploads/sites/2/2013/11/Managing_Change.pdf
- Bjerke, P. (2009). *Refleks eller refleksjon? En sosiologisk analyse av journalistisk profesjonsmoral* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Bjerke, P., Fonn, B. K. & Mathisen, B. R. (Red.). (2019). *Journalistikk – profesjon i endring*. Orkana Akademisk.
- Cohen, N. S. (2016). *Writers' rights: Freelance journalism in a digital age*. McGill-Queen's University Press.
- Cohen, N. S., Hunter, A. & O'Donnell, P. (2019). Bearing the burden of corporate restructuring: Job loss and precarious employment in Canadian journalism. *Journalism Practice*, 13(7), 817–833.
<https://doi.org/10.1080/17512786.2019.1571937>
- De Cock, R. & de Smaele, H. (2016). Freelancing in Flemish news media and entrepreneurial skills as pivotal elements in job satisfaction. *Journalism Practice*, 10(2), 251–265. <https://doi.org/10.1080/17512786.2015.1123106>
- Deuze, M. (2005). What is journalism? Professional identity and ideology of journalists reconsidered. *Journalism*, 6(4), 442–464. Sage Publications.
<https://doi.org/10.1177/1464884905056815>
- Deuze, M. & Fortunati, L. (2011). Atypical newswork, atypical media management. I M. Deuze, *Managing media work* 111–120. Sage.
- Deuze, M. & Witschge, T. (2018). Beyond journalism: Theorizing the transformation of journalism. *Journalism*, 19(2), 165–181.
<https://doi.org/10.1177/1464884916688550>
- Dølvik, J. E., Fløtten, T., Hippe, J. M. & Jordfald, B. (2015). *The Nordic model towards 2030. A new chapter?* (Fafo-rapport 7/2015). NordMod2030. <https://www.fafo.no/zoo-publikasjoner/the-nordic-model-towards-2030-a-new-chapter>
- Edström, M. & Ladendorf, M. (2012). Freelance journalists as a flexible workforce in media industries. *Journalism Practice*, 6(5–6), 711–721.
<https://doi.org/10.1080/17512786.2012.667275>
- Eide, M. (2022). *Hva er journalistikk?* Universitetsforlaget.

- Eldring, L. & Ørjasæter, E. (2018). *Løsarbeidersamfunnet*. Cappelen Damm Akademisk.
- Evetts, J. (2011). A new professionalism? Challenges and opportunities. *Current Sociology*, 59(4), 406–422. <https://doi.org/10.1177/0011392111402585>
- Evetts, J. (2013). Professionalism: Value and ideology. *Current Sociology Review*, 61(5–6), 778–796. <https://doi.org/10.1177/0011392113479316>
- Flatøy, C. (2023). I am not an employee, am I then a professional? Work arrangement, professional identification and the mediating role of intra-professional network. *Journal of Professions and Organisation*, (10), 137–150. <https://doi.org/10.1093/jpo/joad012>
- Freidson, E. (2001). *Professionalism: The third logic*. Polity Press.
- Gollmitzer, M. (2014). Precariously employed watchdogs? *Journalism Practice*, 8(6), 826–841. <https://doi.org/10.1080/17512786.2014.882061>
- Gollmitzer, M. (2020). Employment conditions in journalism. I *Oxford Research Encyclopedia of Communication* 1–28. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228613.013.805>
- Gollmitzer, M. (2024). Care(lessness) in precarious journalism, before and during the pandemic: freelancers work-life experiences and coping strategies. *Global Media and China*, 9(2), 206–220. <https://doi.org/10.1177/20594364241230434>
- Grimsmo, A. & Heen, H. (2013). *Journalistundersøkelsen 2013*. Rapport fra Arbeidsforskningsinstituttet.
- Hayes, K. & Silke H. (2019). Narrowing the discourse? Growing precarity in freelance journalism and its effect on the construction of news discourse. *Critical Discourse Studies*, 16(3), 363–379. <https://doi.org/10.1080/17405904.2019.1570290>
- Hovden, J. F. (2008). *Profane and sacred: A study of the Norwegian journalistic field* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Bergen.
- Hvid, H. & Falkum E. (Red.). (2019). *Work and wellbeing in the Nordic countries. Critical perspectives on the world's best working lives*. Routledge.
- Hvid, H., Falkum, E. & Steen, A.H. (2019). Nordic working life shaped through conflicts and compromises. I H. Hvid & E. Falkum (Red.), *Work and wellbeing in the Nordic countries. Critical perspectives on the world's best working lives* (s. 9–30). Routledge.
- Joseph, B. & O'Donnell, P. (2023). The blurring line between freelance journalists and self-employed media workers. *Journalism*, 24(1), 139–156. <https://doi.org/10.1177/14648849221086806>

- Kalleberg, A. L. (2018). *Precarious lives. Job insecurity and well-being in rich democracies*. Polity Press.
- Karlsnes, B. & Steensen, S. (2020). Fra fast lokaljournalist til midlertidig digitalt hode: Utviklingen i arbeidsmarkedet for journalister 1987–2017. *Norsk Medietidsskrift*, 107, 1–19.
<https://doi.org/10.18261/ISSN.0805-9535-2020-01-02>
- Knudsen, A. G. & Mathisen B. R. (2020). Sårbarhet og avmakt? Arbeidsvilkår for norske mediefri-lansere i en endringsutsatt bransje. *Søkelys på arbeidslivet*, 150–167. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-7989-2020-03-02>
- Marin-Sanchiz, C. R., Carvajal, M. & Gonzales-Esteban, J. L. (2021). Survival strategies in freelance journalism: An empowering toolkit to improve professionals' working conditions, 1–24.
<https://doi.org/10.1080/17512786.2021.1929414>
- Mathisen, B. R. (2016). Entrepreneurs and idealists – freelance journalists at the intersection of autonomy and constraints, *Journalism Practice*, 1–16.
<https://doi.org/10.1080/17512786.2016.1199284>
- Mathisen, B. R. (2018). Ethical boundaries among freelance journalists. *Journalism Practice*, 639–656.
<https://doi.org/10.1080/17512786.2018.1548301>
- Mathisen, B. R. (2019). Frilansjournalister i spennet mellom profesjonsideal og kommersielle hensyn. I P. Bjerke, B. K. Fonn & B. R. Mathisen (Red.), *Journalistikk – profesjon i endring* 241–264. Orkana Akademisk.
- Neilson, T. (2020). *Journalism and digital labor: experiences of online news production*. Routledge.
- Norbäck, M. (2021a). Back to the future of journalist work? Entrepreneurial subjectivity and freelance journalism in Sweden. *Journalism*, 24 (4) 1–18.
<https://doi.org/10.1177/14648849211033131>
- Norbäck, M. (2021b). Glimpses of resistance: entrepreneurial subjectivity and freelance journalist work. *Organisation*, 28(3), 426–448.
<https://doi.org/10.1177/1350508419889750>
- Norbäck, M. (2022). Maintaining a freelance career: how journalists generate and evaluate freelance work. *Journalism Studies*, 23(10), 1–18.
<https://doi.org/10.1080/1461670X.2022.2073257>
- Nygren, G. (2008). *Yrke på glid: om journalistrollens de-professionalisering*. SIMO.
- Nygren, G. & Wadbring, I. (2019). *Towards the media world 2030: The conditions and challenges for journalism*. Studentlitteratur.

- Ottosen, R. (2004). *I journalistikkens grenseland. Journalistrollen mellom marked og idealer*. IJ-forlaget.
- Platman, K. (2004). Portfolio careers and the search for flexibility in later life. *Work, employment and Society*, 18(3), 573–599. <https://doi.org/10.1177/0950017004045551>
- Rick, J. (2024). Acutely precarious? Detecting objective precarity in journalism. *Digital Journalism*, 1–20. <https://doi.org/10.1080/21670811.2023.2294995>
- Salamon, E. (2020). Digitizing freelance media labor: A class of workers negotiates entrepreneurialism and activism. *New Media and Society*, 22(10), 105–122. <https://doi.org/10.1177/1461444819861958>
- Sennett, R. (2008). *The craftsman*. Yale University Press.
- Standing, G. (2011). *The Precariat. The new dangerous class*. Bloomsbury Academic.
- Van Leuven, S., Vanhaelewyn, B. & Raeymaeckers, K. (2021). From one division of labor to the other: The relation between beat reporting, freelancing, and journalistic autonomy. *Journalism Practice*, 1–20. <https://doi.org/10.1080/17512786.2021.1910982>
- Wagemans, A., Witschge, T. & Deuze, M. (2016). Ideology as resource in entrepreneurial journalism. *Journalism Practice*, 160–177. <https://doi.org/10.1080/17512786.2015.1124732>
- Waisbord, S. (2013). *Reinventing professionalism. Journalism and news in Global perspective. Key concepts in journalism*. Polity Press.
- Walters, E., Warren, C. & Dobbie, M. (2006). *The changing nature of work. A global survey and case study of atypical work in the media industry*. International Federation of Journalists.
- Witschge, T. & Nygren, N. (2009). Journalism: A profession under pressure? *Journal of Media Business Studies*, 6(1), 37–59. <https://doi.org/10.1080/16522354.2009.11073478>
- Örnebring, H. (2010). Technology and journalism as labour: historical perspectives. *Journalism*, 11(1), 55–74. <https://doi.org/10.1177/1464884909350644>
- Örnebring, H. (2020). A social history of precarity in journalism: penny-a-liners, Bohemians and larrikins. *Australian Journalism Review*, 42(2), 191–206. https://doi.org/10.1386/ajr_00035_1

STABILT USTABILT – FRILANSLIVET MELLOM FRIHET OG SÅRBARHET

Anders Graver Knudsen og Birgit Røe Mathisen

I dette kapittelet utforskes frilansjournalisters arbeidsvilkår i spennet mellom frihet og sårbarhet. Frilanstilværelsen gir en høy grad av faglig frihet og autonomi. Samtidig arbeider mange under krevende økonomiske betingelser. Kapittelet bygger på to kvantitative spørreundersøkelser blant norske frilansjournalister, gjennomført med fem års mellomrom, og vi analyserer hvordan frilansernes situasjon har utviklet seg i perioden. Mens noen trekk forblir stabile, som den gjennomgående høye trivselen, peker resultatene også på en negativ økonomisk utvikling. Kapittelet vil knytte seg an til den mer overordnede diskusjonen om arbeidsliv i kapittel 1 og undersøke hvilke utfordringer journalister som arbeider på egen hånd, møter.

Innledning

Frilansjournalisten er sin egen sjef og økonomiansvarlig. Frilanseren skal både ivareta de faglige og profesjonelle sidene ved jobben, og samtidig sørge for å tjene inn en lønn det går an å leve av. Frilanseren er profesjo-

nell journalist og entreprenør samtidig og skal balansere to til dels ganske ulike roller. Tidvis kan frilansrollen innebære at profesjonelle, journalistiske normer, verdier og ideal kan stå i strid med entreprenørens krav om høy inntjening og økonomisk trygghet. Frilanseren skal drive forretning og samtidig fylle en yrkesrolle i tråd med profesjonens normer, verdier og etiske grunnlag. Frilanseren er på mange måter prisgitt redaktørens betalingsvilje og etterspørsel, samtidig som hen skal fylle jobben med innhold som holder god faglig kvalitet.

Mediebransjen har gjennomgått store strukturelle endringer de siste årene, og det gjør at det journalistiske arbeidslivet er krevende både for fast ansatte og frilansere (Van Leuven et al., 2021; Steensen & Kalsnes, 2020). Det stilles store krav til fleksibilitet og omstillingsevne. Frilansjournalister befinner seg på mange måter i en evig spenning mellom autonomi og frihet på den ene siden og sårbarhet og avmakt på den andre. Jobbtilfredsheten og trivselen er jevnt over høy. Mange frilansere opplever at de har stor faglig autonomi og frihet, og en sterk identitet som journalister (Gollmitzer, 2014; Mathisen, 2018). På den andre siden blir rammevilkårene de jobber under, ofte beskrevet som prekære og sårbare (Flatøy, 2023). En sentral diskusjon er hvordan arbeidsvilkårene i journalistikken kan påvirke profesjonsidentitet (Nygren, 2000; Deuze & Fortunati, 2011). Rammevilkårene har også betydning for hvordan journalister identifiserer seg med det profesjonelle fellesskapet. Kunnskap om arbeidsvilkårene for norske frilansjournalister er derfor viktig for å forstå hvordan journalistikken som profesjon utvikler seg. Hensikten med dette kapittelet er å utforske arbeidsvilkårene for frilansjournalister i spennet mellom frihet og sårbarhet. Kapittelet skal svare på problemstillingen *Hva preger arbeidsvilkårene for frilansjournalister, hvordan har de utviklet seg fra 2019 til 2024, og hvordan kan dette forstås i forhold til profesjonsidentitet og profesjonalisering?* Empirien som ligger til grunn, er arbeidskårundersøkelsene 2019 og 2024, to kvantitative spørreundersøkelser blant medlemmene i Norsk Journalistlags frilansklubb (NJ Frilans). I kapittelet skal blant annet endring og utvikling gjennom disse fem årene utforskes. Vi skal ta for oss noen karakteristikk og kjennetegn ved frilanskorpset, før vi gjør en nærmere utforsking av arbeidsvilkårene. Men først en redegjørelse for det metodiske grunnlaget.

Datagrunnlag og metode: to spørreundersøkelser og et samarbeid

Det empiriske grunnlaget for både dette kapittelet og kapitlene tre (Knudsen), fire (Knudsen) og fem (Mathisen) i denne antologien er de to arbeidskårundersøkelsene 2019 og 2024 blant norske frilansere, gjennomført i nært samarbeid med Norsk Journalistlag, NJ Frilans og Fritt Ord. Det hele kom i gang da NJ Frilans, Pressefotografenes klubb og Norsk Kritikerlag sammen med stiftelsen Fritt Ord tok initiativ til en kartlegging av utfordringene norske mediefrilansere står overfor. Hensikten var å fylle et kunnskapshull og gi kvantifiserbare svar på viktige forhold rundt frilansernes arbeidskår. Den første arbeidskårundersøkelsen ble gjennomført i 2019, den andre i 2024. At undersøkelsen har blitt gjennomført i to omganger, gjør at vi kan sammenlikne og kartlegge hva som har preget utviklingen over disse fem årene. Det gir også et grunnlag for å se hva som har endret seg, og hva som holder seg stabilt.

Begge undersøkelsene ble gjennomført som kvantitative spørreundersøkelser (surveyundersøkelser). Dette er en strukturert metode for datainnsamling der de samme spørsmålene blir stilt til et stort antall mennesker, og det er en god metode for å skaffe seg faktabasert beskrivelse og analyse av virkeligheten (Østbye et al., 2023). Arbeidskårundersøkelsen i 2019 ble sendt ut til medlemmene i NJ Frilans, Pressefotografenes Klubb og Kritikerlaget, den i 2024 kun til medlemmene i NJ Frilans. NJ Frilans hadde i desember 2024 har 605 medlemmer og utgjør sju prosent av hele NJs medlemsmasse.¹ Begge undersøkelsene ble sendt ut via e-post som inneholdt et nettbasert spørreskjema. Denne typen spørreskjemaer tenderer til å ha noe lavere svarprosent enn mer direkte og oppsøkende tilnærminger som telefonintervjuer eller direkte kontakt (Jacobsen, 2015). Svarprosenten var i 2019 på 42, og i 2024 på 33. Denne er relativt høye tall for en nettbasert survey, men kan også sees på som et middels resultat gitt at mottakerne av undersøkelsen var strategisk utvalgt gjennom sitt medlemskap i en fagforening eller interesseorganisasjon (Østbye et al., 2023, s. 175). Det kan stilles spørsmål ved utvalgsmetoden vi har valgt for disse to undersøkelsene. Den ekskluderer automatisk alle frilansere

¹ Tall fra offisiell telling, desember 2024. Gitt av NJs sekretariat juni 2025.

som ikke er organisert. Dermed risikerer vi å ha mistet viktige erfaringer fra frilansere som har valgt å stå utenfor det fellesskapet og rolleforståelsen som et medlemskap i en fagforening gir. Samtidig vet vi at organisasjonsgraden blant journalister i Norge generelt er høyt (Bjerke et al., 2019, s. 21), dermed kan vi anta at dette også gjelder for frilansere. Det finnes heller ikke noen andre samlede oversikter eller registre over frilansjournalister, så dette var den mest praktiske måten å rekruttere respondenter til undersøkelsene på.

Begge undersøkelsene hadde cirka 80 spørsmål som ble utviklet i samarbeid med NJ og NJ Frilans, med noen justeringer på deler av spørsmålssettet mellom den første og den andre undersøkelsen. Undersøkelsene tar for seg tema som økonomi og lønnsutvikling, arbeidstid og arbeidsforhold, motivasjon, oppdrag og relasjoner til oppdragsgivere, psykososiale forhold og etikk. Spørreskjemaene har kun inneholdt lukkede spørsmål med forhåndsdefinerte svaralternativer. At respondentene ikke får muligheten til å utdype svarene sine gjennom noen åpne spørsmål, er en begrensning ved disse undersøkelsene og gjør at vi kan ha gått glipp av viktige nyanser og forklaringer. Samtidig ville åpne svar vært vanskelige å bearbeide systematisk med det høye antallet respondenter disse undersøkelsene har (420 respondenter i den første og 217 i den andre) (Østbye et al., 2023, s. 182). At de to undersøkelsene har ulike respondenter (medlemmer av NJ Frilans, Pressefotografenes Klubb og Kritikerlaget i den første undersøkelsen, kun medlemmer av NJ Frilans i den andre), gjør at en direkte sammenlikning mellom dem kan være utfordrende. Samtidig er det en stor overlapp i den første undersøkelsen, siden de fleste medlemmene i Pressefotografenes Klubb og Kritikerlaget *også* er medlem av NJ Frilans. I noen av analysene er likevel kun NJ Frilans-medlemmene fra arbeidskårundersøkelsen 2019 tatt med (det er markert der dette er gjort). Det kan også diskuteres om kun to undersøkelser er nok til å skille mellom ulikheter som skyldes tilfeldige svingninger, og endringer som skyldes langvarige tendenser. Drøftingene knyttet til analysene tar høyde for dette.

En annen metodisk utfordring som kan oppstå for denne typen undersøkelser, er hvem som lar seg engasjere til å svare (Jacobsen, 2015, s. 280). Med den innrettingen vi har valgt, er det mulig at den i større grad har engasjert de som er minst fornøyd med egen situasjon, og i mindre grad de som er fornøyd med egne arbeidsvilkår. Dermed kan vi risikere

en skjevhet i materialet vårt, selv om funnene våre viser et stort spenn i hvilken grad respondentene er fornøyd med egen situasjon. Undersøkelsen inneholder også en del spørsmål om inntekt og økonomi knyttet til nåværende situasjon, men også spørsmål der vi ber respondentene sammenlikne nåværende inntekt med tidligere. Denne typen retrospektive spørsmål kan være problematiske fordi det kan være vanskelig å ha fullstendig oversikt over egen økonomi og rekapitulere egen inntekt tilbake i tid (Østbye et al., 2023, s. 176). Dette gjelder særlig siden majoriteten av våre respondenter er selvstendig næringsdrivende, som gjerne har en mer komplisert økonomi enn vanlige lønsmottakere. En siste metodisk utfordring som er verdt å nevne, er at respondentene i begge undersøkelsene er gjennomgående godt voksne og med lang erfaring som frilansere. Det betyr at hovedtyngden i de funnene vi gjør, er preget av etablerte frilansere. Dermed kan det være noen utfordringer eller trekk ved frilansstilværelsen som særlig gjelder unge frilansere i startfasen av karrieren, som vi ikke fanger så godt opp.

Erfarne og høyt utdannede

Hva kjennetegner norske frilansere? Gjennom arbeidskårundersøkelsene 2019 og 2024 trer det fram noen typiske trekk som holder seg stabile over femårsperioden. Frilanserne er relativt voksne og erfarne. Snittalderen er 54 år, og de fleste har lang erfaring. I gjennomsnitt har de vært frilansere i 14 år. Frilanserne bor i byer langt oftere enn på landsbygda, og de fleste bor på Østlandet. 44 prosent er bosatt i Oslo, i tillegg bor 23 prosent på det sentrale Østlandet, mens 18 prosent bor i andre regionssentra. Norske frilansjournalister er høyt utdannet, åtte av ti har høyere utdanning, og over 30 prosent har en mastergrad. Her finner vi store kjønnede forskjeller. En av fire mannlige frilansere har ikke høyere utdanning, og det er dobbelt så mange kvinnelige frilansere med mastergrad enn mannlige.

Den vanligste organisasjonsformen er enkeltpersonforetak (64 prosent), og majoriteten jobber fra hjemmekontor (56 prosent). Når det gjelder hva de jobber som, er det litt forskjell på de to undersøkelsene, siden den første også inkluderte medlemmer av Pressefotografenes Klubb og Kritikerlaget. Men de fleste jobber som journalister, mens de nest største gruppene er fotojournalist/videojournalist og kritiker/kommentator. Når

det gjelder sjangre, er reportasje/feature/dokumentar den klart dominerende (med henholdsvis 46 prosent i 2019 og 56 prosent i 2024), med nyheter som den nest viktigste sjangeren.

Tidligere undersøkelser blant frilansere viser at de ofte har et spesialfelt eller en nisje de jobber innenfor, som gir dem mulighet til å bruke egen fagkunnskap og følge egne interesser (Mathisen, 2018). Et felt eller en nisje kan gjøre det lettere å profilere seg overfor mulige oppdragsgivere på områder der behovet for frilansstoff kan være stort, eller fordi redaksjonene selv ikke sitter på denne kunnskapen. Når det gjelder hvor spesialisert våre respondenter jobber, fordeler det seg ganske likt mellom de som har et spesialfelt eller tema de jobber mest med, og de som hovedsakelig jobber mest allround.

Nasjonale medier er de viktigste oppdragsgiverne for frilansere. På spørsmål om dekningsområdet til publikasjonene de hovedsakelig jobber for, svarer omtrent fire av fem at de jobber for medier med nasjonalt dekningsområde. Lokale medier og regionale medier har omtrent likt tyngdepunkt, rundt en av fem jobber hovedsakelig for denne typen medier (det var mulig å svare ja på flere av alternativene på dette spørsmålet). Internasjonale medier spiller også en betydelig rolle for norske frilansere, rundt 15 prosent har publikasjoner med internasjonalt dekningsområde de hovedsakelig jobber for. Selv om andelen nyhetsmedier er større i den norske mediefloraen, har både fagpresse og ukepresse/magasin vært sett på som viktige publikasjoner for frilansere (Aker & Bjerke, 2023, s. 196). Formateene i disse mediene er ofte lengre og dermed i samsvar med sjangrene frilansere jobber mest med (reportasje/feature/dokumentar), og disse oppdragene er gjerne bedre betalt. På spørsmål om hvilken type publikasjoner respondentene hovedsakelig jobber for, ser vi dette gjenspeile seg. Selv om nyhetsmedier er den kategorien flest frilansere hovedsakelig jobber for (33 prosent), er det nesten like mange som hovedsakelig jobber for nisje/fagpresse (31 prosent). Ukepresse/magasin er også betydelige oppdragsgivere (23 prosent).

Det er også en ganske høy andel som har jobbet med det vi kan kalle de mest prestisjefylte delene av journalistikken. I 2024 var det 20 prosent som hadde jobbet med undersøkende journalistikk de siste tre månedene, og 12 prosent med datadrevet journalistikk. I 2019 var disse to slått sammen, da var det 21 prosent som svarte at de hadde drevet med undersøkende eller datadrevet journalistikk de tre siste månedene.

Mange jobber deltid

I innledningskapittelet (Mathisen & Knudsen) så vi hvordan arbeidslivet for frilansere ofte er preget av krevende arbeidsforhold og stor usikkerhet. Dermed ser mange frilansere seg nødt til å ta oppdrag og jobber utenfor journalistikken fordi inntektsmulighetene er større i andre bransjer. Det at mange frilansere har ett ben innenfor og ett ben utenfor journalistikken, kan påvirke hvordan de oppfatter seg selv og sin rolle (Deuze & Fortunati, 2011). Mange frilansjournalister har ofte en sterk profesjonsidentitet knyttet opp mot journalistikken (Gollmitzer, 2014), selv om de ikke nødvendigvis jobber fulltid som journalister. Samtidig ser vi også en bekymring for en de-profesjonalisering eller forvitring av journalistrollen og profesjonen hvis omfanget av atypisk arbeid øker (Flatøy, 2023). Gollmitzer (2023) beskriver dette som en forhandling, der journalister i prekære arbeidsforhold må kontinuerlig forhandle sin profesjonelle identitet, spesielt når de kombinerer journalistikk med annet arbeid. Med prekære arbeidsforhold mener vi her uforutsigbart arbeid og dårlige lønns- og arbeidsvilkår (begrepet løsarbeid blir også ofte brukt) (Eldring & Ørjasæter, 2018). Flatøy (2023, s. 139) finner at norske frilansere identifiserer seg i mindre grad med profesjonen enn det fast ansatte gjør, og knytter det til at de har et svakere nettverk innenfor profesjonen enn det ansatte har. Respondentene i våre undersøkelser har høy gjennomsnittsalder og lang erfaring som frilansere. Det betyr at mange sannsynligvis er trygt etablerte i rollen som frilansjournalist og har en identitet som ikke utfordres like mye av dårlige rammevilkår og kombinasjonsjobbing som det kanskje kan gjøre for yngre og/eller mindre etablerte frilansere. Samtidig vil en høy andel journalister som ikke jobber fulltid, påvirke hvor sterk en slik profesjonsidentitet faktisk er.

I våre undersøkelser finner vi at den typiske frilansjournalisten er en heltidsjournalist, men at mange jobber med en lavere stillingsbrøk. Omfanget av frilansarbeidet blant respondentene i 2024 kan deles opp i tre blokker med litt ulik størrelse. Vi spurte om hvilken stillingsbrøk som var mest beskrivende for omfanget av frilansarbeidet de utførte. Litt over en fjerdedel jobber 0–40 prosent som frilansere og kan dermed sies å ha en løs tilknytning til frilansjournalistrollen. Litt under en tredjedel har en stillingsbrøk på 40–80 prosent. Den største blokken på fire av ti er fulltidsfrilansere og har en stillingsbrøk på 80–100 prosent. I arbeidskårsundersøkelsen 2019 spurte vi ikke direkte om det samme. Men vi har tall på

hvor mye av inntekten respondentene hadde fra frilansarbeid. Hvis vi deler også dette i tre blokker, så hadde i overkant av en fjerdedel 10–30 prosent av inntekten sin fra frilansarbeid i 2019. En annen fjerdedel hadde 30–70 prosent av inntekten sin fra dette, mens nesten halvparten hadde 70–100 prosent av inntekten sin derfra.

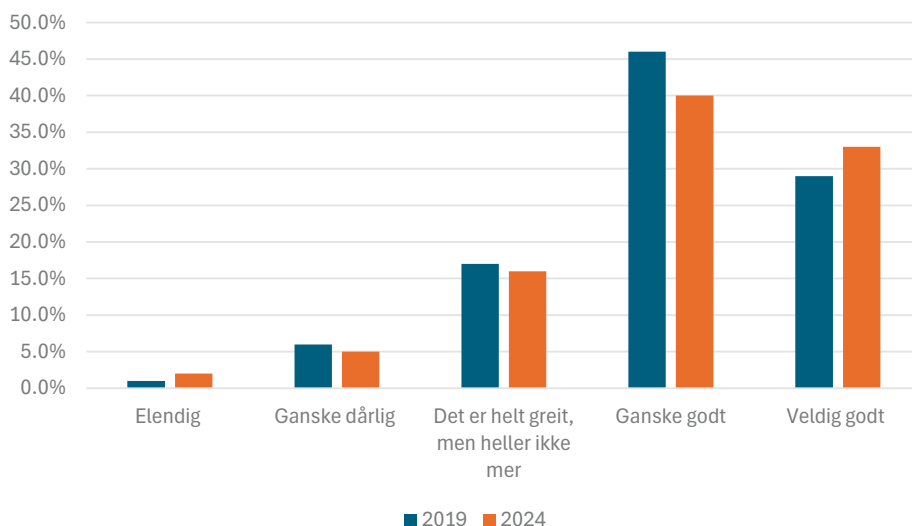
Selv om spørsmålsstillingene ikke er helt identiske, ser vi at det er noenlunde samme mønster som går igjen i de to undersøkelsene. Andelen som jobber tilnærmet fulltid som frilansere, holder seg stabil og utgjør i underkant av halvparten av respondentene. Mellom en fjerdedel og en tredjedel ligger i et mellomsjikt og kan kalles deltidsfrilansere, mens cirka en fjerdedel jobber lite / har en lav andel av inntekta si som frilansere, selv om de er organisert i NJ frilans. Majoriteten av frilansere jobber altså ikke fulltid. Det er helt sikkert mange og sammensatte årsaker til dette, og om det er selvvalgt eller ikke. Lavt inntektsnivå og liten betalingsvilje for journalistikk kan være en forklaring som gjør at mange frilansere ikke klarer å leve kun av journalistikken, men må finne andre typer oppdrag i tillegg (se også kapittel 5, Mathisen). En annen forklaring kan være familiesituasjon eller omsorgsoppgaver som gjør at noen må jobbe redusert. En tredje forklaring kan være at en del har frilansjournalistikken mer som en hobby og ikke har behov eller ønske om å jobbe fulltid med journalistikk.

Uansett årsak vil den høye andelen kunne spille inn på diskusjoner om profesjonsidentitet og profesjonaliseringen av journalistikken. På den ene siden kan den profesjonelle identiteten svekkes hvis tilknytningen til profesjonen blir for løs. O'Donnell og Josephi (2023, s. 149–152) viser at mange deltidsfrilansere, selv om de har journalistisk utdanning, ofte føler en svekket tilknytning til profesjonen. Flere identifiserer seg mer som forfattere eller mediearbeider enn som journalister fordi de arbeider innenfor flere ulike felt som krever skriveferdigheter. I enkelte tilfeller fører dette til en utvanning av journalistrollen, der skillet mellom journalistikk, innholdsmarkedsføring og PR blir stadig mer uklart. Deltidsfrilansere må ofte tilpasse sitt arbeid til hva som er økonomisk bærekraftig, noe som kan bety færre kilder, mindre research og lavere kvalitetskontroll på innholdet (Norbäck, 2021, s. 789–790; se også kapittel 5, Mathisen).

Til tross for at mange frilansere har et sammensatt arbeidsliv, er det noe som gjennomgående preger deres forhold til jobben de gjør: De ser ut til å trives usedvanlig godt.

Stabil høy trivsel

Frilanstilværelsen innebærer et paradoks mellom frihet og sårbarhet (se kapittel 1, Mathisen & Knudsen). Friheten som ligger i måten de jobber på, gjør at mange frilansere trives veldig godt (Gollmitzer, 2014; Mathisen, 2016). Det relaterer seg til å styre sin egen hverdag, kunne jobbe med egne ideer og bestemme hvilke saker man jobber med. I begge undersøkelsene om frilansernes arbeidskår finner vi en forbløffende høy grad av jobbtilfredshet. På mange måter er dette forenlig med en beskrivelse av frilanslivet etter portfoliomodellen (Edström & Ladendorf, 2012), der en rekke individuelle og profesjonelle muligheter kan realiseres. I undersøkelsene ble respondentene spurt om hvor godt de trives som frilansere, jf. figur 2.1.

Figur 2.1: Trivsel i 2019 og 2024, i prosent.

I 2024 var det tre av fire som trivdes veldig godt eller ganske godt med å være frilanser. I 2019 var dette tallet noen få prosentpoeng høyere, men det er flere som trives veldig godt i 2024. Det er også vesentlig flere som er mellomfornøyd, enn de som trives ganske dårlig eller helt elendig. Det er en påfallende stabilitet i trivselen, der den største variasjonen er at det

har blitt litt færre som trives ganske godt og litt flere som trives veldig godt. Det er heller ingen store forskjeller mellom kvinner og menn; de er omtrent like fornøyde eller misfornøyde. Trivsel er et ganske bredt begrep, som kan tolkes ulikt (Mathisen & Knudsen, 2020, s. 162). Siden trivselen i våre undersøkelser er så høy, virker det som om våre respondenter knytter det mer til innholdet i arbeidet enn til rammevilkårene rundt, som vi senere skal se ikke er spesielt gode. Det kan også være en fare for at noen overrapporter positivt på egen trivsel, for å rettferdiggjøre situasjonen man er i.

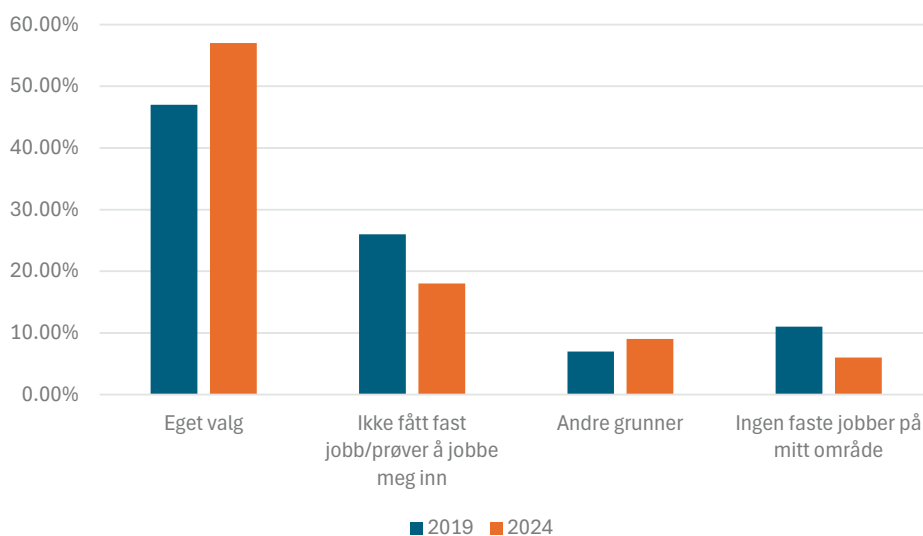
Siden usikkerhet rundt egen økonomi i utgangspunktet kan høres ut som en viktig faktor for i hvilken grad man trives, har vi også sett på sammenhengen mellom trivsel og inntektsnivå. I den første undersøkelsen var det en svak sammenheng mellom inntektsnivå og trivsel (Knudsen & Mathisen, 2020, s. 163), og det er en tilsvarende tendens i den siste. Personer med høyere inntektsnivåer (over 550 000 kroner) rapporterer generelt høyere trivsel som frilansere. Men trivsel varierer også på lavere inntektsnivåer, der noen fortsatt rapporterer å være fornøyde med frilanslivet selv om inntekten er lav.

Det kan også være en sammenheng mellom økonomi, trivsel og i hvilken grad man jobber fulltid som frilansjournalist. Siden mange av respondentene i undersøkelsen ikke jobber fulltid som frilansere, vil naturlig nok mange også ha relativt lav inntekt fra virksomheten sin. Men det kan også bety at de ikke er avhengige av den inntekten frilansingen gir. De kan enten ha andre jobber ved siden av eller være i en livssituasjon der de ikke trenger en fulltidsjobb. Hvis frilansinntekten ikke er avgjørende, kan man være veldig fornøyd med jobben man gjør, og trives godt, selv om inntekten fra dette arbeidet er lav. Denne antagelsen styrkes når vi setter trivsel opp mot stillingsbrøk i den siste undersøkelsen. Der finner vi at den gruppa som har hatt en negativ trivselsutvikling, er heltidsfrilanserne (de som har oppgitt en stillingsbrøk på 80–100 prosent). Denne gruppa svarer oftest at de trives ganske dårlig (syv prosent). At den gruppa som jobber mest – og dermed sannsynligvis er mest avhengige av den journalistiske frilansvirksomheten sin – er den gruppa som trives dårligst, kan være en indikasjon på at vilkårene for de som lever av journalistikken, har blitt enda tøffere de siste årene.

Det frie valget

Det er mange tegn på at frilansjournalister har en ganske sterk autonomi i det norske journalistiske arbeidsmarkedet (Mathisen & Knudsen, 2023). Det betyr at dette er en gruppe som ikke automatisk passer inn i beskrivelser av løsarbeidersamfunnet der arbeidstakerne ikke finner noen vei ut av den vanskelige situasjonen de er i (Eldring & Ørjasæter, 2018), og at mange norske frilansere er i en posisjon hvor frilanstilværelsen er et aktivt og fritt valg.

En viktig indikasjon på graden autonomi er om det å være frilanser er et eget valg eller ikke. I begge undersøkelsene spurte vi respondentene om hvorfor de er frilansere, og det frie valget er den klart mest dominerende kategorien.

Figur 2.2: Hvorfor ble du frilanser, 2019 og 2024 (prosent).

I arbeidskårsundersøkelsen 2019 var det litt under halvparten som svarte at de var frilansere av eget valg, i 2024 hadde dette steget til godt over halvparten. Det betyr at majoriteten av norske frilansere nå er dette av egen, fri vilje og ikke noe de er tvunget ut i. At det å være frivillig frilanser har

styrket seg betydelig i den perioden vi ser på, er påfallende siden dette sammenfaller med en periode der først pandemien og senere økonomiske utfordringer for mediebransjen har gjort det journalistiske arbeidsmarkedet strammere. Blant de som ikke er frilansere av eget valg, er mangelen på faste jobber tilgjengelig den viktigste årsaken til at de er frilanser (en av fire svarte dette i 2019 og en av fem i 2024). Andelen som er frilansere på grunn av nedbemanning, har gått litt opp, noe som kan være en indikasjon på trangere tider, selv om tallene fortsatt er lave. Det er også relativt få som er frilansere fordi de ikke har fått fast jobb eller prøver å jobbe seg inn i bransjen, og dette tallet har gått ned.

Vi finner også at graden av frilansing som eget valg stiger med alder. I aldersgruppa 20–30 år er det vesentlig færre som selv aktivt har valgt frilanskarrieren (en av fire). Alder og erfaring er dermed viktige faktorer for å ha dette som karrierevalg, samtidig som det illustrerer at det er vanskelig for unge frilansere å etablere seg på arbeidsmarkedet direkte gjennom en fast jobb i starten av karrieren. Erfaring vil også spille inn på hvordan man føler at man mestrer frilanstilværelsen, og dermed på om man står trygt i valget om være frilanser (Knudsen & Mathisen, 2020, s. 162).

Frilansere ville heller ikke helst vært fast ansatte hvis de kunne velge. Her ser vi en påfallende stor endring på fem år. På spørsmål om dette svarer 58 prosent nei i 2024, mot 37 prosent i 2019. Andelen som er usikre på om de heller ville vært fast ansatt, var også mye høyere i 2019. Her må vi ta høyde for at det kanskje var en større andel respondenter som ikke hadde jobber tilgjengelig i den første undersøkelsen, men det kan også indikere at frilanserne har blitt mer sikre på at dette valget er riktig for dem. Tallene på om man helst skulle vært ansatt, kombinert med den lave andelen som er frilansere som prøver på å jobbe seg inn i bransjen, kan være en indikasjon på at faste journalistjobber ikke framstår som et attraktivt alternativ for respondentene i våre undersøkelser.

En siste tegn på autonomi er hvorvidt frilanserne anser at vilkårene de jobber under, er akseptable, eller om de ønsker seg vekk. Selv om majoriteten er frilansere av eget valg, betyr ikke dette at de er fornøyde med tilværelsen eller vilkårene de jobber under. Prekære og usikre vilkår kan gjøre at journalistikk ikke framstår som et godt karrierevalg, og føre til at folk søker seg bort fra bransjen (Rick, 2024; Norbäck, 2021). Vi finner en ganske tydelig ambivalens hos respondentene om de ser for seg en framtid

i journalistikken, selv om mange ønsker å bli værende. I 2024 er det en tydelig majoritet på 56 prosent som ikke vurderer å forlate bransjen gitt sin nåværende arbeidssituasjon. I 2019 var det 50 prosent som svarte nei på det samme. Men det er også en stor grad av usikkerhet rundt dette spørsmålet, i begge undersøkelsene er det i overkant en av fem som er usikre på om de ønsker å fortsette, gitt den nåværende arbeidssituasjonen. Det er med andre ord en liten oppadgående tendens til at frilansjournalistene blir mer sikre på at dette er verdt innsatsen, selv om de økonomiske vilkårene framstår som stadig mer krevende.

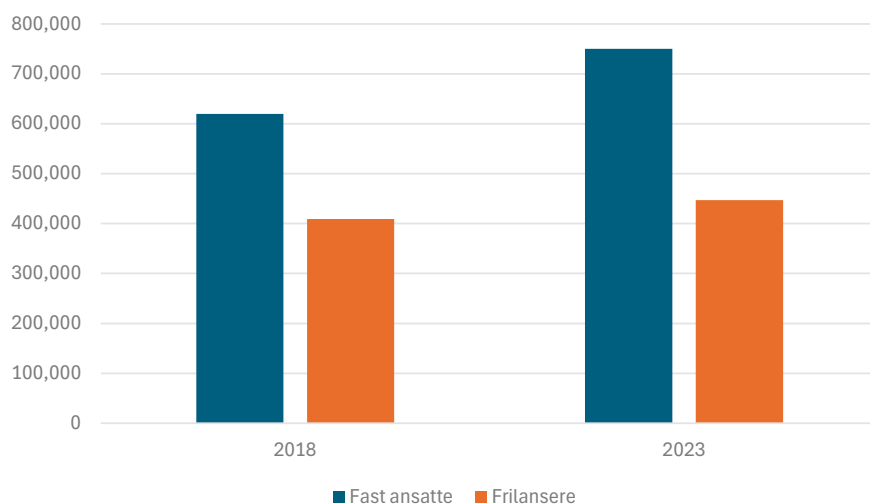
Lavt inntektsnivå og realinntektsnedgang

Respondentene i våre undersøkelser tjener ganske dårlig, og betydelig mindre enn sine fast ansatte kolleger. I arbeidskårundersøkelsen 2024 spurte vi hvor mye frilanserne tjente brutto i 2023 på den journalistiske frilansvirksomheten sin. Her rapporterer nesten halvparten (44 prosent) at de tjente under 250 000 kroner. Det er et overveldende flertall av respondentene som ligger på et lavt inntektsnivå, og når vi kommer til en årsinntekt på 650 000 eller oppover, er det kun en av ti frilansere som plasserer seg her.

Som vi har sett, er det mange av våre respondenter som ikke jobber fulltid som frilansjournalister (41 prosent jobber tilnærmet fulltid i 2024, i 2019 var det 35 prosent som oppga at de hadde all inntekt fra journalistiske oppdrag). Inntektsnivået vi finner, kan være en viktig årsak til at mange frilansere ikke jobber fulltid med journalistikk. Andre studier bekrefter dette bildet, andelen deltidsfrilansere er høy (Gollmitzer, 2023). Inntektsnivået som tvinger frilanserne delvis ut av journalistikken og over i en eller annen form for kombinasjonsvirksomhet, kan – som det ble diskutert i kapittel 1 (Mathisen & Knudsen) – utfordre både den profesjonelle identiteten til den enkelte frilanser og den kollektive, journalistiske profesjonsidentiteten.

For å kunne si noe mer spesifikt om inntektsnivået til frilansjournalister er det naturlig å se på de som jobber tilnærmet fulltid. Vi har skilt ut de som i arbeidskårundersøkelsen 2019 var NJ Frilans-medlemmer og oppga at de hadde 70 prosent eller mer av inntekten sin fra frilansarbeid (n = 148). I 2024-undersøkelsen har vi skilt ut de som oppga en stillingsbrøk

på 70 prosent eller mer (n = 89). Det gir muligheten til å sammenlikne med fast ansatte kolleger. Skal vi sammenlikne inntektsnivå mellom de to undersøkelsene, må vi ta med at kroneverdien har endret seg på grunn av generell prisvekst og inflasjon. Tar vi utgangspunkt i konsumprisindeksen, var prisstigningen mellom 2018 og 2023 (årene respondentene rapporterte inntekt fra) på 19,6 prosent.² Det vil si at 2024-journalistene bør tjene ca. 20 prosent mer enn 2019-journalistene for å tilsvarende inntekt og kjøpekraft.

Figur 2.3: Gjennomsnittsinntekt fast ansatte og frilansere, 2019 og 2023.

I 2023 var gjennomsnittslønna for journalister i Norge 750 000 kroner, mens gjennomsnittsinntekten til frilanserne som jobbet tilnærmet fulltid, anslagsvis lå på 447 000 kroner. I 2018 lå gjennomsnittslønna for ansatte journalister på 620 000 kroner, mens for gruppa vi har skilt ut, lå gjennomsnittsinntekten på 409 000 kroner, som tilsvarer ca. 490 000 kroner med dagens kjøpekraft. Dette er grovkornede gjennomsnittsberegninger, men med våre tall hadde frilanserne i snitt en inntekt som utgjorde 66 prosent av inntekten til en fast ansatt journalist i 2018, og 60 prosent i 2023.

² Priskalkulator – SSB.

Inntektsforskjellen mellom frilansere og ansatte har økt, og gjennomsnittsinntekten til frilanseren har gått ned. Det er et solid gap mellom de to gruppene, og det illustrerer dermed at den kanskje største utfordringen for norske frilansjournalister er inntektsnivået. Det er naturlig nok store spenn i inntekta til fast ansatte også, journalister i de store riksmidlene og allmenkringkasterne er lønnsledende, mens mange journalister i små lokalredaksjoner har en relativt lav inntekt.³

Vi har også bedt frilanserne sammenlikne sin egen inntekt nå med hvordan den var tidligere. Det å rapportere på økonomi tilbake i tid er krevende, så her må vi ta høyde for en viss feilmargin. I den siste undersøkelsen spurte vi hvordan den reelle inntekten som frilansjournalist var i 2023 sammenliknet med for tre år siden (i 2020). Det fordeler seg nesten helt jevnt mellom de som oppgir at det var omtrent den samme (28 prosent), de som oppgir at den var litt bedre eller vesentlig bedre (27 prosent), og de som opplever den som litt lavere eller vesentlig lavere (27 prosent). Det er altså de færreste som har hatt en positiv inntektsutvikling, og tar vi høyde for prisindeksen igjen, er det 55 prosent av frilansjournalistene som har hatt en realinntektsnedgang.

Dette spørsmålet ble ikke stilt i arbeidskårsundersøkelsen 2019, men i begge undersøkelsene spurte vi om hvordan de opplevde betalingen per oppdrag eller arbeidstime (altså i 2018 og 2023) sammenliknet med for tre år siden. Vi ser det samme mønsteret for betaling som vi ser for inntekt. For 2023 er det 26 prosent som oppgir at de fikk mer betalt enn for tre år siden, 41 prosent at de fikk stort sett det samme, og 12 prosent fikk faktisk mindre betalt per time eller oppdrag enn tre år tidligere. For 2019 er tallene ganske like, men det er litt flere som oppgir at de fikk mindre betalt enn tre år tidligere (19 prosent). Ser vi på disse tallene samlet, er det et ganske dystert bilde som trer fram. I begge undersøkelsene rapporteres det om lav inntekt generelt, og det er mange fulltidsfrilansere som tjener oppsiktsvekkende dårlig. Vi ser også en inntektsnedgang i kroner og øre når vi sammenlikner de to undersøkelsene og tar høyde for prisvekst. I tillegg rapporterer majoriteten av frilanserne i begge undersøkelsene at de enten har stått på stedet hvil eller får dårligere betalt per oppdrag eller time enn de gjorde tre år tidligere. Til sammen synliggjør funnene at norske frilansjournalister har hatt en langvarig realinntektsnedgang.

3 <https://www.journalisten.no/dette-tjente-norske-journalister-i-2023/608789>.

Oppsummering

Frilanstilværelsen rommer et paradoks: På den ene siden rapporterer frilansjournalister om høy jobbtilfredshet, sterk faglig autonomi og stor frihet til å velge oppdrag og arbeidsform. På den andre siden preges arbeidsvilkårene av økonomisk usikkerhet, lave honorarer og uklare grenser mellom arbeid og fritid. Ved å sammenlikne arbeidskårundersøkelsene 2019 og 2024 ser vi at grunnstrukturen i frilanslivet er stabil – både når det gjelder arbeidsform, sjangerpreferanser og trivsel. Likevel har økonomiske rammevilkår blitt strammere. Samtidig viser funnene at en betydelig andel frilansere har valgt denne arbeidsformen frivillig, og de fleste foretrekker fortsatt frilanstilværelsen framfor fast ansettelse.

Spørsmålet er hva denne utviklingen betyr for journalistikken som profesjon og for journalistikkens rolle i offentligheten. Frilansernes arbeidsvilkår påvirker ikke bare dem selv. Når stadig flere frilansere må kombinere journalistikken med annet arbeid, utfordres profesjonsidentiteten og den kollektive forankringen i yrket. Samtidig peker noen av våre funn i retning av en sterk profesjonsidentitet og stor autonomi, og det er et stort spenn i vilkårene de jobber under.

Frilanstilværelsen forblir stabilt ustabil – en arbeidsform som gir fleksibilitet og frihet, men som også krever høy omstillingsevne, evne til å håndtere økonomisk usikkerhet og en sterk identitet som selvstendig yrkesutøver. Framover blir det avgjørende å se hvordan denne balansen mellom autonomi og økonomisk sårbarhet utvikler seg i møte med endringer i mediebransjen og i journalistikkens økonomiske rammebetingelser.

Referanser

- Aker, T. K. & Bjerke, P. (Red.). (2023). *Fagpressen 125 år*. Orkana Akademisk.
- Bjerke, P., Fonn, B. K. & Mathisen, B. R. (Red.). (2019). *Journalistikk, profesjon og endring*. Orkana Akademisk.
- Deuze, M. & Fortunati, L. (2011). Atypical newswork, atypical media management. I M. Deuze (Red.), *Managing media work* (s. 165–181). Sage.
- Deuze, M. & Witschge, T. (2018). Beyond journalism: Theorizing the transformation of journalism. *Journalism*, 19(2), 165–181.
<https://doi.org/10.1177/1464884916688550>
- Dølvik, J. E. & Steen, J. R. (2019). *Drivkrefter og utfordringer for den norske modellen. Framtidens arbeidsliv: Notat 2* (Fafo-notat 15/2019). Fafo.
- Edström, M. & Ladendorf, M. (2012). Freelance journalists as a flexible workforce in media industries. *Journalism Practice*, 6(5–6), 711–721.
<https://doi.org/10.1080/17512786.2012.667275>
- Eldring, L. & Ørjasæter, E. (2018). *Løsarbeidersamfunnet*. Cappelen Damm Akademisk.
- Flatøy, C. A. (2023). I am not an employee, am I then a professional? Work arrangement, professional identification, and the mediating role of the intra-professional network. *Journal of Professions and Organization*, 10(2), 137–150.
<https://doi.org/10.1093/jpo/joad012>
- Gollmitzer, M. (2014). Precariously employed watchdogs? *Journalism Practice*, 8(6), 826–841. <https://doi.org/10.1080/17512786.2014.882061>
- Gollmitzer, M. (2023). Journalism ethics with Foucault: Casually employed journalists' constructions of professional integrity. *Journalism*, 24(5), 1015–1033. <https://doi.org/10.1177/14648849211036301>
- Gollmitzer, M. (2024). Care(lessness) in precarious journalism, before and during the pandemic: Freelancers' work-life experiences and coping strategies. *Global Media and China*, 9(2), 206–220.
<https://doi.org/10.1177/20594364241230434>
- Hovden, J. F. (2008). *Profane and sacred: A study of the Norwegian journalistic field* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Bergen.
- Jacobsen, D. I. (2015). *Hvordan gjennomføre undersøkelser? Innføring i samfunnsvitenskapelig metode* (3. utg.). Cappelen Damm Akademisk.
- Joseph, B. & O'Donnell, P. (2023). The blurring line between freelance journalists and self-employed media workers. *Journalism*, 24(1), 139–156.
<https://doi.org/10.1177/14648849221086806>

- Knudsen, A. G. & Mathisen, B. R. (2020). Sårbarhet og avmakt? Arbeidsvilkår for norske mediefrilansere i en endringsutsatt bransje. *Søkelys på arbeidslivet*, 37(3), 150–167. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-7989-2020-03-02>
- Mathisen, B. R. (2016). Entrepreneurs and idealists – Freelance journalists at the intersection of autonomy and constraints. *Journalism Practice*, 11(7), 909–924. <https://doi.org/10.1080/17512786.2016.1199284>
- Mathisen, B. R. (2018). Ethical boundaries among freelance journalists. *Journalism Practice*, 13(6), 639–656. <https://doi.org/10.1080/17512786.2018.1548301>
- Mathisen, B. R. & Knudsen, A. G. (2023). High job satisfaction and a precarious future: The double-edged nature of freelancing. I B. R. Mathisen (Red.), *Journalism between disruption and resilience* (s. 60–82). Routledge.
- Norbäck, M. (2021). Back to the future of journalist work? Entrepreneurial subjectivity and freelance journalism in Sweden. *Journalism*, 24(4), 785–802. <https://doi.org/10.1177/14648849211033131>
- Nygren, G. (2008). *Yrke på glid: Om journalistrollens de-professionalisering*. SIMO.
- Rick, J. (2024). Acutely precarious? Detecting objective precarity in journalism. *Digital Journalism*, 13(3), 542–561. <https://doi.org/10.1080/21670811.2023.2294995>
- Steensen, S. & Kalsnes, B. (2020). Fra fast lokaljournalist til midlertidig digitalt hode: Utviklingen i stillingsmarkedet for journalister 1987–2017. *Norsk Medietidsskrift*, 27(1), 1–19. <https://doi.org/10.18261/ISSN.0805-9535-2020-01-02>
- Van Leuven, S., Vanhaelewyn, B. & Raeymaeckers, K. (2021). From one division of labor to the other: The relation between beat reporting, freelancing, and journalistic autonomy. *Journalism Practice*, 15(1–2), 1–20. <https://doi.org/10.1080/17512786.2021.1910982>
- Østbye, H., Helland, K., Larsen, L. O. & Moe, H. (2023). *Metodebok for mediefag* (5. utg.). Fagbokforlaget.

Å DRIVE EGEN VIRKSOMHET

Anders Graver Knudsen

I en tid hvor vilkårene i journalistikken stadig utvikler og endrer seg, blir det viktig for frilansere å mestre entreprenørskap og effektiv organisering av arbeidet. I dette kapittelet gjennomgår jeg ulike sider av hvordan frilansere organiserer og driver virksomheten sin, med vekt på eget enkeltpersonforetak (ENK), hvordan de skaffer seg oppdrag og oppdragsgivere, forvalter inntekter og driver frilansvirksomheten effektivt og forsvarlig. Jeg tar også for meg hvordan frilansere forhandler og prissetter på egne tjenester (knyttet til veiledende satser), noe som er avgjørende for økonomisk bærekraft og for å lykkes som frilanser. Jeg utforsker også strategier for å markedsføre seg selv.

Innledning

Noe som ofte løftes fram som det mest attraktive ved å jobbe selvstendig, er de entreprenørielle sidene av frilanstilværelsen (Mathisen, 2016). Begrepet entreprenør brukes ofte i litteraturen om frilansarbeid (se for eksempel Mathisen, 2016; Edström & Ladendorf, 2012), men kan ha ulike betyd-

ninger. I innovasjonslitteraturen viser det ofte til aktører som endrer etablerte praksiser og skaper fornyelse og innovasjon (Hovland, 2018). Om journalistikk brukes begrepet imidlertid ofte mer pragmatisk – om selvstendig næringsdrivende som må kombinere faglig arbeid med forretningsmessige ferdigheter. Det utelukker ikke at mange frilansere faktisk driver med innovasjon, for eksempel i form av publisistisk virksomhet. De senere årene er det blitt startet nisjepublikasjoner innenfor tematiske felt der det kan finnes etablerte medier fra før, men hvor entreprenørskapet handler om å skape nye formater og treffe et nytt publikum (Iversen, 2020, se for eksempel *Harvest*¹, *Shifter*², *Rettt24*³). I dette kapittelet og i denne boka legger vi følgende betydning til grunn når vi bruker entreprenørbegrepet: frilansere som selvstendige yrkesutøvere med ansvar for egen drift, inntekt og synlighet. Frilansjournalister kan i større grad enn fast ansatte jobbe med ett eller flere fagfelt de er interessert i, jobbe for ulike typer arbeidsgivere, jobbe når og hvor de vil, og styre omfanget av virksomheten de driver. Samtidig er det en ganske utsatt tilværelse, preget av stor konkurranse om oppdragene i en mediebransje som tidvis er økonomisk ustabil og i stadig endring. En annen utfordring er at frilansmarkedet er preget av en ubalanse mellom tilbud og etterspørsel, noe som gjør det vanskelig for journalister å forhandle bedre betingelser. Dermed blir det et kjøpers marked hvor etterspørselen fra oppdragsgivere er bestemmende for prisene (Norbäck, 2021, s. 790).

På papiret er entreprenørskapet til frilansjournalister likt entreprenørskapet til alle andre som driver for seg selv eller starter opp en virksomhet innenfor et marked eller en bransje. De står ansvarlig for egen drift og konkurrerer på et åpent marked mot andre tilbydere av de samme tjenestene. Men i motsetning til en snekker eller rørlegger står frilansjournalistene i et spenn mellom børs og katedral (Ottosen, 2004). De jobber innenfor en profesjon med til dels strenge normer og etiske regler, knyttet til et selvpålagt og tydelig uttrykt samfunnsoppdrag som stiller krav til integritet, uavhengighet og transparens (Lindholt, 2022, s. 67). Dette gjør at frilansjournalister har en tosidighet innbakt i virksomheten sin. For å overleve i et trangt marked må frilanserne skrive salgbare saker som fenger både vaktsejere og publikum, og mange må også påta seg oppdrag utenfor journalistikken for å skaffe nok inntekt (Obermaier & Koch, 2015). De må tenke

1 <https://www.harvestmagazine.no>

2 <https://www.shifter.no>

3 <https://rett24.no>

på den økonomiske siden, gjennom å ha nok oppdragsgivere, ta på seg ulike typer oppdrag og generelt benytte seg av de mulighetene som dukker opp. Samtidig må de også ha et gjennomtenkt forhold til hva slags type oppdrag de tar både innenfor og utenfor journalistikken, slik at de unngår sammenblanding av roller, taper tillit eller får integriteten trukket i tvil (se også kapittel 5, Mathisen).

I dette kapittelet vil jeg ta for meg hvordan frilansere håndterer entreprenørskapet sitt, og se på ulike sider av det å drive for seg selv. Kapittelet skal svare på problemstillingen *Hvordan organiserer frilanserne virksomheten sin, og hvilke strategier og teknikker bruker de for å lykkes som frilansere?* Basert på empiri fra arbeidskårundersøkelsene 2019 og 2024 vil jeg utforske rammeverket for driften til frilanserne, oppdrag og forholdet til oppdragsgivere, prissetting, kompetansebygging og det å markedsføre seg selv (for nærmere beskrivelse og diskusjon av data og metode, se kapittel 2, Knudsen & Mathisen).

Å være frilansjournalist gir frihet til å jobbe med det man brenner for, men et tøft jobbmarked gjør at det også krever disiplin og selvledelse. Frilansere må sette seg både kortsiktige og langsiktige mål for å drive virksomheten godt, samtidig som de må sørge for å ha en balanse mellom arbeid og fritid for å ivareta seg selv (se også kapittel 4, Knudsen).

Organisasjonsform og rammeverk for driften

Frilansjournalister kan velge ulike organisasjonsformer og være selvstendig næringsdrivende med enkeltpersonforetak, ha et aksjeselskap eller være lønnsinntaker. Enkeltpersonforetak (ENK) er den mest vanlige organisasjonsformen blant norske frilansere. Arbeidskårundersøkelsen 2024 viser at 60 prosent har ENK, ti prosent har et aksjeselskap, ti prosent er lønnsinntakere og 15 prosent kombinerer ulike organisasjonsformer. Selv om ENK er den dominerende organisasjonsformen for frilansjournalister, er valget mellom å etablere et ENK eller et aksjeselskap (AS) viktig, siden selskapsformene har ulike fordeler og ulemper, spesielt når det gjelder risiko og ansvar.

Enkeltpersonforetak er en av de enkleste måtene å starte egen bedrift på.⁴ Organisasjonsformen gir en stor grad av frihet i måten frilanseren dri-

⁴ <https://info.altinn.no/starte-og-drive/starte/valg-av-organisasjonsform/enkeltpersonforetak>

ver virksomheten sin på, men den innebærer også en grad av risiko siden man står personlig ansvarlig for økonomien. I et enkeltpersonforetak er personen og foretaket juridisk sett én enhet, noe som betyr at frilanseren er personlig ansvarlig for all gjeld og forpliktelser knyttet til virksomheten (Eide, 2024, s. 93). Hvis man pådrar seg økonomiske krav, kan personlige eiendeler, som bolig, bil eller fotoutstyr, bli brukt til å dekke gjelden. Et aksjeselskap, derimot, er en egen juridisk enhet. Skulle ting gå helt galt, risikerer eieren ikke at privatøkonomien får svi, slik man gjør som ENK. Her er ansvaret begrenset til aksjekapitalen som er skutt inn, som minimum er 30 000 kroner, og kreditorer kan kun gjøre krav på selskapets eiendeler.⁵

Trygderettigheter og sosiale goder varierer også mellom de to selskapsformene. Som innehaver av et ENK regnes ikke frilanseren som ansatt og har derfor begrensede rettigheter. Et eksempel er at det kun er 80 prosent sykepengedekning fra dag 17 ved sykdom. Frilanseren har heller ikke rett på dagpenger ved arbeidsledighet, med mindre hun eller han tegner frivillige forsikringer gjennom NAV (Eide, 2024, s. 117). I et AS kan man derimot ansette seg selv og opparbeide seg rettigheter til dagpenger ved arbeidsledighet og pensjon på lik linje med andre ansatte.

På den administrative siden er ENK enklere og rimeligere å starte opp, uten krav til aksjekapital og med færre formelle krav. Et AS har strengere regler for regnskap, rapportering og formelle organer som styre og generalforsamling, noe som øker både kostnadene og arbeidsmengden. Pål Stavrum, som driver nettstedet miniforetak.no, beskriver hovedforskjellen som at «ENK passer hvis man har en næringsvirksomhet uten store investeringer og liten personlig risiko der hensikten er å skaffe et levebrød til seg selv. Et AS passer bedre hvis man står foran store investeringer, tar høy risiko og har planer om å vokse.»⁶ De fleste frilansjournalister havner naturlig i den første kategorien, noe som gjenspeiles i at majoriteten velger denne organisasjonsformen.

At ENK er den mest utbredte organisasjonsformen blant norske frilansjournalister, innebærer at de fleste ikke har et skille mellom næringsvirksomheten og personlig økonomi. Frilanseren ER bokstavelig talt sin egen bedrift. Det betyr at det er lurt å holde god orden på økonomien og sikre seg på ulike måter mot uforutsette hendelser og perioder med oppdragstørke

5 https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1997-06-13-44/KAPITTEL_3#KAPITTEL_3

6 <https://miniforetak.no/selskapsform>

eller inntektssvingninger. En enkel måte å holde kontroll over økonomien på er sette opp et budsjett og føre løpende regnskap som gir oversikt over faste utgifter. Dette gir oversikt over hva frilanseren trenger av inntekter for å få virksomheten til å gå rundt. Kalenderverktøy og oppgavelister kan være gode verktøy for å holde oversikt over deadlines og andre oppgaver. Og det er viktig for frilansere å holde kontroll på skattemeldingen. Man er selv ansvarlig for å beregne og betale egen skatt, noe som kan være komplisert uten tilstrekkelig kunnskap. Med ENK er det vanlig å fakturere for oppdragene frilanseren utfører. Men frilansere kan oppleve at betalingen fra kunder kan være forsinket, og det kan være utfordrende å følge opp ubetalte fakturaer og sikre at alle kunder betaler til riktig tid. Det kan derfor være lurt å bruke en regnskapsfører for å sikre at økonomien er godt ivaretatt.

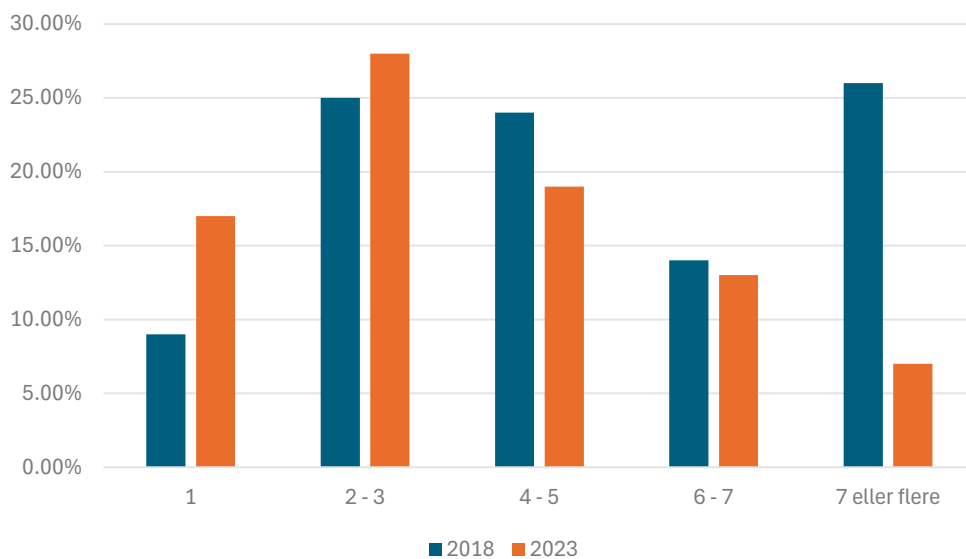
Oppdrag og oppdragsgivere

NJs definisjon av en frilansjournalist vektlegger at vedkommende normalt har flere oppdragsgivere, ofte samtidig (se også kapittel 1, Mathisen & Knudsen).⁷ Journalisten er altså ikke i vikariater eller jobber som tilkallingsvikar. I realiteten har mange frilansere ulike former for avtaler og tilknytninger med ulike oppdragsgivere og mediehus, og noen veksler kanskje mellom vikariat, engasjement og frilansing. Uavhengig av hvilke former for avtaler frilanseren inngår og type oppdrag hen tar, er det viktig å ha flere ben å stå på. Derfor må frilansere forsøke å ha et mangfold av inntektskilder, flere ulike oppdragsgivere og ulike typer oppdrag for å redusere risikoen og gjøre seg mindre sårbare (Marín-Sanchiz et al., 2023, s. 462).

I arbeidskårundersøkelsene spurte vi frilanserne om hvilke avtaler de i hovedsak jobber innenfor. Nesten halvparten tar stort sett enkeltstående oppdrag for faste oppdragsgivere. Det er også en betydelig gruppe på 15 prosent som stort sett tar enkeltstående oppdrag uten å ha faste oppdragsgivere. Det vil si at den store majoriteten jobber i tråd med den definisjonen av frilanser som er beskrevet kapittel 1 (Mathisen & Knudsen). Det er også noen som jobber med faste avtaler om leveringsomfang, som tilkallingsvikarer, eller har korttidskontrakter eller lengre vikariater.

Både i 2019 og 2024 spurte vi om hvor mange oppdragsgivere intervjubjektene hadde jobbet for året før (altså i henholdsvis 2018 og 2023).

7 <https://www.nj.no/vare-lag/nj-frilans/hva-er-en-frilanser>

Figur 3.1: Antall oppdragsgivere frilansere jobbet for i 2018 og 2023.

Selv om de fleste har en sammensatt portefølje av oppdragsgivere (medianen i 2024-undersøkelsen var mellom tre og fire oppdragsgivere), var det likevel en av fem som kun hadde én oppdragsgiver i 2023. Dette er flere enn for fem år siden, da bare en av ti var avhengig av én enkelt oppdragsgiver. I den andre enden av skalaen er det nesten tilsvarende mange som hadde sju eller flere oppdragsgivere i 2024-undersøkelsen. Her er det en nedgang sammenliknet med 2019, da omtrent en tredjedel hadde sju oppdragsgivere eller flere. Selv om hovedinntrykket er at antallet oppdragsgiverne man jobber for, holder seg relativt stabilt, har det altså skjedd et skifte der frilansjournalistene er blitt mer avhengige av en eller noen få oppdragsgivere. Vesentlig færre har også et stort mangfold av oppdragsgivere. Det er en utvikling som peker mot økt sårbarhet. Selv om de fleste norske frilansjournalister har flere ulike oppdragsgivere, viser Norbäck (2022, s. 1146–1147) at dette i Sverige har blitt stadig vanskeligere å opprettholde i et marked preget av økende konkurranse og økonomisk press. Når mange frilansjournalister nå er avhengige av én eller få oppdragsgivere, øker risikoen for økonomisk usikkerhet og redusert autonomi for den enkelte frilanser (Van Leuven et al., 2021).

Selv om frilansjournalister ofte møter utfordringer med å opprettholde inntektsstabilitet, verdsetter mange fleksibiliteten og autonomien som arbeidsformen gir. Dette skaper en krevende balanse mellom frihet og avhengighet, hvor stabile relasjoner til et fast utvalg av oppdragsgivere blir en viktig strategi for kontinuitet og forutsigbarhet i arbeidet (Gollmitzer, 2020, s. 11). De fleste norske frilansjournalister klarer denne balansen veldig godt og har et ganske stabilt forhold til sine oppdragsgivere. I 2024 oppgir ni av ti at de holder seg med et fast utvalg av oppdragsgivere. Dette er en økning sammenliknet med 2019 (da svarte åtte av ti ja på dette). Det tyder på at de aller fleste frilansere er gode på å pleie relasjonene de har til oppdragsgiverne, og at oppdragsgiverne sannsynligvis er fornøyd med den jobben de gjør. Utviklingen reflekterer at frilansjournalister i økende grad søker stabile arbeidsforhold i et yrkesliv preget av usikkerhet og midlertidighet (Steensen & Kalsnes, 2020).

Samtidig er det viktig for mange frilansere å hele tiden søke nye muligheter. På spørsmål om de hadde skaffet seg nye oppdragsgivere i 2023, svarte over halvparten ja. De fleste av disse hadde skaffet seg én ny. Men også her er det en tydelig nedgang i andelen som skaffet seg nye oppdragsgivere, sammenliknet med fem år tidligere. Da var det bare en tredjedel som ikke hadde gjort dette. Det kan dermed virke som om det har blitt mer krevende å skaffe nye oppdragsgivere, og at arbeidsmarkedet for journalister har blitt stadig mer vanskelig (Steensen & Kalsnes, 2020, s. 1). At frilansere også har færre oppdragsgivere i den siste undersøkelsen, gjør dem mindre varierte i oppdragsgrunnlaget og mer sårbare enn før.

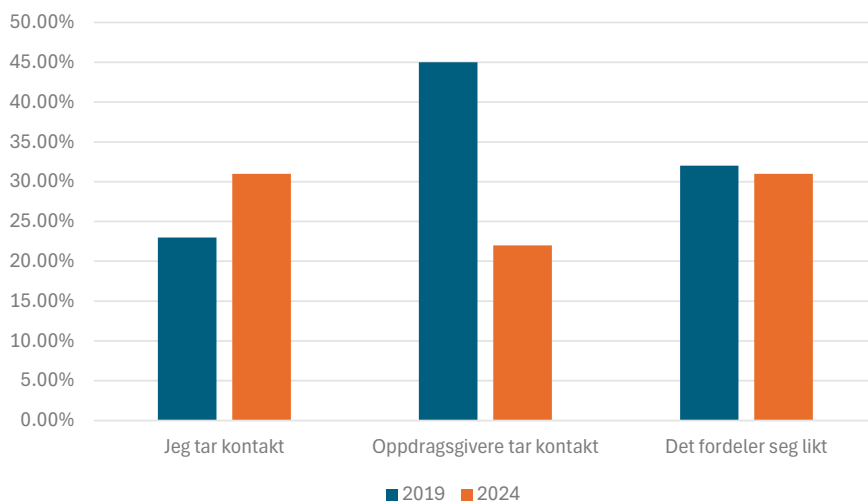
Frilansere må bruke tid på nettverksbygging og kontakt for å opprettholde relasjoner og skape nye. Forholdet til oppdragsgivere kan være sårbart, siden de ofte er basert på personlig kjennskap og kontakt. Redaktører og reportasjeledere en frilanser har bygd relasjoner med, kan bytte stilling eller forlate bransjen (Norbäck, 2022, s. 1147), og dermed risikerer man å miste kontakt med oppdragsgiveren. Selv om langvarige relasjoner med oppdragsgivere reduserer sårbarheten (Marín-Sanchiz et al., 2023, s. 462), viser Norbäck (2022, s. 1153) at mange frilansere sliter med å skape progresjon i karrierene sine. De må bruke tid og krefter på å vedlikeholde eksisterende relasjoner og skaffe nye oppdragsgivere, og de står utenfor redaksjonshierarkiet og kan dermed ikke avansere innenfor en redaksjonell organisasjon slik en ansatt på innsiden kan.

Må jobbe hardere for å skaffe seg oppdrag

Relasjonene og antall oppdragsgivere kan kobles til hvordan tilgangen på oppdrag oppleves. I 2024 oppga en av fem at de alltid hadde mer enn nok å gjøre, mens en annen femtedel opplevde at tilgangen på oppdrag var akkurat passe. Med andre ord er det litt under halvparten av respondentene som er fornøyd med tilgangen på oppdrag og har nok å gjøre. En fjerdedel hadde stort sett nok til å fylle arbeidsuka, men opplevde av og til stille perioder. Denne gruppa klarer seg sannsynligvis stort sett greit, men har til tider et ustabil arbeidsliv. For en tredjedel var det vanskelig å få nok oppdrag, eller det var helt dødt. Igjen ser vi at det er en dreining mot tøffere tider. I 2019 oppga en fjerdedel av frilansjournalistene at de slet med å skaffe nok oppdrag. Det var også en høyere andel som alltid hadde mer enn nok å gjøre i 2019, enn i 2024. Disse funnene samsvarer med studien til Marín-Sanchiz et al. (2023), som viser at lav stabilitet og usikker tilgang på oppdrag preger tilværelsen for frilansjournalister, der man er helt avhengig av oppdragsgivernes prioriteringer.

Både i 2019 og 2024 ble frilanserne spurt om hvordan de kommer i kontakt med nye oppdragsgivere. Her er bildet ganske sammensatt. For noen er dette ikke relevant, enten fordi de har etablerte, stabile avtaler som samlet gir dem nok å gjøre, eller har andre grunner til å ikke søke nye oppdragsgivere. I Arbeidskårsundersøkelsen 2024 er det likt fordelt mellom de som vanligvis tar kontakt selv, og de som opplever at det fordeler seg ganske likt mellom at de selv tar kontakt eller oppdragsgiver tar kontakt (31 prosent på hver). En relativt stor andel på rundt en fjerdedel opplever at det vanligvis er oppdragsgivere som tar kontakt med dem. Det var likevel langt færre som opplevde at det i hovedsak er oppdragsgivere som tok kontakt i 2024, enn det var i 2019 (prosentandelen er nesten halvert). Det er også en høyere andel som selv må ta kontakt, enn det var tidligere. Dette er ytterligere en indikasjon på at markedet har blitt strammere de siste årene, og at frilansere i større grad enn før må bruke tid på å oppsøke redaksjoner, selge seg inn og pitsje saker (altså lage presise og målrettede innslag). Det å kunne skape og utvikle ideer er en viktig kompetanse for frilansere, og blir det i økende grad (se også kapittel 6, Olsen).

Samtidig gir frilanserne uttrykk for at de har relativt stor autonomi over sakene de lager. Nesten halvparten oppgir at de vanligvis baserer arbeidet sitt på egne ideer eller eget initiativ, mens kun en av fem vanligvis jobber

Figur 3.2: Hvordan kommer du i kontakt med nye oppdragsgivere?

med det oppdragsgiver ber dem om. Arbeidskårundersøkelsen 2024 viser en oppgang i andelen som jobber med egne ideer og initiativ, sammenliknet med 2019 (da var det i overkant av en fjerdedel som vanligvis gjorde dette). Økningen i at frilansere selv tar kontakt, kombinert med at flere oppgir at oppdragene i stor grad er basert på eget initiativ, henger nok ganske godt sammen. Det tegner et bilde av at frilansere i større grad enn før må selge inn saker eller ideer til redaksjonene, og i mindre grad blir bedt av redaksjonene om å lage spesifikke saker. Mange frilansere framhever muligheten til å velge saker de finner meningsfulle, og forfølge dem uten de samme begrensningene som fast ansatte journalister ofte opplever (Van Leuven et al., 2021, s. 1209). Samtidig kan denne autonomien begrenses av økonomisk press og oppdragsgivernes krav, noe som kan redusere det journalistiske handlingsrommet.

Et honorar som skal dekke mye

I utgangspunktet er det tydelig skjevhet i maktforholdet mellom frilansjournalister og deres oppdragsgivere (Flatøy, 2023). De må ofte balansere mellom kravene til entreprenørskap og ønsket om å opprettholde sin jour-

nalistiske integritet. Denne balansen gjør at oppdragsgiverne ofte kan diktere vilkårene, mens frilanserne selv må tilpasse seg for å sikre stabil inntekt og kontinuerlige oppdrag (Gollmitzer, 2020, s. 11). Denne skjevheten kan gjøre det vanskelig å forhandle om pris. Siden mange har faste oppdragsgivere de jobber for, er dette relasjoner det er viktig for frilanseren å pleie for å sikre videre samarbeid. Gitt det skjeve maktforholdet kan det for eksempel være vanskelig å stille krav om bedre betaling eller forhandle om bedre vilkår. Det kan også være vanskelig å kreve rettigheter man har, som for eksempel retten til rimelig vederlag, hvis noen bruker frilanserens materiale uten avtale (se også kapittel 7, Hovlid). En frilanser vil alltid kunne risikere at faste oppdragsgivere finner seg noen andre hvis hun eller han oppfattes som urimelig eller kravstor (Rick & Hanitzsch, 2024, s. 110).

Uansett hvor mange oppdragsgivere en frilanser har, og i hvilken grad og hvordan en frilanser skaffer seg nye oppdragsgivere, er det viktig å lage klare avtaler og kontrakter som dekker viktige aspekter som betaling, opphavsrett og leveringsfrister (se også kapittel 7, Hovlid). For å styrke sin forhandlingsposisjon bør frilansere spre inntektskildene sine ved å skaffe flere oppdragsgivere, bygge profesjonelle nettverk og være bevisst på egne arbeidsvilkår. Systematisk oppfølging av kontrakter og honorarer kan også bidra til mer stabile inntekter og bedre arbeidsbetingelser (Flatøy, 2023, s. 146).

Frilanstilværelsen skiller seg vesentlig fra fast ansettelse når det gjelder økonomisk forutsigbarhet og struktur. Uten en fast månedlig inntekt blir det utfordrende å budsjettere og planlegge økonomien på lang sikt, siden inntektene kan variere betydelig fra måned til måned avhengig av arbeidsmengden og antall oppdrag. I tillegg innebærer det å være selvstendig næringsdrivende at det ikke finnes garantier for stabiliteten i forholdet til oppdragsgivere eller oppdragsmengde (Norbäck, 2023). Dette betyr at timeprisen eller honoraret en frilanser tar, ikke bare må dekke arbeidstid, men også inkludere utgifter til feriepenger, sykeforsikring, pensjon og perioder med lavere inntekt.

En vanlig arbeidstakers lønn består ofte av flere elementer, som kan variere avhengig av type arbeidsavtale og bransjen man jobber for. De fleste arbeidsavtaler inneholder grunnlønn og variable tillegg som overtid-, skift- eller turnustillegg. Pensjonsinnskudd og feriepenger er også en del av lønna. Ved sykdom mottar arbeidstakeren sykepenger, som ofte dekkes av arbeidsgiver de første 16 dagene før NAV overtar. Alt dette regu-

leres av arbeidsavtaler, arbeidsmiljøloven og eventuelle tariffavtaler.⁸ For en frilanser gjelder ingenting av dette. Skal en frilanser oppnå samme sikkerhetsnett som en fast ansatt, må honoraret og inntekten dekke flere av de utgiftene og ytelsene som en arbeidsgiver vanligvis tar seg av.

Derfor må frilansere sette honoraret sitt betydelig høyere enn en tilsvarende timelønn for en ansatt. NJ opererer nå med anbefalte minstesatser for frilansere og frilansoppdrag. Utgangspunktet for satsene er at frilanshonoraret skal avtales med utgangspunkt i lønnsnivået for de redaksjonelt ansatte hos oppdragsgiveren og dekke frilanserens driftskostnader. I tillegg kan det komme påslag knyttet til kvalitet, aktualitet og bruk av stoffet.⁹ Arbeid som krever grundig research, omfattende kildearbeid eller teknisk spesialisering, mener NJ bør prises høyere enn enklere oppdrag. I tillegg kan format og distribusjonsplattform påvirke prissettingen, særlig dersom oppdragsgiver gjenbraker arbeidet på flere plattformer. Prissettingen skal ifølge minstesatsene også ta hensyn til frilanserens totale kostnader. Utgifter til pensjon, sykeforsikring, feriepenge og utstyr bør inkluderes i time- eller stykkprisen. NJ anbefaler derfor å legge til et påslag på 30–50 prosent for å dekke opp for dette. Samtidig anbefaler NJ at den enkelte frilanser bør tilpasse prisen sin etter egen erfaring, spesialkompetanse og kundens lønnsnivå. Her spiller det inn at norske frilansere gjennomgående både er høyt utdannet og har lang erfaring (se også kapittel 2, Knudsen & Mathisen). Det er også ofte store forskjeller på lønnsnivået mellom lokalmedier og riksmidier. Dette betyr at frilanseren må ha et ganske bevisst forhold til lønnsnivået hos oppdragsgiverne, samtidig som hen må forholde seg til egen ansiennitet. I møte med oppdragsgivere må frilanseren derfor framheve egen erfaring, kompetanse og spesialkunnskap.

Utfordringer med faglig oppdatering

Det norske arbeidslivet er preget av omveltning og behov for omstilling, gitt de store strukturelle og teknologiske endringene som påvirker alle deler av samfunnet (Alsos et al., 2022). Kompetansebehovet øker dermed i de fleste delene av arbeidslivet (Reegård, 2022). Et begrep som livslang læring brukes til å beskrive et arbeidsliv der man aldri er ferdig utlært, og

8 <https://www.arbeidstilsynet.no/lonn-og-ansettelse/lonn>

9 <https://www.nj.no/vare-lag/nj-frilans/din-okonomi/minstesatser-for-frilansere>

der arbeidstakere og yrkesaktive må tilbys kurs og utdanningsmuligheter for å kunne ha relevant kunnskap og relevante ferdigheter.¹⁰ Økt behov for omstilling i arbeidslivet gjør at journalister, og særlig frilansere, må ta ansvar for egen kompetanseutvikling. Profesjonalisering kan skje gjennom spesialisering og økt faglig kontroll, og her gir frilansjournalistikken frihet til å velge oppdrag og arbeidsform og dermed en faglig uavhengighet (Knudsen & Mathisen, 2020, s. 153).

Når frilansere i Arbeidskårsundersøkelsen 2024 blir spurt om de har deltatt på kurs eller kompetanseheving de siste tre årene, svarer 53 prosent nei. Resten har som regel deltatt på ulike kurs eller kompetansehevingstiltak i regi av bransjeordninger som Fri STUP, Institutt for journalistikk (IJ), NJ Frilans eller NJ. Ti prosent har gjort dette i regi av andre. Vi ser altså at majoriteten ikke aktivt deltar eller bruker tid og penger på å holde seg faglig oppdatert gjennom formelle kurs og kompetansetiltak i regi av bransjeaktører eller bransjeorganisasjoner. En forklaring kan være tid og ressurser. Når frilanserne i Arbeidskårsundersøkelsen 2024 blir spurt om i hvilken grad de har tid og ressurser til holde seg faglig oppdatert på det feltet de jobber med, svarer bare fem prosent i veldig stor grad, mens litt under en av fem svarer i stor grad. Nesten halvparten klarer å holde seg oppdatert i noen grad. Over en fjerdedel klarer enten ikke i det hele tatt eller i liten grad å holde seg faglig oppdatert. Sammenlikner vi med fem år tilbake, er det litt flere som klarer å holde seg noenlunde oppdatert faglig. Selv om en del frilansere har en viss kapasitet til faglig oppdatering, er det tydelig at tid og ressurser er en utfordring for mange.

At mange frilansjournalister har begrenset tid og ressurser til faglig oppdatering, kan ha både kortsiktige og langsiktige konsekvenser. Hvis stadig flere oppdrag stiller krav til visse nye typer kompetanse eller ferdigheter, kan en frilanser som ikke driver med kompetansebygging, fort bli akterutseilt og dermed bli mindre attraktive for redaktørene. Frilansere som ikke har tid eller ressurser til å holde seg faglig oppdatert, risikerer å falle bak utviklingen i både journalistiske verktøy, metoder og teknologi. I en tid da særlig de teknologiske endringene går ekstremt fort, kan dette være ganske sårbart. Oppdatert kompetanse kan også være et argument når frilansere forhandler om honorarer, og oppdragsgivere kan være min-

¹⁰ <https://arbinn.nho.no/arbeidsliv/kompetanse/kompetanseutvikling/ord-og-uttrykk-om-kompetanse/livslang-laring>

dre villige til å betale for journalister som ikke holder seg oppdatert med utviklingen i bransjen.

I mediebransjen har rask teknologisk utvikling endret måten journalistikk produseres og konsumeres på (Bjerke et al., 2019, s. 14). Journalister må beherske digitale verktøy, sosiale medier og multimediefortellinger samtidig som KI endrer journalistiske arbeidsmetoder og produksjonsprosesser. For å imøtekomme dette må journalister være dyktige på nye formater og ny teknologi. For mange fast ansatte journalister vil kravene til omstilling og kompetanseheving bli løst av at arbeidsgiveren tilbyr å betale for kurs eller tilrettelegge for etter- eller videreutdanning. En frilanser må sørge for dette på egen hånd. Samtidig har mediebransjen endret hvem de rekrutterer – stadig flere stillinger krever ikke bare journalistisk kompetanse, men også spesialisering i datajournalistikk, sosiale medier og digital historiefortelling (Steensen & Kalsnes, 2020, s. 3). De fleste frilansere må forholde seg til endringene som skjer, og holde seg oppdatert på bransjeendringer og teknologi ved for eksempel å ta relevante kurs. Samtidig kan kurs og kompetansebygging være både dyrt og tidkrevende, og frilanseren må som regel bekoste dette selv. I den nyliberalistiske dreiningen av arbeidslivet har ansvaret for kompetanseutvikling blitt flyttet fra arbeidsgiver til den enkelte frilanser, som må være «entreprenørielle, tilpasningsdyktige og fleksible, samt villige til å investere i kontinuerlig oppdatering av sine profesjonelle ferdigheter» (Norbäck, 2023, s. 797). Kostnader og tid knyttet til kurs og kompetansebygging blir dermed frilanserenes eget ansvar. Men frilansere som opprettholder sterke faglige nettverk og deltar i profesjonelle fellesskap, har bedre mulighet til å påvirke sine arbeidsbetingelser og styrke sin posisjon i bransjen (Flatøy, 2023, s. 146).

Selv om mange frilansere oppgir at de sliter med å finne relevante tilbud, finnes det et ganske bredt spekter av kurstilbud og muligheter for kompetanseheving for journalister. Både NJ, NJ Frilans og Institutt for journalistikk (IJ) tilbyr kurs av ulikt omfang for journalister. IJ ble opprettet av Norsk Journalistlag (NJ), Norsk Redaktørforening (NR) og Mediebedriftenes Landsforening (MBL) og er kompetansesenteret til norske medier.¹¹ Norsk Journalistlag har en avtale med IJ om at det i snitt skal være 10 prosent frilansere på alle kurs IJ arrangerer. I tillegg finnes det muligheter for å ta ulike etter- eller videreutdanninger som kan være relevante for journalister, på mange norske høyskoler og universiteter.

¹¹ <https://www.ij.no/om-ij>

Å markedsføre seg selv

Å markedsføre seg selv og bli en synlig frilanser er et råd til frilansjournalister som ønsker å etablere en karriere i en konkurranseutsatt bransje der det er mange om beinet (Eide, 2024, s. 118). Frilansere må bygge seg opp et faglig omdømme og gjøre seg kjent og/eller skille seg ut gjennom å levere gode og kreative journalistiske produkter over tid. Hva et slikt omdømme kan bestå av, er nok relativt individuelt, avhengig av hvilken del av journalistikken frilanseren ønsker å jobbe innenfor, hva slags kompetanse hen har, og hva som oppleves som attraktivt hos oppdragsgivere. Men å kunne vise fram egen kompetanse, ha en egen stemme eller stil samtidig som man framstår som troverdig og profesjonell når vilkår og pris forhandles, kan være et sted å starte.

Mange frilansere har en profesjonell portefølje enten gjennom en egen nettside eller en plattform som Contently, som gir mulighet til å presentere tidligere arbeider på en systematisk og oversiktlig måte. Porteføljen bør inneholde et variert utvalg av journalistiske produkter for å vise både bredde og kvalitet enten det gjelder reportasjer, nyhetsartikler, feature eller dokumentar. En slik portefølje er lett å distribuere og vise fram til nye, potensielle oppdragsgivere.

Kompetanseutvikling er en sentral del av omdømmebyggingen. Det samme gjør evnen til å utvikle gode pitsjer. En god pitsj bør tydelig forklare hvorfor et tema er relevant, hva som gjør tilnærmingen unik eller interessant, og hvilken verdi arbeidet kan tilføre den som kjøper det (Eide, 2024, s. 37). Sosiale medier være nyttige plattformer for å vise fram arbeid, bygge nettverk og skape synlighet. Disse kanalene gir også mulighet for å delta i faglige diskusjoner og bygge nettverk. Frilanseren bør også ha evnen til å ha en god og åpen dialog med redaktører og vaksjefer. Siden omdømmet bokstavelig talt er personlig, vil pålitelighet og evnen til å levere innen avtalte frister være nødvendig for å bygge tillit hos oppdragsgivere. Bevissthet rundt opphavsrett er også en del av egen markedsføring (se også kapittel 7, Hovlid). Å forstå og beskytte egne rettigheter sikrer kontroll over eget arbeid og kan være viktig kunnskap når frilanseren skal forhandle fram avtaler og inngå kontrakter.

Gjennom systematisk arbeid med portefølje, kompetanseheving, god kommunikasjon og relasjonsbygging med oppdragsgiver og forståelse for opphavsrett kan frilansjournalister styrke sin egen posisjon og legge et grunnlag for en stabil og varig karriere.

Oppsummering

Frilanstilværelsen som journalist er en balansegang mellom frihet og usikkerhet, der entreprenørskap er en avgjørende ferdighet for å lykkes. Gjennom dette kapitlet har vi sett hvordan frilansjournalister må navigere i et komplekst arbeidsmarked, der de både produserer journalistisk innhold og håndtere økonomi, markedsføring og relasjonsbygging med oppdragsgivere. Entreprenørskap i denne konteksten handler ikke bare om å starte og drive egen virksomhet, men også om å utvikle strategier for å sikre økonomisk stabilitet og profesjonell autonomi i en bransje preget av usikkerhet og lave honorarer.

Samtidig er det klare utfordringer knyttet til arbeidsvilkår og forhandlingsmakt. Frilansjournalister opererer i et marked hvor betalingsviljen ofte er lav, og der relasjonene til oppdragsgivere kan være skjøre. For å lykkes må frilansere være strategiske i valg av oppdrag, bygge et tydelig profesjonelt omdømme og kontinuerlig oppdatere sin kompetanse for å forbli relevante i en bransje i rask utvikling.

Til tross for utfordringene gir frilanslivet også muligheter for fleksibilitet, selvstendighet og faglig fordypning. Det krever disiplin, gode nettverk og evne til å tilpasse seg et skiftende medielandskap. Frilansjournalister må finne en balanse mellom økonomiske realiteter og journalistisk integritet, samtidig som de utnytter fordelene ved en mer selvstendig arbeidshverdag. I denne balansegangen ligger både utfordringen og drivkraften for de som velger å være sin egen arbeidsgiver.

Referanser

- Alsos, K., Oppegaard, S. M. N. & Trygstad, S. C. (Red.). (2024). *Den norske arbeidslivsmodellen: Status og utfordringer i en brytningstid*. Gyldendal.
- Bjerke, P., Fonn, B. K. & Mathisen, B. R. (Red.). (2019). *Journalistikk – profesjon i endring*. Orkana Akademisk.
- Chadha, K. & Steiner, L. (Red.). (2022). *Newswork and precarity*. Routledge.
- Deuze, M. & Fortunati, L. (2011). *Atypical newswork, atypical media management*. I M. Deuze (Red.), *Managing Media Work* (s. 111–120). Sage.
- Edström, M. & Ladendorf, M. (2012). Freelance journalists as a flexible workforce in media industries. *Journalism Practice*, 6(5–6), 711–721. <https://doi.org/10.1080/17512786.2012.667275>
- Eide, T. (2024). *Frilanser i mediebransjen. En håndbok*. Cappelen Damm Akademisk.
- Flatøy, C. (2023). I am not an employee, am I then a professional? Work arrangement, professional identification and the mediating role of intra-professional network. *Journal of Professions and Organization*, 10, 137–150. <https://doi.org/10.1093/jpo/joac011>
- Gollmitzer, M. (2020). Employment conditions in journalism. *Oxford Research Encyclopedia of Communication*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228613.013.805>
- Gollmitzer, M. (2021). Journalism ethics with Foucault: Casually employed journalists' constructions of professional integrity. *Journalism*, 24(5), 1015–1033. <https://doi.org/10.1177/14648849211036301>
- Hovden, J. F. (2008). *Profane and sacred: A study of the Norwegian journalistic field* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Bergen.
- Hovland, N. P. (2018). *Entreprenørskap og innovasjonsledelse*. Cappelen Damm Akademisk.
- Knudsen, A. G. & Mathisen, B. R. (2020). Sårbarhet og avmakt? Arbeidsvilkår for norske mediefrilansere i en endringsutsatt bransje. *Søkelys på arbeidslivet*, 37(3), 150–167. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-7989-2020-03-02>
- Lindholm, M. (2022). *Makt og journalistikk*. Universitetsforlaget.
- Marín-Sanchiz, C.-R., Carvajal, M. & González-Esteban, J.-L. (2023). Survival strategies in freelance journalism: An empowering toolkit to improve professionals' working conditions. *Journalism Practice*, 17(3), 450–473. <https://doi.org/10.1080/17512786.2021.1929414>

- Mathisen, B. R. (2016). Entrepreneurs and idealists: Freelance journalists at the intersection of autonomy and constraints. *Journalism Practice*, 11(7), 909–924. <https://doi.org/10.1080/17512786.2016.1199284>
- Mathisen, B. R. & Knudsen, A. G. (2024). Extending the professional borders or maintaining the status quo? Union membership as boundary work. *Journalism*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/14648849241265207>
- Norbäck, M. (2021). Back to the future of journalist work? Entrepreneurial subjectivity and freelance journalism in Sweden. *Journalism*, 24(4), 785–802. <https://doi.org/10.1177/14648849211033131>
- Norbäck, M. (2022). Maintaining a freelance career: How journalists generate and evaluate freelance work. *Journalism Studies*, 23(10), 1141–1159. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2022.2073257>
- Nygren, G. (2014). *Multiskilling in the newsroom: De-skilling or re-skilling of journalistic work?* *The Journal of Media Innovations*, 1(2), 76–96. <https://doi.org/10.5617/jmi.v1i2.876>
- Ottosen, R. (2004). *I journalistikkens grenseland. Journalistrollen mellom marked og idealer*. IJ-forlaget.
- Rick, J. & Hanitzsch, T. (2024). *Journalistic work during a pandemic: Changing contexts and subjective perceptions*. *Journalism Practice*, 18(1), 99–118. <https://doi.org/10.1080/17512786.2023.2250760>
- Steens, S. & Kalsnes, B. (2020). Fra fast lokaljournalist til midlertidig digitalt hode: Utviklingen i stillingsmarkedet for journalister 1987–2017. *Norsk Medietidsskrift*, 107(1), 1–19. <https://doi.org/10.18261/ISSN.0805-9535-2020-01-02>
- Van Leuven, S., Vanhaelewyn, B. & Raeymaeckers, K. (2021). From one division of labor to the other: The relation between beat reporting, freelancing, and journalistic autonomy. *Journalism Practice*, 15(9), 1203–1221. <https://doi.org/10.1080/17512786.2021.1910982>

Å JOBBE ALENE — OM PSYKOSOSIALE SIDER VED FRILANSLIVET

Anders Graver Knudsen

For frilansjournalister representerer hverdagen en blanding av frihet og usikkerhet. Det er mange aspekter ved frilanslivet som kan gjøre det krevende å jobbe alene, samtidig som mange foretrekker nettopp alenegangen. I dette kapittelet tar jeg utgangspunkt i spørsmål knyttet til psykososiale forhold som ble stilt i de to kvantitative arbeidskårundersøkelsene gjennomført i 2019 og 2024 blant norske frilansere. Jeg gir en beskrivelse av hvordan de jobber, om skillet mellom arbeid og fritid, om de tar ferie, og i hvilken grad de er bekymret for økonomi og tilgang på oppdrag. Jeg diskuterer også hva som kan være gode strategier for å håndtere de krevende sidene av frilanstilværelsen, og hvordan arbeids hverdagen kan organiseres på en god måte.

Journalistikk kan være et krevende yrke. Man er en del av et arbeidsliv som er i stadig endring, innenfor en profesjon som er mer endringsutsatt enn mange andre (Bjerke et al., 2019, s. 15). Den nyliberalistiske dreiningen av arbeidslivet gjør at det stilles større krav gjennom individualisering, konkurranse og økt fleksibilitet (Norbäck, 2023, s. 786–788).

Jobben som journalist kan bestå av oppdrag som stiller krav både til profesjonelle ferdigheter og evnen til å håndtere uforutsette situasjoner som kan være psykisk og mentalt krevende, uavhengig av tilknytningsform og status (Van Leuven et al., 2021). Men det som skiller en fast ansatt fra en frilanser, er at sistnevnte må håndtere en krevende hverdag stort sett på egen hånd.

Begrepet psykososialt beskriver hvordan en persons psykiske helse (tanke, følelser, atferd) påvirkes av og skapes i møte med deres sosiale miljø (familie, venner, samfunn og arbeid). Psykososiale forhold kan omfatte hvordan mennesker håndterer stress, relasjoner, økonomiske utfordringer eller andre sosiale og følelsesmessige faktorer som påvirker deres mentale velvære (Ekeland & Heggen, 2014). I arbeidslivet brukes begrepet psykososialt for å beskrive de faktorene som påvirker ansattes psykiske helse og trivsel på arbeidsplassen.¹ Begrepet er stort sett brukt til å beskrive relasjoner *mellom* mennesker i arbeidslivet. Men selv om frilansere ikke er en del av en tradisjonell arbeidsplass med daglige kollegiale interaksjoner, vil et selvstendig arbeid ha sine egne psykososiale utfordringer.

Fraværet av kollegiale relasjoner, ledelsesstrukturer og organisatorisk støtte kan føre til økt sårbarhet, og mange frilansere står alene med utfordringer knyttet til arbeidsbelastning, stresshåndtering og usikker økonomi (Gollmitzer, 2024, s. 211–213). I et fleksibelt arbeidsliv har ansvaret blitt lagt på individet når det gjelder å skaffe oppdrag, håndtere økonomisk ustabilitet og sikre egen faglig utvikling (Kalleberg, 2018). Økonomisk usikkerhet er en av de største psykososiale belastningene frilansere opplever. Frilansere må håndtere uforutsigbare inntektsstrømmer og mangelen på sosiale sikkerhetsnett, noe som kan føre til vedvarende stress og bekymring for fremtiden (Van Leuven et al., 2021, s. 1209–1210). En måte å redusere denne sårbarheten på er gjennom kollektive løsninger og profesjonelle nettverk.

En annen sentral utfordring er balansen mellom jobb og fritid. Frilansjournalister opererer med en arbeidskultur der grensene mellom arbeid og privatliv er uklare, selv om de jobber fritt og selvstendig. Frilanstilværelsen rommer med andre ord tydelige motsetninger, og arbeidsvilkårene varierer ofte betydelig. Dette kan skape en avstand mellom idealet om et fritt og selvstendig yrkesliv og virkeligheten i et marked preget av økonomisk press og uforutsigbarhet. Mange opplever å være konstant tilgjengelige for opp-

1 <https://stami.no/hva-er-arbeidsmiljo/hva-er-psykososialt-arbeidsmiljo/>

dragsgivere og har vanskelig for å sette grenser for arbeidstiden sin. Norbäck (2021, s. 792–793) finner at svenske frilansere har problemer med å definere hvor mange timer de faktisk jobber i uka, da de hele tiden er i jobbmodus. Dette kan føre til utbrenthet og redusert livskvalitet. Hvordan frilansere håndterer disse utfordringene, og i hvilken grad de finner støtte i faglige fellesskap, vil ha stor betydning for deres trivsel og profesjonelle utvikling.

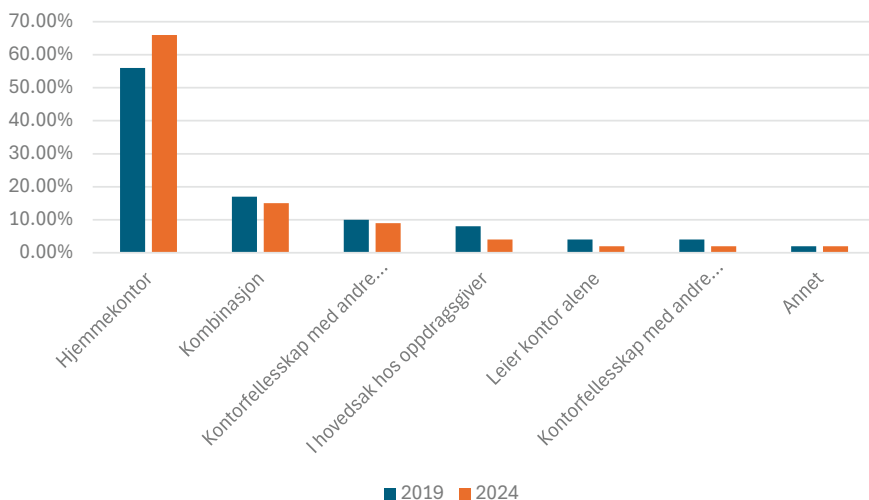
I dette kapittelet vil jeg se på ulike sider av psykososiale forhold ved frilanstilværelsen og svare på problemstillingen: *Hvordan påvirker fraværet av organisatorisk støtte og kollegiale relasjoner de psykososiale arbeidsvilkårene for frilansjournalister, og hvilke strategier kan bidra til å redusere de negative konsekvensene av å jobbe alene?* Med utgangspunkt i spørsmål knyttet til det psykososiale i Arbeidskårsundersøkelsene 2019 og 2024 vil jeg presentere hvordan frilansere jobber, i hvilken grad de skiller jobb og fritid, hvordan de håndterer bekymring og stress knyttet til økonomi, og i hvilken grad de har faglige og kollegiale nettverk og fellesskap rundt seg (se kapittel 2, Knudsen og Mathisen, for en nærmere drøfting).

Alene hjemme

Et av de største skillene i arbeidslivet mellom de som er fast ansatt, og de som arbeider fritt og selvstendig, er at de førstnevnte stort sett har en arbeidsplass med kolleger å gå til, mens de sistnevnte ikke har det. Mange frilansjournalister mangler dermed noen rammer for de mellommenneskelige relasjonene som ellers er vanlig i arbeidslivet (Salamon, 2020, s. 116).

I arbeidskårsundersøkelsene ble frilanserne spurt hvor de vanligvis jobber fra. Figur 4.1 viser hvordan det fordeler seg.

Langt de fleste frilanserne jobber stort sett alene. I 2024 jobbet to tredjedeler hovedsakelig fra hjemmekontor. De mangler med andre ord et sosialt arbeidsmiljø og tilbringer sannsynligvis mye av arbeidstiden alene. Andelen som sitter på hjemmekontor, har også økt siden 2019, da var det litt over halvparten som gjorde det. Dette betyr at det å søke sammen i et arbeidsfellesskap ikke preger hverdagen til norske frilansere. Kun i underkant av en av ti jobber i et frilanskollektiv eller i kontorfellesskap med andre frilansere. I tillegg er det en andel av frilanserne som jobber fra ulike steder i en kombinasjon av hjemmekontor, utekontor og hos opp-

Figur 4.1: Hvor jobber du vanligvis fra, 2019 og 2024 (prosent).

dragsgiver (15 prosent). Mest sannsynlig har de ulike ordninger med ulike arbeidsgivere eller delvis jobber andre steder enn hjemme. At majoriteten jobber fra hjemmekontor, betyr ikke at de føler seg ensomme eller isolerte. For mange frilansjournalister kan det å arbeide selvstendig og fritt uten kolleger være en bevisst og ønsket måte å organisere sitt profesjonelle liv på. De kan finne stor tilfredsstillelse i å jobbe alene, uten de strukturelle kravene og sosiale interaksjonene som følger med en tradisjonell arbeidsplass eller et kontorfellesskap (Flatøy, 2023, s. 6–7).

Gjennomsnittsalderen blant respondentene er relativt høy, og de har lang erfaring som frilansere. Denne gruppa vil sannsynligvis ha mindre faglige og sosiale behov for å sitte i et fellesskap enn unge, uerfarne frilansere. Det kan også spille inn på den høye andelen hjemmekontor. En ung frilanser vil i utgangspunktet ha et mindre faglig nettverk enn sine mer erfarne kolleger, og dermed sannsynligvis et større behov for kollegial støtte og sosial omgang i arbeidstiden. De vil kanskje også i mindre grad ha et etablert privatliv (familie, samboer og barn) som potensielt kan gjøre dem mer ensomme enn eldre kolleger (Flatøy, 2023; Gollmitzer, 2024). I begge undersøkelsene ser vi en tendens til at andelen som sitter på hjemmekontor, øker med antall år man har vært frilanser, og er høyest i den gruppa som har 10–15 års erfaring. Et tredje aspekt er økonomi. Når det blir trangere tider for frilansere, vil utgifter til en kontor plass i et fellesskap

være et lett sted å kutte kostnader. Selv om det finnes mange kommersielle aktører som tilbyr kontorplass og fleksible løsninger, kan en trang frilansøkonomi gjøre at alle utgifter som ikke er strengt nødvendige, blir valgt bort. Vi vet ikke noe om i hvilken grad de frilanserne som benytter seg av hjemmekontor, heller skulle ønske de var en del av et kontorfellesskap eller jobbet sammen med andre. Men som en tidligere frilanser uttrykker det: «den stående vitsen var at det er billigere å leie en kontorplass i et fellesskap enn å gå fast til psykologen» (A. Håskoll-Haugen, personlig kommunikasjon, desember 2024).

Mellom våre to undersøkelser påvirket pandemien det norske arbeidslivet sterkt, og både endrede arbeidsvaner og teknologiutvikling har gjort at bruken av hjemmekontor har økt generelt i det norske arbeidslivet. Dette gjenspeiles også i mediebransjen, hvor majoriteten av norske journalister måtte omstrukturere sine arbeidsvaner som følge av smitteverntiltak, blant annet gjennom økt bruk av hjemmekontor (Backholm & Idås, 2022, s. 1561). Dette påvirket den psykiske helsa til mange journalister. De som jobbet hjemmefra under pandemien, rapporterte om økt isolasjon, vansker med å skille jobb og fritid samt høyere nivåer av psykisk stress (Backholm & Idås, 2022). Å sitte alene kan gi en negativ helseutvikling hvis det ikke er et eget, fritt valg. Andre studier på effekten av pandemien utenfor Norge (i henholdsvis Tyskland, Canada og Belgia) viser at mens hjemmekontor har hatt noen positive effekter, som økt fleksibilitet og redusert stress for enkelte, har det også skapt flere utfordringer knyttet til grensdragningen mellom arbeid og fritid. Det har også skapt en opplevelse av isolasjon og tap av mening med arbeidet for noen (Gollmitzer, 2024; Josephi & O'Donnell, 2023). Ifølge Rick og Hanitzsch (2024, s. 112) rapporterte mange journalister at hjemmekontor førte til en reduksjon i utveksling av ideer og samarbeid i redaksjonene.

Manglende interaksjon og sosial omgang kan dermed påvirke kvaliteten på det journalistiske arbeidet. En del frilansere opplever utfordringer knyttet til fravær av kollegialt fellesskap og tilbakemeldinger på arbeidet de gjør. Dette skaper både ensomhet og manglende faglig utvikling for noen. De som føler på dette, men klarer seg best, er de som kompensere gjennom å søke sammen med andre i et kontorfellesskap eller er gode på å ha tette dialoger med oppdragsgivere. Sosial støtte, enten fra familie eller faglige nettverk, bidrar til å redusere stress (Graatrud, 2023, s. 41–42).

Ubetalt arbeid er en del av jobben

Det å jobbe alene kan også være utfordrende med tanke på arbeidstid og arbeidsrytme. Fast ansatte journalister vil som hovedregel ha faste arbeidstider, enten i form av vanlig dagtidsarbeid eller en eller annen form for turnus. Selv om profesjonen som helhet er preget av ustabilitet når det kommer til arbeidsrytme – for eksempel når noe skjer i nyhetsbildet eller ved dramatiske hendelser – er fast ansatte en del av et system som skal ivareta reglene for arbeidslivet når det gjelder arbeidstid, arbeidsbelastning og arbeidsmengde (Hvid & Falkum, 2019).

Dette systemet rundt seg har ikke frilanseren som sitter på hjemmekontor. Arbeidskårundersøkelsene viser at frilansere har problemer med tidsstyring og skillet mellom jobb og fritid. For det første jobber de fleste frilansere, ikke overraskende, en god del ubetalte arbeidstimer. I 2024 rapportere en betydelig andel på fire av fem at de jobber ubetalte timer hver uke, og omtrent halvparten arbeider mellom én og ti ubetalte timer ukentlig. Ubetalt arbeid omfatter typiske oppgaver som administrativt arbeid, forberedelser til betalte oppdrag eller oppgaver som er nødvendige for å opprettholde virksomheten, som å pitsje ideer, skaffe nye oppdragsgivere eller nettverke. For en frilanser er dette en naturlig og nødvendig del av jobben, og som må gå inn i timeregnskapet. NJ Frilans kaller dette u-fakturerbar tid og anslår at en frilanser må bruke opp mot 40 prosent av tiden sin på denne typen oppgaver for å ha en veldrevet frilanshverdag med stabile kundeforhold og effektive innsalgprosesser (Eide & Hasvik, 2024).

Selv om det er en nødvendig del av jobben, kan det føles urettferdig og frustrerende hvis man sammenlikner seg med fast ansatte. Mange og lange timer ubetalt arbeid kan være en stor belastning. Flatøy (2023, s. 8–9) peker på at frilansere bruker store mengder tid på administrative oppgaver og nettverksbygging som ikke gir direkte økonomisk avkastning, noe som skaper stress og utfordrer balansen mellom arbeid og privatliv. I tillegg må mange frilansjournalister kontinuerlig søke nye oppdrag og/eller oppdragsgivere, og mange ubetalte timer som ikke resulterer i inntekt, kan skape tvil om man jobber strategisk riktig, og om tidsbruken i utgangspunktet på en eller annen måte er feil.

Dette fenomenet er beslektet med det som Salamon (2019, s. 108) omtaler som *hope labor* – en situasjon der frilansere ofte investerer tid og

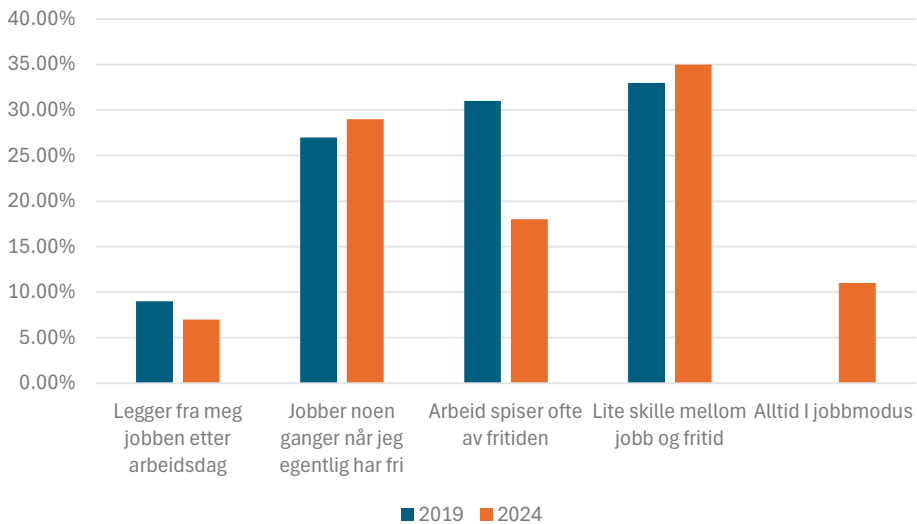
krefter i håp om at innsatsen skal lønne seg på sikt, selv om det umiddelbart ikke gir økonomisk avkastning. Mange frilansere opplever dette som en form for utnyttelse, der deres totale arbeidsinnsats ofte langt overstiger belønningen. Denne kombinasjonen av ubetalt arbeid og økonomisk usikkerhet kan føre til en følelse av verdiløshet og overarbeid, og ende med at man søker seg vekk fra tilværelsen som frilanser (Norbäck, 2019, s. 439). Det er viktig å understreke her at økonomisk usikkerhet ikke bare handler om individuelle prioriteringer, men også om strukturelle forhold. Frilanserne inngår i en markedsrelasjon med sine oppdragsgivere, og ikke i et regulert arbeidsforhold. Det betyr at økonomiske konjunkturer, maktforhold samt tilbud og etterspørsel virker inn på vilkårene (for eksempel hvor krevende innsalg eller forhandling av honorar framstår), som gjør at mange frilansere føler at de får dårlig betalt for omfattende arbeid.

Lite skille mellom arbeid og fritid

Skillet mellom arbeid og fritid er en sentral del av arbeidsvilkårene, og i undersøkelsene har vi spurt om hvordan frilanserne håndterer dette skillet.

I 2024-undersøkelsen svarer under en av ti at de legger fra seg jobben når de avslutter arbeidsdagen. Det er altså veldig få som opprettholder et klart og strengt skille mellom arbeidet sitt og fritiden sin. En av fem opplever ofte at arbeidet spiser av fritiden, mens en av fire må tidvis jobbe mens de egentlig har fri. Dette kan tyde på at tidsstyring er krevende for mange, og at det å arbeide prioriteres framfor å skjerme fritiden. Det samsvarer også med Flatøys funn om at få frilansere opprettholder et tydelig skille mellom jobb og fritid, og at frilansjournalister har betydelig mindre balanse mellom jobb og fritid enn ansatte (Flatøy, 2023, s. 8). Frilanseren kan kvie seg for å takke nei til oppdrag selv om dagene er fulle, fordi man ikke vet hva neste uke og neste måned vil bringe. Det kan også ligge en redsel i at om man avslår et oppdrag, så vil oppdragsgiveren heller spørre noen andre neste gang. Slik er friheten noen ganger mer forestilt enn reell.

Samtidig er det også mange som omfavner det flytende arbeidslivet. I 2024-undersøkelsen er en av ti alltid i jobbmodus (dette alternativet var ikke med i 2019), mens en ganske stor minoritet på 35 prosent skiller lite mellom jobb og fritid etter eget ønske. Mange frilansere setter pris på auto-

Figur 4.2: Skillet mellom jobb og fritid, 2019 og 2024 (prosent).

nomien som følger med å kunne styre egen arbeidstid, noe som gir dem muligheten til å tilpasse arbeidshverdagen til personlige behov og prioriteringer (Flatøy, 2023, s. 10). Denne typen selvstyring oppleves ofte som frigjørende og gir en følelse av kontroll over både arbeid og privatliv. Mange ser fleksibiliteten som en sentral motivasjon for å velge frilansarbeid, da det gir muligheter til å utvikle eller ha en livsstil som ikke er bundet av tradisjonelle arbeidstidsrammer (Norbäck, 2019). Samtidig problematiserer Norbäck dette fordi denne grenseløse friheten også har sterke begrensninger. Alt ansvaret ligger på den individuelle journalisten, ikke arbeidsgiver. Dette skaper et sterkt press på frilanserne, som risikerer å miste kontrollen over arbeid sitt (Norbäck, 2021, s. 792). Flytende grenser mellom arbeid og fritid er ikke et fenomen som spesifikt gjelder frilansjournalister. Dette kan sees på som et trekk ved det nyliberale arbeidslivet generelt, og kreative yrker – inkludert journalistikk – spesielt. Arbeidslivet kan oppleves grenseløst i mange ulike kreative og frie yrker. Blant annet viste den store journalistundersøkelsen fra 2012 at også mange fast ansatte journalister jobbet veldig mye fordi de enten følte på et «konformitetspress» (gjøre seg ferdig med en sak før man går hjem, kulturen på arbeidsplassen osv.) eller var

«hekta» på jobben. Den første gruppa hadde større risiko for helsemessige plager enn den siste (Grimsmo & Heen, 2013, s. 28–30). Disse yrkene er ofte preget av forventninger om kontinuerlig tilgjengelighet og arbeidere som tilpasser seg kunders eller prosjekters behov. Dette fører til en arbeidskultur hvor fritid og arbeid ofte blandes (frivillig eller ufrivillig), og hvor mulighetene til profesjonell selvrealisering og engasjement oppleves som både en kilde til tilfredsstillelse og som en kilde til stress (Norbäck, 2019). Frilansere vil muligens i noe mindre grad føle på et konformitetspress enn fast ansatte, siden de i større grad har mulighet til å styre tiden sin selv. Det kan også være en positiv tendens av unge som entrer arbeidslivet, i større grad tør å stille andre krav enn det som var vanlig for tidligere generasjoner.

Et annet viktig trekk ved det psykososiale er mulighetene til å koble seg helt av og ta ferie eller fri fra jobb. Frilansundersøkelsen viser at 30 prosent i liten grad har fast struktur på arbeidstiden, og at 40 prosent jobber i snitt hver helg eller annenhver helg. De har med andre ord liten kontroll på når de jobber, og relativt høy helgebelastning uten den pustepausen helga er for de fleste fast ansatte. Noe av dette ligger nok i redaksjonenes behov for frilansere. Mange bruker frilansere til å dekke opp hull i vaktplaner eller turnuser, eller de bruker frilansere til kvelds- og helgearrangementer innenfor eksempelvis sport og kultur (Knudsen & Mathisen, 2020, s. 159), selv om dette gjør at man egentlig ikke er frilanser i NJs definisjon av begrepet (se også kapittel 1, Mathisen & Knudsen). Journalister har som de fleste andre i arbeidslivet avtalefestet rett til fem ukers ferie. Frilansjournalister sliter med å ta ut dette, men de jobber heller ikke året rundt. Noen er veldig sårbare, en liten minoritet på en av ti oppgir at de ikke hadde noen uker fri eller ferie fra jobb i 2023 overhodet. En av fire hadde mellom en til tre uker fri eller ferie. På den andre siden er det en av fem som tok seg seks uker eller mer fri dette året. Hvis vi sier at de som tar fire uker eller mer fri, nærmer seg normen i det regulerte arbeidslivet, er det litt under halvparten som gjør dette. Noe av dette knytter seg til økonomi, men også til det skjeve maktforholdet mellom frilanseren og oppdragsgiveren. Mange vil nok kvie seg for å være utilgjengelige for oppdragsgivere mange uker i strekk, noe som også gjør at mange frilansere tar på seg oppdrag de egentlig ikke føler at de har tid til (Knudsen & Mathisen, 2020, s. 160).

En strukturert arbeidshverdag kan bidra til å redusere stress og skape en følelse av kontroll. Dette innebærer blant annet å etablere faste rutiner,

planlegge arbeidsrytmen i samsvar med personlige behov og være bevisst på balansen mellom arbeid og fritid. En del frilansere har sesongbetonte arbeidsmengder, og det kan være lurt å bruke rolige perioder til å ta helt fri eller til faglig oppdatering og videreutdanning.

Usikkerhet og stress knyttet til økonomi

Det er mange faktorer rundt frilanstilværelsen som kan utløse usikkerhet og stress, og frilansøkonomien er en av dem. I et mediemarked der de økonomiske rammevilkårene ofte er trange, er frilansere særlig utsatt for perioder der både tilgangen på oppdrag og betalingen de mottar for utført arbeid, kan være skjør, usikker og komplisert. Selv om det er et sammensatt bilde, tjener norske frilansere gjennomgående dårlig, og våre to arbeidskårsundersøkelser viser at de har hatt en negativ lønnsutvikling over tid (se kapittel 2, Knudsen & Mathisen).

På spørsmål i den siste undersøkelsen om de opplever stress og/eller usikkerhet knyttet til det å skaffe oppdrag og egen økonomi, svarer en fjerdedel at de er svært lite eller lite bekymret og/eller stresset. En tredjedel er det av og til. Dette viser at økonomisk bekymring ikke er noe som preger alle frilansere, og at individuelle valg og prioriteringer kan spille en viktig rolle i hvordan økonomiske aspekter ved frilanslivet oppleves. Selv om mange frilansjournalister reelt opplever økonomisk usikkerhet, kan den høye tilfredsheten med arbeidet, og en følelse av kontroll over balansen mellom jobb og privatliv takket være fleksibiliteten i arbeidsformen, gjøre at økonomien blir mindre viktig (Flatøy, 2023). Noen lager også strategier for å gjøre økonomi til en mindre viktig del av tilværelsen. For eksempel peker Norbäck (2019, s. 437–438) på at flere frilansjournalister aktivt velger en livsstil med lave økonomiske krav, som gir dem mulighet til å fokusere på andre verdier i livet enn inntekt. Dette kan for eksempel være tid til familie og fritidsaktiviteter. Et bevisst valg om å redusere arbeidspress og krav til egen karriere kan for noen redusere stress relatert til økonomisk usikkerhet.

Samtidig er en tredjedel enten litt bekymret (hele tiden) eller svært bekymret og/eller stresset med tanke på oppdrag og økonomi. For mange er den økonomiske usikkerheten som følger med frilanstilværelsen, vanskelig å håndtere og noe man ikke kan velge å ikke forholde seg til. De fleste er avhengige av et visst inntektsnivå for å klare seg, og bekymring for om man klarer å

betale husleie og strøm, kan være en stor belastning. En hverdag der økonomien er avhengig av stadig nye oppdrag og uten garantier for jevnlige inntekter, kan føre til betydelige utfordringer både mentalt og praktisk. For frilansere som i tillegg jobber alene, kan disse utfordringene forsterkes av mangelen på et stabilt sosialt nettverk og/eller støtte fra kolleger og oppdragsgivere.

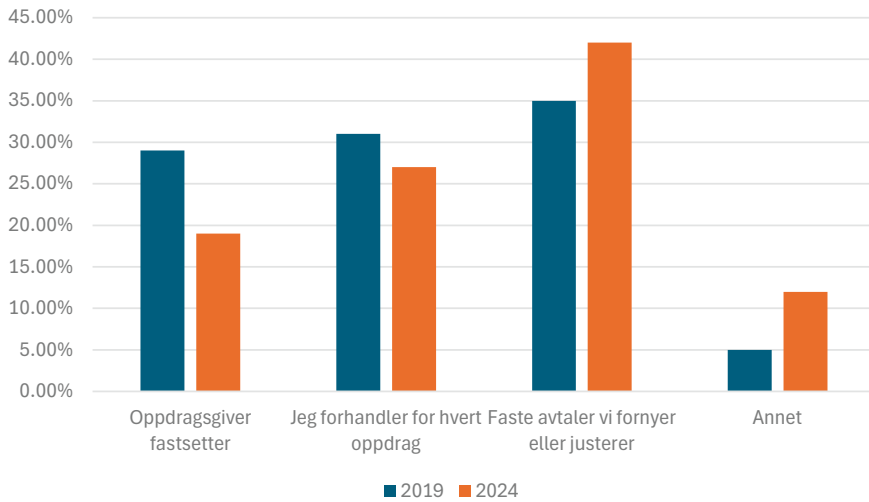
Økonomisk usikkerhet kan også påvirke kvaliteten på arbeidet man gjør, og beslutningene man tar. Hvis man hele tiden eller ofte bekymrer seg for neste oppdrag, kan det føre til at man tar på seg oppdrag man ikke er særlig interessert i, eller som passer dårlig tidsmessig, bare for å sikre inntekt (Marín-Sanchiz et al., 2023, s. 459–460). Hvis oppdragene er dårlig betalt, kan motivasjonen for å gjøre en grundig og god jobb også bli ganske fraværende. Hvis mengden av uinteressante eller dårlig betalte oppdrag blir for stor i jakten på å skaffe nok inntekt, kan dette undergrave arbeidskvaliteten og stå i veien for å gjennomføre eller utvikle de prosjektene man brenner mest for. I tillegg kan en slik situasjon føre til utbrenthet, hvor frilanseren konstant føler presset for å finne nye kunder og oppdrag, uten å ha tid eller ressurser til å ivareta egne interessefelt eller det som gir glede ved frilansvirksomheten (Norbäck, 2019, s. 430–431).

Gitt at mange føler på stress og usikkerhet rundt egen økonomi, er det interessant å se på styrkeforholdet mellom frilanserne og oppdragsgivere når prisen på arbeidet de gjør, settes. I undersøkelsene ble frilanserne spurt om hvordan honorarene fastsettes.

Figur 4.3 viser at de fleste har faste satser som de og oppdragsgiverne forholder seg til. Dette henger sammen med at mange frilanserne har et stabilt og varig forhold til noen faste oppdragsgivere, uavhengig om disse avtalene er gunstige for frilanseren eller ikke. Det er også en ganske høy andel som vanligvis forhandler med oppdragsgiver for hvert oppdrag, og dermed tilsynelatende har et mer aktivt forhold til å forhandle om betingelsene. Det er påfallende at andelen som oppgir at oppdragsgiver bestemmer, har gått ned fra 29 prosent i 2019 til 19 prosent i 2024. Det betyr at det frilanserne tilsynelatende har styrket sin posisjon i møtet med oppdragsgiverne, og at færre aksepterer at honoraret bare settes av oppdragsgiver uten noen form for forhandling.

I lys av dette er det interessant å se i hvilken grad rådende satser blir brukt når honorar avtales. I kapittel 3 (Knudsen) går vi grundigere gjennom NJs nye minstesatser,² men her skal vi kort se på hvordan innførin-

2 <https://www.nj.no/vare-lag/nj-frilans/din-okonomi/minstesatser-for-frilansere>

Figur 4.3: Hvordan fastsettes vanligvis honoraret, 2019 og 2024 (prosent).

gen av minstesatser har påvirket hvordan frilanserne beregner honorar, og hva de får betalt for oppdrag. I 2019 var NJs satser kun veiledende, og på spørsmål om hvordan oppdragsgiverne forholdt seg til disse, svarte kun en av ti at de stort sett ble respektert og fulgt. I overkant av en av fire opplevde at oppdragsgiverne ikke forholdt seg til dem i det hele tatt, og 16 prosent visste ikke om satsene ble fulgt eller ikke. I 2024 spurte vi om de hadde tatt i bruk de nye minstesatsene når de beregnet honorar. De fleste (38 prosent) svarte nei på dette, men nesten like mange (35 prosent) gjorde dette med noen av sine oppdragsgivere. Kun fire prosent gjorde det med alle oppdragsgivere. Igjen er det en ganske høy andel på en av ti som ikke vet om satsene følges. Dette tyder på at NJs minstesatser delvis er i bruk, men at veldig få konsekvent krever dette fra oppdragsgiver når honorarer fastsettes. Dette illustrerer det skjeve maktforholdet som råer i møte mellom den individuelle frilanser og redaksjonene, og kan være et uttrykk for at frilanserne står lavt på stigen i det sosialt lagdelte feltet som journalistikken er (Hovden, 2008).

Mangelen på sosiale sikkerhetsnett, som sykepenger eller pensjons-sparingsordninger, kan også være en kilde til stress og usikkerhet for frilansere. I 2024 oppgir en fjerdedel av de som svarte på arbeidskårundersøkelsen, at de har sykeforsikring. En liten andel vet ikke om de har slik forsikring eller

ikke, og noen har dekket opp dette på andre måter. Men over halvparten har ingen ordninger hvis de skulle bli syke. Siden den typiske frilanseren ikke vil ha inntekter hvis hun eller han ikke er i stand til å jobbe, og de med ENK først får sykepenger etter 17 dager, er det mange frilansere som tilsynelatende tar en høy risiko med tanke på sykdom. Frilanserne er derimot litt bedre sikret hvis noe virkelig alvorlig skulle skje. Nesten halvparten har livsforsikring, og en tredjedel har uføreforsikring. Dermed virker det som om de fleste frilanserne i våre undersøkelser mener at de klarer å håndtere en kortvarig eller mellomlang sykeperiode økonomisk, eller tar sjansen på at de ikke blir syke. De er mer opptatt av å sikre seg mot de verste eventualitetene. Det er nok mest sannsynlig en økonomisk prioritering inne i bildet her også. Hvis man generelt ikke er mye syk, er det å droppe sykeforsikring en utgift som tilsynelatende er grei å kutte. Men de som mangler garantiene de ulike forsikringene gir, blir også økonomisk sett mer sårbare hvis noe skulle skje. Redusert tilgang til sosiale sikkerhetsnett gjør frilansjournalister mer avhengige av løpende, kortsiktige inntekter og ustabile arbeidsbetingelser. Disse forholdene gjør at mange frilansere opplever det som vanskelig å planlegge langsiktig for fremtiden, som kan ha alvorlige konsekvenser for både økonomisk og psykososial stabilitet (Norbäck, 2019, s. 432–433).

Betydningen av nettverk og fellesskap

En viktig del av det å håndtere de psykososiale sidene ved å være frilanser kan for mange være å skape seg et nettverk og ha et fellesskap rundt seg. Noen frilansere etablerer alternative arbeidsformer og fellesskap (Norbäck, 2023; se også kapittel 1, Mathisen & Knudsen) og bygger profesjonelle nettverk og arbeidskollektiver som fungerer som en buffer mot den isolasjonen og usikkerheten som ofte preger frilansarbeid. Selv om de færreste gjør dette, kan frilanskollektiver eller kontorfellesskap med andre journalister eller folk i liknende yrker fungere som slike nettverk eller fellesskap. Et slikt fellesskap gjør det for eksempel mulig å dele ressurser, støtte hverandre i vanskelige perioder og kollektivt motsette seg ugunstige kontrakter og arbeidsbetingelser. Fellesskap der frilanserne forsøker å skape et arbeidsmiljø basert på samarbeid snarere enn konkurranse, kan redusere stress og skape en buffer mot alenegang og usikkerhet. Noen frilansere har også gått

sammen og opprettet sammenslutninger som likner et mediebyrå, som tilbyr spesialiserte journalistiske tjenester som det hadde vært vanskelig for en enkeltfrilanser å levere. For eksempel ble dokumentarbyrået Paragon³ opprettet av frilans fotojournalister og journalister som både lager store multimediale dokumentarprosjekter og gjør kommersielle oppdrag. Som et fellesskap kan de investere i utstyr og ta på seg oppfattende og langvarige oppdrag fordi de deler på jobbene og samarbeider på prosjekter.

Selv om frilanstilværelsen ofte er preget av alenegang og individuelt arbeid, deltar de fleste norske frilansere i et eller annet form for nettverk, om enn litt sjelden. 30 prosent oppgir at de deltar i digitale eller fysiske fora eller nettverk med andre journalistkolleger en gang i måneden eller hyppigere. En av ti møter andre kolleger på denne måten en gang i uka eller hyppigere. Førti prosent gjør det sjeldnere enn en gang i måneden, og en fjerdedel gjør det aldri. Selv om majoriteten av frilansere har få eller ingen møtepunkter med kolleger på denne måten, er det likevel en relativt stor andel frilansere som har ganske tett kontakt med kolleger. Hva slags type nettverk eller hvor store eller små de er, varierer sikkert ganske mye. Men det er et tydelig tegn på robusthet at de fleste møter andre innimellom. Her er det sannsynlig at bosted spiller inn på mulighetene man har til å møtes. Selv om spørsmålet både gjaldt fysiske og digitale fora eller nettverk, er nok mulighetene for å omgås kolleger på denne måten størst i de store byene og på det sentrale Østlandsområdet. At en fjerdedel aldri deltar i noen form for fora eller nettverk, kan være et tegn på sårbarhet for denne gruppa. Om dette skyldes mangel på tilbud eller eget valg, vet vi ikke. Men for noen kan fraværet av kollegial omgang være en årsak til at man er frilanser, og ikke et behov man føler på eller savner.

For å gå litt dypere inn i betydningen av nettverk og møtepunkter har vi sjekket dette opp mot trivsel. Regresjonsanalyser viser ingen signifikante sammenhenger mellom hvor ofte man har kontakt med kolleger, og hvor godt man trives som frilanser, men de som har mer kontakt, har en høyere gjennomsnittsskår på trivsel enn de som har lite kontakt. Vi finner også at blant de som trives bedre som frilansere nå enn før, er andelen som har mye kontakt, høyere enn blant de som trives dårligere nå enn før. Det vi ikke kan vite, er om høyere trivsel skyldes mer kontakt, eller om de som trives bedre, tar mer kontakt enn andre. Hvordan man trives med tilværelsen, er et personlighetstrekk og avhengig av mange ulike faktorer i livet.

3 <https://www.paragonfeatures.no/>

NJ Frilans har ca. 650 medlemmer, som utgjør åtte prosent av alle NJ-medlemmene, og alle respondentene i vår siste undersøkelse er medlemmer av NJ. I utgangspunktet kunne man tenke at NJ Frilans dermed var et viktig sted for fellesskap og nettverk frilansere imellom, men det er bare delvis tilfelle. Frilanserne har relativt lite kontakt med andre frilansere gjennom fagforeningen. Over halvparten har sjelden eller aldri kontakt med andre medlemmer. I overkant av en av ti har kontakt ofte, mens en tredjedel har kontakt med andre medlemmer av og til. Hvis vi sammenlikner med hvor mange som deltar i nettverk eller fora med kolleger, er det litt av det samme mønsteret som gjentar seg. Mange har en god del kontakt, men majoriteten har det ikke. NJ Frilans har et ganske høyt aktivitetsnivå, både gjennom kurs og andre former for samlinger, men det kan være at behovet for kontakt gjennom fagforeningen ikke er viktig for frilansere flest. Det er, ikke overraskende, enda færre som har kontakt med tillitsvalgte fra NJ Frilans. 86 prosent av frilanserne har sjelden eller aldri kontakt med en tillitsvalgt, med overvekt på de som svarer aldri. En liten andel på 14 prosent har kontakt med en tillitsvalgt av og til eller ofte. Dette betyr at det er få medlemmer som er særlig aktive innad i organisasjonen.

Oppsummering

Frilansjournalistenes arbeidshverdag preges av stor frihet, men også av betydelige psykososiale utfordringer. Ensomhet, økonomisk usikkerhet og manglende grenser mellom arbeid og fritid er sentrale faktorer som påvirker både trivsel og mental helse. Samtidig viser undersøkelsene at det finnes strategier som kan redusere de negative konsekvensene av å jobbe alene. Profesjonelle nettverk, kontorfellesskap og faglig organisering kan fungere som viktige støttestrukturer, selv om mange frilansere fortsatt står alene i møte med arbeidslivets krav.

Selv om økonomisk press og en grenseløs arbeidshverdag kan være utfordrende, ser mange frilansere fleksibiliteten og autonomien som en viktig kilde til tilfredshet. For noen er fraværet av en tradisjonell arbeidsplass en ønsket situasjon, mens andre søker fellesskap og kollegial støtte for å kompensere for den isolasjonen som frilanslivet kan innebære. Det som synes avgjørende for trivsel og bærekraft i frilanstilværelsen, er i hvilken

grad frilanserne klarer å skape strukturer og arbeidsmåter som balanserer frihet med stabilitet og forutsigbarhet.

Dette kapitlet tegner et bilde av et yrkesliv med både utfordringer og muligheter. Frilanstilværelsen kan være krevende, men den kan også gi stor grad av personlig og profesjonell tilfredsstillelse dersom man finner gode løsninger for å håndtere usikkerhet og alenearbeid. Gjennom å bygge robuste nettverk, utvikle strategier for økonomisk stabilitet og sette tydelige grenser mellom arbeid og fritid kan frilansjournalister styrke sin posisjon og bedre sine psykososiale arbeidsvilkår.

Referanser

- Backholm, K. & Idås, T. (2022). Journalists and the coronavirus: How changes in work environment affected psychological health during the pandemic. *Journalism Practice*, 18(6), 1560–1576. <https://doi.org/10.1080/17512786.2022.2098522>
- Bjerke, P., Fonn, B. K. & Mathisen, B. R. (Red.). (2019). *Journalistikk – profesjon i endring*. Orkana Akademisk.
- Eide, T. & Hasvik, A. (2024). *Frilanspraten: Live workshop og juleavslutning*. PPT-presentasjon. NJ Frilans.
- Ekeland, T.-J. & Heggen, K. (Red.). (2014). *Psykososialt arbeid: Fortellinger, medvirkning og fellesskap*. Gyldendal Akademisk.
- Flatøy, C. A. (2023). Free to have imbalance? Freelancers' work-life balance and the moderating role of three key work facets. *Personnel Review*, 1066–1080. <https://doi.org/10.1108/PR-02-2023-0104>
- Gollmitzer, M. (2024). Care(lessness) in precarious journalism, before and during the pandemic: Freelancers' work-life experiences and coping strategies. *Global Media and China*, 9(2), 206–220. <https://doi.org/10.1177/20594364241230434>
- Grimsmo, A. & Heen, H. (2013). *Journalistundersøkelsen 2012*. Arbeidsforskningsinstituttet.
- Graatrud, G. S. S. (2023). *Tryggende mestringstro: Stressmestring blant frilansjournalister* [Masteroppgave]. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Institutt for pedagogikk og livslang læring.
- Hovden, J. F. (2008). *Profane and sacred: A study of the Norwegian journalistic field* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Bergen.
- Hvid, H. & Falkum E. (Red.). (2019). *Work and wellbeing in the Nordic Countries. Critical Perspectives on the world's best working lives*. Routledge.
- Joseph, B. & O'Donnell, P. (2023). The blurring line between freelance journalists and self-employed media workers. *Journalism*, 24(1), 139–156. <https://doi.org/10.1177/14648849221086806>
- Kalleberg, A. L. (2018). *Precarious lives. Job insecurity and well-being in rich democracies*. Polity Press.
- Knudsen, A. G. & Mathisen, B. R. (2020). Sårbarhet og avmakt? Arbeidsvilkår for norske mediefrilansere i en endringsutsatt bransje. *Søkelys på arbeidslivet*, 37(3), 150–167. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-7989-2020-03-02>

- Leuven, S. V., Vanhaelewyn, B. & Raeymaeckers, K. (2021). From one division of labor to the other: The relation between beat reporting, freelancing, and journalistic autonomy. *Journalism Practice*, 15(9), 1203–1221. <https://doi.org/10.1080/17512786.2021.1910982>
- Marín-Sanchiz, C.-R., Carvajal, M. & González-Esteban, J.-L. (2023). Survival strategies in freelance journalism: An empowering toolkit to improve professionals' working conditions. *Journalism Practice*, 17(3), 450–473. <https://doi.org/10.1080/17512786.2021.1929414>
- Norbäck, M. (2019). Glimpses of resistance: Entrepreneurial subjectivity and freelance journalist work. *Organization*, 28(3), 426–448. <https://doi.org/10.1177/1350508419889750>
- Norbäck, M. (2021). Back to the future of journalist work? Entrepreneurial subjectivity and freelance journalism in Sweden. *Journalism*, 24(4), 785–802. <https://doi.org/10.1177/14648849211033131>
- Rick, J. & Hanitzsch, T. (2024). Journalistic work during a pandemic: Changing contexts and subjective perceptions. *Journalism Practice*, 18(1), 99–118. <https://doi.org/10.1080/17512786.2023.2250760>
- Salamon, E. (2020). Digitizing freelance media labor: A class of workers negotiates entrepreneurialism and activism. *New Media & Society*, 22(1), 105–122. <https://doi.org/10.1177/1461444819861958>

MELLOM INNTEKT OG IDEALER. ETISKE GRENSEGANGER I FRILANSJOURNALISTIKKEN

Birgit Røe Mathisen

Presseetikken er felles for alle journalister, uansett tilknytning til arbeidslivet. Samtidig kan tilværelsen som frilanser by på noen særskilte etiske utfordringer: Frilansjournalister jobber ofte alene og er lenger unna kollegiale diskusjoner. Frilansere må i noen tilfeller veie etiske hensyn opp mot egen inntjening. Frilansere må også ta aktive valg knyttet til hvilke typer oppdrag de tar, og noen havner i dobbeltroller som utfordrer journalistikkens grenser. I dette kapittelet diskuteres denne typen etiske dilemma. Kapittelet bygger på to kvantitative spørreundersøkelser blant frilansjournalister: arbeidskårsundersøkelsene fra 2019 og 2024.

Innledning

Et viktig kjennetegn ved en profesjon er at den har et etisk rammeverk. Profesjonsetikken fungerer som et lim for profesjonen (Deuze, 2005). I journalistikken er etikken nær knyttet til idealet om autonomi og jurisdiksjon; det er profesjonen selv om fastsetter og håndhever det etiske

rammeverket (Brurås, 2020). Uansett tilknytningsform må alle journalister forholde seg til presseetikken. Like fullt er det noen trekk ved tilværelsen som selvstendig som kan gi frilansjournalister noen andre typer etiske utfordringer enn journalister i faste stillinger: Den ene handler om at frilansjournalisten ofte jobber *alene* (Jenkins, 2017, s. 188). De fleste frilansere jobber fra hjemmekontor og befinner seg ikke i nærheten av kollegial og faglig veiledning. En frilanser mister den løpende, daglige, kollegiale diskusjonen som foregår på redaksjonsmøter, på desken og rundt lunsjbordet. Det innebærer at frilanseren i større grad må foreta etiske vurderinger alene.

Den andre handler om et direkte forhold mellom *penge* og *etikk*, der etiske og profesjonelle vurderinger også kan få betydning for inntjeningen til den enkelte. For eksempel kan frilanseren måtte vurdere kvalitet på arbeidet opp mot inntjening. Dersom oppdraget løses fort og kjapt, blir timebetalingen bedre. Om frilanseren bruker flere timer, kontakter flere kilder og går en runde ekstra med faktasjekk, vil kvaliteten på det som leveres, være bedre, men timebetalinga går ned. Journalistikken har alltid forholdt seg til spennet mellom børs og katedral (Ottosen, 2004). Denne motsetningen gjelder alle former for journalistikk, ikke kun frilansere. Men frilansjournalisten må håndtere dette på et mer individuelt og personlig plan enn en journalist som er ansatt i en redaksjon.

Den tredje utfordringen er knyttet til *innholdet* i jobben: Frilanseren må aktivt ta stilling til hvilke typer oppdrag man tar. For noen kan det innebære å håndtere *doble roller*, og både jobbe med fri journalistikk og oppdrag som innholdsmarkedsføring og kommunikasjon (Obermaier & Koch, 2015, s. 3). Oppdrag innenfor den siste kategorien er ofte bedre betalt. Samtidig utfordrer det journalistikkens grenser (Mathisen & Knudsen, 2024, s. 2).

I dette kapitlet reises forskningsspørsmålet *hvordan frilansere i spennet mellom faglig autonomi og sårbarhet møter og håndterer etiske dilemma de møter i sitt profesjonelle virke?* Empirien som ligger til grunn, er to kvantitative spørreundersøkelser gjennomført blant norske frilansjournalister; Arbeidskårundersøkelsen 2019 og 2024 (for nærmere beskrivelse og diskusjon, se kapittel 2, Knudsen & Mathisen). Men først et blick på etikens posisjon i profesjonen, før en gjennomgang av kunnskapsstatus og hva tidligere forskning kan fortelle om frilansere og presseetikk.

Etikk som lim

Mark Deuze (2005, s. 447) beskriver journalistikk som en yrkesideologi med sentrale begrep knyttet til samfunnsnytte, objektivitet, autonomi og etikk. Presseetikken er på mange måter limet som binder sammen profesjonen. Den utgjør det felles golvet alle journalister står på, uavhengig av hvor de jobber, og uavhengig av om de er fast ansatt eller frilanser (Oltedal, 2012, s. 33). Profesjonsetikken er en del av fagets kvalitetskriterier og kan brukes til å markere profesjonens territorium overfor beslektete fag og yrker. Et eksempel på det er da informatørene ble ekskludert fra Norsk Journalistlag (Raaum, 1999, s. 35). Slik spiller profesjonsetikken en viktig rolle i all profesjonsbygging, der faget journalistikk er skapt ved å avgrense seg fra andre fag, som trykkere, reklame, PR, influensere og informatører (Lindholm, 2022, s. 63–65). Profesjonsetikkens formål er nær knyttet til samfunnsmandatet og skal gjøre profesjonen og profesjonsutøverne i stand til å forvalte og utøve kontroll over det feltet profesjonen har ansvar for (Oltedal, 2012, s. 34). Videre er tillit sentralt. Å være en del av journalistprofesjonen gir prestisje, kredibilitet og privilegier i form av tilgang på informasjon, kilder og publikum (Carlson, 2015, s. 2). Profesjonen er derfor avhengig av at samfunnet anerkjenner profesjonens legitimitet og har tillit til at den utfører sine oppgaver i henhold til profesjonell standard og med etisk bevissthet. Lindholm beskriver journalistikkens samfunnsoppdrag som et strategisk redskap i profesjonsbyggingen, nettopp for å vise at journalistikken er tilliten verdig (Lindholm, 2022, s. 65).

Profesjonaliseringa av journalistikken har langt på vei handlet om autonomi og uavhengighet som sentrale verdier. Slik blir også presseetikken en sentral del av journalisters profesjonelle identitet og selvforståelse. Presseetikken er integrert i hele arbeidsprosessen; kildearbeid, metoder, språkbruk, sjangervalg, dramaturgi, presentasjon – og i forståelsen av egen yrkesrolle (Brurås, 2020, s. 19). Journalistikk handler om prosess vel så mye som et sluttprodukt (Philips, 2013, s. 260). Det presseetiske systemet i Norge kjennetegnes av selvdømming eller selvjustis: Det er mediene selv som utarbeider og håndhever de etiske normene og retningslinjene: Vær Varsom-plakaten utgjør det sentrale presseetiske dokumentet som alle journalister og redaktører er pliktige til å følge. Pressens Faglige Utvalg har ansvar for å håndheve etikken, påtale feil og forsømmelser samt fremme etisk og faglig standard (Brurås, 2020, s. 29). Presseetikken bidrar til å skape felles normer for en kollektiv journalistrolle (Ottosen, 2004, s. 35)

Alenegang, børs og katedral

Frilansere jobber ofte alene. Det kan by på utfordringer. For mange journalister utgjør redaksjonen en sentral arena der ulike profesjonelle dilemma og utfordringer blir diskutert. Her foregår også en faglig sosialisering, der utøvere tilegner seg profesjonens verdier og normer. Samtidig er nok realiteten i en del redaksjoner at det ikke alltid blir like god tid til faglige diskusjoner i en hektisk nyhetshverdag med deadliner døgnet rundt. Mediebransjen har vært gjennom en rekke nedbemanningsrunder de siste årene, og arbeidshverdagen for de som er igjen, er blitt mer intens og travel (Cohen et al., 2019). Den norske mediestrukturen består dessuten av mange små lokalredaksjoner og avdelingskontor, der også fast ansatte journalister jobber alene og daglig må foreta faglige og etiske avgjørelser uten et nettverk rundt seg. Like fullt er mulighetene ofte nærmere for journalister som har sitt daglige virke i en redaksjon. Frilansjournalister kan være ekstra sårbare fordi de ikke får innsyn i de interne diskusjonene som foregår knyttet til presseetiske dilemma (Jenkins, 2017, s. 188). Det kan dermed utvikles en mer individualisert og personlig etikk, som anvendes i større grad enn fagets felles, profesjonelle normer (Ladendorf, 2012, s. 93).

Basert på en kvalitativ intervjustudie med norske frilansjournalister utforsker Mathisen (2018) hvordan frilansere forholder seg til etiske dilemma i jobben. Hun diskuterer hvordan det å jobbe alene kan gjøre frilansere mer sårbare. Frilanserne i studien forteller om en følelse av underlegenhet i møtet med mektige kilder som stiller tøffe krav, uten en redaksjon i ryggen. De savner løpende diskusjoner og råd underveis i den daglige arbeidsprosessen. Siden de jobber alene, er de i større grad prisgitt egen magefølelse, vurderingsevne og etiske reflekser. Det hender også at relasjonene til redaktørene kan være krevende: Flere forteller om situasjoner der stoffet deres blir vinklet, bearbeidet og strukket på en måte som de opplever skader deres faglige omdømme. Men for en frilanser som er avhengig av nye oppdrag, som ikke ønsker å gjøre seg upopulær eller få ord på seg for å være vanskelig, er det ikke alltid enkelt å protestere (Mathisen, 2018, s. 10). Også Jenkins (2017, s. 195) beskriver hvordan frilansere noen ganger opplever at redaktørene eller nyhetsorganisasjonen redigerer stoffet på en måte frilanseren ikke føler seg bekvem med eller kan stå inne for. Flere av dem valgte å protestere og forhandle med redaktøren om hvordan slike situasjoner skulle løses.

Frilanslivet innebærer både fleksibilitet og begrensninger med tanke på hvordan etiske dilemma skal løses (Jenkins, 2017, s. 198). Ei utfordring frilansere kan møte, gjelder forholdet mellom penger og etikk. Motsetningen mellom de ideelle og publisistiske oppgavene til journalistikken på den ene siden og kravet til inntjening på den andre har alltid vært der – og alltid vært ei utfordring. Journalistikken er både en vare på markedet og har samtidig et ideal om samfunnsrelevans (Ottosen, 2004). Det gjelder alle former for journalistikk. Men frilansjournalister må håndtere dette på et mer personlig og individuelt plan. Frilansjournalisten driver et foretak eller forretning og er ansvarlig for sin egen inntekt. Samtidig skal han eller hun utøve jobben i tråd med profesjonens etiske normer. Det kan være en direkte sammenheng mellom personlige, etiske vurderinger og inntekt, for eksempel knyttet til hvilke type oppdrag man tar, og hvor lang tid man faktisk bruker på en konkret jobb (Mathisen, 2018, s. 5).

Grensedragninger og rollekonflikter

Et sentralt element i profesjonalisering og profesjonsbygging er å markere grensene for profesjonen og definere hvem som er innenfor og utenfor (Gieryn, 1983; Carlson, 2015). Denne formen for grensedragninger handler også om makt til å definere, beskrive og forklare (Carlson, 2015, s. 10). Grensedragninger er en markering av profesjonelle identitetsmarkører (Tandoc & Jenkins, 2018, s. 4). Gjennom journalistikkens historie finnes en rekke eksempler på at grensene for egen yrkestilhørighet er blitt definert ved å markere grensene mot andre yrkesgrupper, som for eksempel typografer og informasjonsarbeidere (Ottosen, 2004, s. 39). Disse prosessene er nær knyttet til idealet om autonomi og uavhengighet.

En rekke tidligere studier av frilansere er opptatt av grensegang mot kommunikasjon og informasjon. Journalistikkfaget og kommunikasjonsfaget har to grunnleggende ulike oppdrag i samfunnet: Journalistikken skal være et uavhengig kollektivt gode, mens kommunikasjon og informasjon skal tjene en spesifikk interesse på vegne av en oppdragsgiver (Frölich et al., 2013, s. 810). Å ta oppdrag innen informasjon, kommunikasjon og innholdsmarkedsføring strider mot journalistikkens normer knyttet til autonomi, uavhengighet og integritet (Frölich et al., 2013). Det kan være kontroversielt å kombinere arbeid innenfor begge felt fordi det strider mot

fagforeningenes medlemskriterier (Ladendorf, 2012, s. 87). Norsk Journalistlag har definert grensene slik at informatører ikke kan være medlemmer, fordi de ikke utøver uavhengige redaksjonelle vurderinger, men jobber på oppdrag for spesifikke interesser (Ottosen, 2004; Raaum, 1999). Samtidig viser studier fra både Norge, Sverige, Tyskland, Canada og Australia at det er vanskelig for frilansere å overleve kun på oppdrag for redaktørstyrte medier, og at mange også tar oppdrag utenfor journalistikkens grenser (Ladendorf, 2012; Frölich et al., 2013; Gollmitzer, 2014, 2023; Cohen, 2016; Mathisen, 2018; Josephi & O'Donnell, 2023).

De etiske grensedragningene er nær knyttet til frilansernes profesjonelle identitet som journalister. Samtidig driver de sin egen forretning og sitt eget foretak. Men rollene kan tidvis kollidere. I en svensk studie finner Ladendorf (2012) at mange frilansere tar oppdrag utenfor journalistikkens grenser fordi det er vanskelig å leve av journalistiske oppdrag alene, mens informasjonsoppdrag er bedre betalt. Usikkerhet kan tvinge dem til å velge overlevelse foran etiske prinsipper. Frilanserne i hennes studie slutter seg til tradisjonelle journalistiske ideal, like fullt mener de det er mulig å navigere mellom ulike typer oppdrag uten at det skader integriteten. Ladendorf diskuterer hvordan en individuell etikk erstatter den profesjonelle etikken, der frilanserne definerer sine personlige grenser for hvilke typer oppdrag de kan ta, uten at det rammer integriteten og troverdigheten deres (Ladendorf, 2012, s. 90).

Å ta oppdrag innen begge felt samtidig kan skade frilanserens profesjonelle troverdighet, gjøre det vanskeligere å få journalistiske oppdrag (Frölich et al., 2013, s. 818) og føre til rollekonflikter (Obermaier & Koch, 2015, s. 618). Gjennom en kvalitativ intervjustudie med tyske frilansere har Frölich et al. (2013) utforsket hvilke strategier frilanserne bruker for å håndtere og mestre slike rollekonflikter. De finner at frilansere anvender noen *preventive eller forebyggende* strategier; som å unngå å jobbe med journalistikk og kommunikasjon innen samme tema eller område, ha nøye kriterier for hvilke typer oppdragsgivere som er akseptable, samt å holde kommunikasjonsoppdrag skjult ved å unngå å sette byline på denne typen arbeid. De finner også at frilansere anvender ulike *mestringsstrategier*, for eksempel å plassere ansvaret hos redaktører som ikke er villige til å betale ordentlig, og argumentere med at ingen kan overleve kun av idealisme. Obermaier og Koch (2015) finner at rollekonflikter oppleves som problematisk. Frilanserne gir til kjenne usikkerhet knyttet til sin egen profesjo-

nelle identitet: Er de først og fremst journalister eller først og fremst kommunikasjonsarbeidere? De finner også at frilansere som kombinerer arbeid i begge felt, opplever mer stress og scorer lavere på jobbtilfredshet enn de som utelukkende tar journalistiske oppdrag.

Gollmitzer (2024, s. 213) beskriver hvordan tyske og canadiske frilansere sjonglerer journalistiske jobber som er dårlig betalt, men faglig tilfredsstillende, med mindre faglig attraktive, men godt betalte jobber utenfor journalistikken. Slik er oppdrag utenfor journalistikkens grenser med på å finansiere journalistiske jobber. Noe av det samme finner Mathisen (2018) i en norsk studie. Frilansjournalistene her er delt i synet på å kombinere oppdrag innen journalistikk og informasjon og kommunikasjon. De som kombinerer dette, gjør det ofte med en del kvaler, og de understreker at hjertet og sjela deres ligger i journalistikken. Flere beskriver denne typen oppdrag som «pengejobber» de tar for å kunne finansiere de journalistiske prosjektene de legger all sin profesjonelle prestisje i (Mathisen, 2018, s. 15). De som velger å *ikke* kombinere, argumenterer med klassiske journalistiske ideal som uavhengighet, integritet og troverdighet. De framholder at en høy faglig standard og etisk bevissthet er nødvendig for å klare seg som en profesjonell frilanser.

Vilkår og innhold i jobben

Arbeidsvilkårene for frilansjournalister har selvsagt stor betydning for den enkelte frilanser fordi det legger helt grunnleggende føringer for både jobben og muligheten til livsutfoldelse utenom. Samtidig har det også betydning i et større samfunnmessig perspektiv, i lys av journalistikkens publisistiske rolle. Arbeidsforholdene virker inn på journalistisk kvalitet og mulighet til å drive undersøkende journalistikk (Walters et al., 2006, s. vi). Noen studier vektlegger at å jobbe frilans stiller større krav til profesjonalitet, og at frilansere borger for en kvalitativt bedre journalistikk enn den som produseres av fast ansatte. Både frilansere og journalistiske entreprenører begrunner i noen tilfeller valget om å jobbe for seg selv med at den journalistiske kvaliteten i de store mediene blir dårligere, og at det å drive for seg selv gir rom for en bedre profesjonell praksis enn å jobbe i nedbemannede redaksjoner med høyt tidspress (Deuze & Witschge, 2018; Mathisen, 2018; Iversen, 2020). Australske frilansere mener for eksempel

at selvstendigheten gjør dem mer profesjonelle enn fast ansatte, fordi de stadig må bevise sin dyktighet og verdi (Das, 2007, s. 153). Frilansjobbing gir gode muligheter til spesialisering og jobbe i dybden på spesialfelt – noe som borger for en kunnskapsbasert og grundig journalistikk. Cohen (2016, s. 7) påpeker at frilansing også kan gi gode muligheter til undersøkende journalistikk:

Freelancing can give journalists the time and space necessary to produce the investigative, critical, or exploratory work that working in understaffed, time-strapped newsrooms often cannot. And so, the increasing challenges freelancers face in doing their work is of concern for a just and democratic media system.

Samtidig sier hun at mange frilansere ikke har råd til å drive undersøkende og gravende journalistikk; det er for ressurskrevende og lønner seg ikke (Cohen, 2016, s. 91). Hayes og Silke (2019) finner at majoriteten av frilansere unngår å bruke tid på krevende, omfattende undersøkende journalistikk eller dybdesaker. I stedet prioriterer de enkle nyhetssaker. De unngår kontroversielle saker og driver selvsensur for å opprettholde gode relasjoner til kilder de er avhengige av. Med andre ord kan en økning i frilansing bidra til en journalistikk som *ikke* utfordrer makt-havere eller går i dybden. Også Gollmitzer (2014) påpeker at det for frilansere kan være mye risiko forbundet med undersøkende journalistikk. Like fullt finner hun i likhet med Das (2007) en oppfatning blant frilanserne av at de har en høyere journalistisk standard enn fast ansatte (Gollmitzer, 2014, s. 833).

Ensomhet eller del av kollegialt nettverk?

Med denne kunnskapen som bakteppe vendes oppmerksomheten mot hvordan norske frilansjournalister opplever og håndterer etiske dilemma, slik det kommer fram i arbeidskårundersøkelsene fra 2019 og 2024. Aller først: Norske frilansjournalister jobber i stor og økende grad alene. Både i 2019 og i 2024 viste arbeidskårundersøkelsene at hjemmekontoret er det mest vanlige stedet å jobbe fra. I 2019 oppga 56 prosent av de jobber fra hjemmekontor, mens 17 prosent hadde ei delt løsning mellom litt hjem-

mekontor og litt utekontor. 13 prosent oppga at de jobbet i kontorfellesskap med andre frilansere eller andre gründere. Fem år etterpå er hjemmekontoret blitt enda mer vanlig: 66 prosent jobber hjemmefra (Kapittel 4, Knudsen). Samtidig er det også verdt å nevne at hjemmekontor er blitt mer vanlig og akseptert i store deler av arbeidslivet, også for fast ansatte medarbeidere, etter pandemien.

Et sentralt spørsmål blir uansett om alenegangen gjør frilanserne mer sårbare og utsatte i vanskelige etiske avgjørelser? Eller om de har andre former for kollegiale nettverk som erstatter mangelen på daglig fysisk kontakt med kolleger? Frilanserne ble spurt om dette i arbeidskårsundersøkelsene, og svarene fordeler seg slik:

Tabell 5.1: Etiske diskusjoner 2024.

I hvor stor grad diskuterer du yrkesetiske problemstillinger med ...	Journalistkolleger (fast ansatte eller frilansere)	Oppdragsgiver/redaktør
Ofte	18 %	14 %
Av og til	43 %	38 %
Sjelden	15 %	27 %
Aldri	16 %	13 %
Ikke relevant	8 %	7 %

Tabellen viser at frilansjournalister til en viss grad diskuterer etiske utfordringer i jobben, både med andre journalister og oppdragsgivere. Over halvparten oppgir at de gjør dette ofte eller av og til. Tabellen viser også at journalistkolleger er en viktigere samtalepartner enn redaktørene. Den kollektive tilhørigheten er viktig for frilanserne, og forestillingen om den ensomme frilanser alene på hjemmekontoret er ikke alltid dekkende. Hovedvekten av frilanserne bruker de mulighetene som finnes, både fysisk og digitalt, til å bygge nettverk og pleie kollegial samhandling. De kan også delta på kurs, konferanser og andre faglige møter. Litt under halvparten av frilanserne oppgir at de har vært med på kurs eller kompetanseheving de tre siste årene (47 prosent), mens litt over hver tredje frilanser (34 prosent) har deltatt på journalistfaglige konferanser i samme tidsrom.

Selv om frilansjournalister foretar profesjonelle og etiske beslutninger uten å ha et kollegium fysisk rundt seg, er det viktig for dem å være en

del av det profesjonelle fellesskapet (Joseph & O'Donnell, 2023, s. 152). Det digitale medielandskapet gir frilansere muligheter til å bygge nettverk (Salamon, 2020, s. 177). E-postlister, chattegrupper på sosiale medier eller andre digitale møteplasser gir muligheter til å diskutere og be om råd. Redaksjonene er sentrale arenaer der verdier, mål og strategier for journalister skapes, vedlikeholdes og utvikles, og det gjelder også frilansjournalister. Selv om de ikke har sitt daglige virke i en fysisk redaksjon, er den kollegiale samhandlingen og sosialiseringen en del av deres profesjonelle liv.

Men hvor ofte støter frilanserne på vanskelige etiske dilemma i jobbhverdagen sin? I arbeidskårsundersøkelsen 2024 svarte frilanserne slik:

Tabell 5.2: Hvor ofte har du støtt på vanskelige etiske dilemma i jobben i løpet av de siste tre månedene? 2024. Prosent.

Aldri	39
Månedlig	32
Ukentlig	5
Ikke relevant	25

En tredjedel møter etiske dilemma omtrent månedlig, og fem prosent hver uke. Mens flertallet oppgir at de aldri møter etiske dilemma, eller at dette ikke er relevant for jobben deres. I 2019 oppga 43 prosent at de møtte slike dilemma hver måned. Med andre ord viser de to undersøkelsene en tendens til at hovedvekten av frilansere *ikke* opplever at de må håndtere vanskelige etiske dilemma i jobben, og det går i retning av at *færre* opplever etiske dilemma. At over halvparten av frilanserne oppgir at de ikke opplever etiske dilemma i et yrke som i høy grad krever utøvelse av profesjonelt skjønn og faglig dømmekraft, kan virke lavt. Presseetikken ligger latent i hele arbeidsprosessen og i forståelsen av egen yrkesrolle (Brurås, 2020, s. 19). Dermed kunne man forvente at opplevelsen av etiske dilemma var høyere. Ei forklaring kan være at opplevelsen av etiske dilemma er skjønnsbasert. Det en opplever som et vanskelig dilemma, kan en annen oppleve som en dagligdags situasjon han eller hun føler seg trygg på å håndtere. Noen kan innlemme et spenn av profesjonelle vurderinger i det de tenker på som presseetikk, mens andre kan oppfatte at etikken først og fremst gjelder PFU-saker og mulige overtramp eller brudd på Vær Varsom-plakaten.

Det siste kan karakteriseres som en snever forståelse av presseetikk (Olte-
dal, 2012, s. 37).

Ei anna delforklaring kan være knyttet til innholdet i jobben: Jobber frilansere stort sett med en type journalistisk innhold som ikke er særlig etisk krevende? Flere journalistikkforskere problematiserer hvorvidt frilanserne velger bort undersøkende og kontroversielle saker, fordi det er usikkert økonomisk og krever for mye tid og ressurser (Gollmitzer, 2014; Cohen, 2016; Hayes & Silke, 2019). En sentral diskusjon er om det er sider ved frilanstilværelsen som bidrar til at frilansere velger bort denne typen krevende saker og heller jobber med enkle caser enn mer komplekse og sammensatte saker. Frilansere oppgir at de oftest jobber med myke nyheter og ukontroversielle saker, og dermed i liten grad opplever etiske dilemma (Jenkins, 2017, s. 189). Men dette kan betraktes som en form for snever etikkforståelse: Også myke saker som for eksempel helsestoff og forbrukersaker kan kreve en rekke profesjonsetiske vurderinger, knyttet til for eksempel kildevalg og kildekritikk.

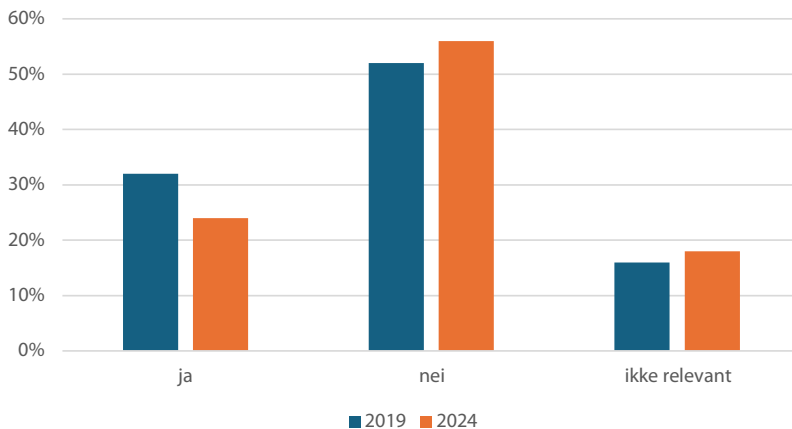
Til sist skal det også påpekes en svakhet ved spørsmålsstillingen: I undersøkelsen er det spurt om frilanseren har opplevd *vanskelige* etiske dilemma. Ordet vanskelig kan signalisere at studien er opptatt av de mer krevende og større etiske utfordringene. Dersom spørsmålet var formulert uten et ladet ord som vanskelig, kunne svarprosenten fordelt seg annerledes og ledet flere til å tenke bredere rundt etikk.

Avslå oppdrag?

Frilansjournalister skaffer seg oppdrag både gjennom å aktivt selge inn egne ideer og motta henvendelser fra oppdragsgivere. En sentral verdi ved frilanslivet ligger i friheten til å selv styre over hvilke typer saker man ønsker å jobbe med (Mathisen, 2016; Cohen, 2016; Edström & Ladendorff, 2013). I det ligger også muligheten til å si nei til oppdrag man av ulike grunner ikke ønsker å jobbe med. Sier frilanserne nei til oppdrag fordi de oppfattet dem etisk problematiske?

Figuren viser en tydelig tendens til at færre frilansere har takket nei til oppdrag de opplevde etisk problematisk i 2024, enn fem år tidligere.¹

¹ Arbeidskårsundersøkelsen i 2019 omfattet også medlemmer i Norsk Kritikerlag og Pressefotografenes Klubb. Figur 5.2 viser imidlertid svarene kun fra medlemmene i NJ Frilans, for å kunne gi en mer korrekt sammenligning.

Figur 5.1: Har du sagt nei til oppdrag det siste året fordi du mente det var etisk problematisk? 2019 og 2024. Prosent.

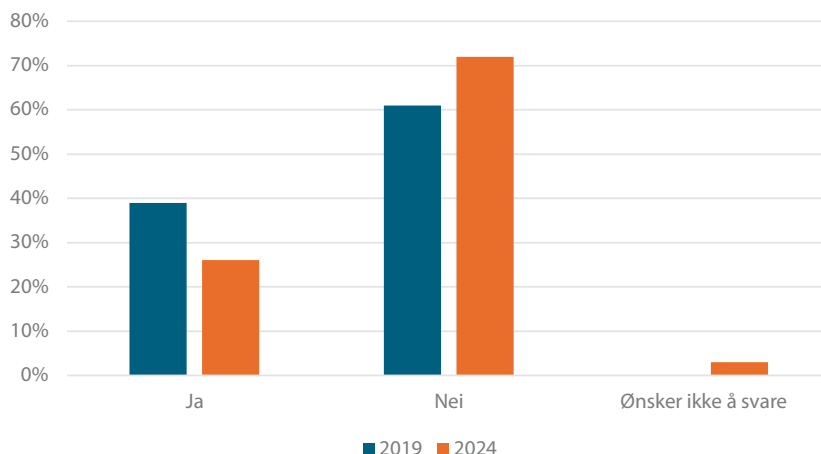
I 2019 takket en tredjedel av frilanserne nei til oppdrag de ikke ønsket å ta på grunn av presseetiske avveininger, fem år seinere takket hver fjerde frilanser nei av samme grunn. Spørreundersøkelsen gir derimot ingen svar på hva som er årsaken. Ei forklaring kan være lavere tilgang på oppdrag og at det kommer færre forespørsler frilanserne kan velge å takke nei til. Dårligere tilgang på oppdrag gir også vanskeligere økonomi. Det er selv sagt lettere å holde den etiske fanen høyt i gode tider enn hvis frilanseren sliter med å tjene inn ei lønn til å leve av. Ingen kan leve av idealisme alene (Ladendorf, 2012). Vi har krysskjørt variabelen for tilgang på oppdrag med det å takke nei av etiske grunner. Denne analysen viser ingen signifikant forskjell: Frilansere som opplever lav tilgang på oppdrag, sier nei like ofte som de som har mer enn nok å gjøre. Arbeidskårundersøkelsene viser også at kvinnelige frilansere sier nei oftere enn menn, og unge frilansere sier nei oftere enn eldre. Å kryssanalysere variabelen for å avslå oppdrag med hvorvidt frilanserne diskuterer yrkesetiske problemstillinger med kolleger, viser derimot en interessant tendens: De som har løpende etiske og faglige diskusjoner med kolleger, takker i signifikant større grad nei til oppdrag de mener er etisk vanskelig, enn de som ikke gjør det. Den samme sammenhengen vises ikke for løpende diskusjoner med redaktører og oppdragsgivere. Dermed ser det ut til at kollegial kontakt, samhandling og diskusjoner med kolleger har sterkest innflytelse på hvordan frilansjournalister agerer når det gjelder etiske utfordringer i jobben. Frilansere ønsker å

være en del av det profesjonelle fellesskapet (Josephi & O'Donnell, 2023), og dette fellesskapet er med på å forme deres identitet som journalister og bidrar til hvilke oppdrag de velger å ta, og hvilke de velger å avslå.

Doble roller

Flere tidligere studier viser at mange frilansere beveger seg utenfor journalistikkens grenser og tar oppdrag innen beslektede felt som informasjon, kommunikasjon og innholdsmarkedsføring (Obermaier & Koch, 2015; Mathisen, 2018). Det er ofte økonomiske vurderinger som ligger til grunn, fordi denne typen oppdrag ofte er bedre honorert enn redaksjonelle oppdrag. Samtidig er det, som diskutert tidligere i kapittelet, ikke ukontroversielt og kan føre til rollekonflikter og uklar profesjonell identitet. Både i 2019 og 2024 ble frilanserne spurt om de kombinerer redaksjonelle jobber med oppdrag utenfor journalistikken.

Figur 5.2 viser to interessante og tydelige funn. Det ene er at hovedvekten av frilanserne i undersøkelsen *ikke* kombinerer journalistikk med oppdrag innen kommunikasjonssfæren. Det andre er at omfanget av denne typen kombinasjon går ned: I 2019 oppga nesten 40 prosent av informan-

Figur 5.2: Har du kombinert redaksjonelle oppdrag med oppdrag innen informasjon, kommunikasjon/PR eller innholdsmarkedsføring det siste året? 2019 og 2024. Prosent.

tene fra NJ Frilans at de tok oppdrag i begge leirer.² Fem år etter svarer 26 prosent at de gjør det, med andre ord en markant nedgang. Da vi kryss-analyserte spørsmålet med hvor stor stillingsbrøk frilanserne jobber etter, finner vi at de som jobber mellom 40–80 prosent, oftest kombinerer journalistikk og kommunikasjon, mens de som jobber under 40 prosent, gjør det i minst grad. Det tegner seg dermed et bilde av jobbhverdagen for en stor andel av frilanserne der de bruker omtrent en fjerdedel av arbeidstiden sin til informasjonsarbeid, mens hovedvekten brukes til redaksjonelle jobber. Obermaier og Koch (2015) fant lavere jobbtilfredshet og større opplevelse av stress hos tyske frilansere som tok oppdrag i begge felt. Den sammenhengen er ikke like tydelig blant norske frilansjournalister. Her er det ingen signifikant sammenheng mellom trivsel og det å kombinere ulike typer oppdrag.

Det mest interessante funnet er at markant *færre* frilansere kombinerer journalistikk og oppdrag med informasjon og innholdsmarkedsføring i 2024, enn fem år før. En kvantitativ survey som dette gir ingen svar på hva nedgangen skyldes, men flere ulike forklaringer kan tenkes å spille inn. Ei kan være lavere tilgang på oppdrag utenfor journalistikkens grenser. Fra 2015 og framover var det mange mediehus i Norge som satset stort på innholdsmarkedsføring, og det åpnet sannsynligvis opp for mange mulige oppdrag for frilansjournalister, også i 2019. Siden har flere store mediehus etablert egne avdelinger for innholdsmarkedsføring, med fast ansatte som har dette som ansvarsområde. Ei profesjonalisering av informasjons- og kommunikasjonsbransjen, med langt flere ansatte i både offentlige etater og private foretak, kan også ha bidratt til færre mulige oppdrag for frilansjournalister. Ei anna forklaring kan være at profesjonsidentiteten blant frilansjournalister er forsterket, og at flere aktivt velger å kun ta journalistiske oppdrag. I 2021 og 2022 gikk det en stor og følelsesladet debatt innad i Norsk Journalistlag, etter at en intern komite foreslo å utvide medlemskriteriene til også å gjelde blant annet innholdsmarkedsførere, samt endre navnet fra Norsk Journalistlag til Medieforbundet. Flere frilansjournalister engasjerte seg i denne debatten og tok tydelig avstand fra forslagene, både gjennom kommentarartikler i nisjemediene *Journalisten* og *Medier24* og

2 Arbeidskårsundersøkelsen i 2019 omfattet også medlemmer i Norsk Kritikerlag og Pressefotografenes Klubb. Figur 5.2 viser imidlertid svarene kun fra medlemmene i NJ Frilans, for å kunne gi en mer korrekt sammenligning.

på fysiske medlemsmøter (Mathisen & Knudsen, 2024). Denne debatten kan ha forsterket profesjonsidentiteten og ført til at flere ikke ønsker å bevege seg i journalistikkens yttergrenser. Uansett er dette en interessant utvikling som journalistikkforskningen bør undersøke nærmere.

Oppsummering

Journalistikk er et yrke som krever utstrakt bruk av faglig skjønn, eller profesjonell dømmekraft. Journalistikk består av en rekke små og store valg, gjennom hele prosessen, fra ideen utvikles og fram til publisering. Journalisten har ingen manual å følge, og det er sjelden lett å sette to streker under svaret. Profesjonsetikken er derimot en viktig guide og rammeverk. Journalisters profesjonsidentitet og rolleforståelse er tett knyttet til profesjonsetikken. Det etiske rammeverket gjelder alle journalister. Ingen er unntatt eller har særskilte regler. Samtidig kan de etiske utfordringene journalister møter, være svært forskjellige i ulike situasjoner. Krigsreporteren må håndtere andre dilemma enn den politiske journalisten som jobber fra Stortinget (kapittel 8, Idås). Lokaljournalisten i en liten redaksjon, tett på kilder og lokalsamfunn, kan møte andre utfordringer enn magasinjournalisten i storbyen. Frilansjournalisten må på sin side balansere en del utfordringer som kommer med solotilværelsen. Arbeidskårundersøkelsene i 2019 og 2024 viser at frilansere aktivt bruker kollegiale nettverk, og at journalistkolleger er viktigst. Frilansere takker tidvis nei til oppdrag de finner etisk problematiske, og det er de som har et sterkt nettverk som i størst grad takker nei. Færre frilansere tar oppdrag i journalistikkens yttergrenser. Dette underbygger den betydningen kollegiale, profesjonelle nettverk har for rolleforståelse og utøvelse.

Uansett tilknytningsform er profesjonsetikken en grunnleggende viktig del av yrkeslivet for journalister. Det krever kontinuerlige diskusjoner, refleksjoner og bevissthet. Å ha ei bevisst og gjennomtenkt holdning til egne grenser og standarder kan være en god måte å styrke sitt profesjonelle omdømme på som frilansjournalist.

Referanser

- Brurås, S. (2020). *Etikk for journalister* (6. utg.). Fagbokforlaget.
- Carlson, M. (2015). Introduction: The many boundaries of journalism. I M. Carlson & S. Lewis (Red.), *Boundaries of journalism. Professionalism, practices and participation*, 1–18. Routledge
- Cohen, N. S. (2016). *Writers' Rights: Freelance journalism in a digital age*. McGill-Queen's University Press.
- Cohen, N. S., Hunter, A. & O'Donnell, P. (2019). Bearing the burden of corporate restructuring: Job loss and precarious employment in Canadian journalism. *Journalism Practice*, 13(7), 817–833.
<https://doi.org/10.1080/17512786.2019.1571937>
- Das, J. (2007). Sydney freelance journalists and the notion of professionalism. *Pacific Journalism Review*, 13(1), 142–160.
<https://doi.org/10.24135/pjr.v13i1.890>
- Deuze, M. (2005). What is journalism? Professional identity and ideology of journalists reconsidered. *Journalism*, 6(4), 442–464. Sage Publications.
<https://doi.org/10.1177/1464884905056815>
- Deuze, M. & Witschge, T. (2018). Beyond journalism: Theorizing the transformation of journalism. *Journalism*, 19(2), 165–181.
<https://doi.org/10.1177/1464884916688550>
- Edström, M. & Ladendorf, M. (2012). Freelance journalists as a flexible workforce in media industries. *Journalism Practice*, 6(5–6), 711–721.
<https://doi.org/10.1080/17512786.2012.667275>
- Frölich, R., Koch, T. & Obermaier, M. (2013). What's the harm in moonlighting? A qualitative survey on the role conflicts of freelance journalists with secondary employment in the field of PR. *Media, Culture & Society*, 35(7), 809–829. <https://doi.org/10.1177/0163443713495076>
- Gollmitzer, M. (2014). Precariously employed watchdogs? *Journalism Practice*, 8(6), 826–841. <https://doi.org/10.1080/17512786.2014.882061>
- Gollmitzer, M. (2023). Journalism ethics with Foucault: Casually employed journalists' constructions of professional integrity. *Journalism*, 24(5), 1015–1033. <https://doi.org/10.1177/14648849211036301>
- Gollmitzer, M. (2024). Care(lessness) in precarious journalism before and during the pandemic: Freelancers' work-life experiences and coping strategies. *Global Media and China*, 9(2), 206–220.
<https://doi.org/10.1177/20594364241230434>

- Hayes, K. & Silke H. (2019). Narrowing the discourse? Growing precarity in freelance journalism and its effect on the construction of news discourse. *Critical Discourse Studies*, 16(3), 363–379.
<https://doi.org/10.1080/17405904.2019.1570290>
- Iversen, B. (2020). Nye nettpublikasjoner – nye informasjonsstrømmer. I P.B. Ravnå, B. R. Mathisen & S. H. Jørgensen (Red.), *Meningsdanning, deltakelse og kommunikasjon i demokratiske samfunn*. Orkana Akademisk.
<https://doi.org/10.33673/OOA20204>
- Jenkins, J. (2017). Low-stakes decisions and high stakes dilemmas: Considering the ethics decisions-making of freelance magazine journalists. *Journal of Media Ethics*, 32(4), 188–201. <https://doi.org/10.1080/23736992.2017.1359609>
- Joseph, B. & O'Donnell, P. (2023). The blurring line between freelance journalists and self-employed media workers. *Journalism*, 24(1), 139–156.
<https://doi.org/10.1177/14648849221086806>
- Ladendorf, M. (2012). Freelance journalists' ethical boundary settings in information work. *Nordicom Review*, 33(1), 83–98.
<https://doi.org/10.2478/nor-2013-0006>
- Lindholm, M. (2022). *Makt og journalistikk*. Universitetsforlaget.
- Mathisen, B. R. (2016). Entrepreneurs and idealists – Freelance journalists at the intersection of autonomy and constraints. *Journalism Practice*, 11(7), 909–924. <https://doi.org/10.1080/17512786.2016.1199284>
- Mathisen, B. R. (2018). Ethical boundaries among freelance journalists. *Journalism Practice*, 1–18. <https://doi.org/10.1080/17512786.2018.1548301>
- Mathisen, B. R. & Knudsen, A. G. (2024). Extending the professional borders or maintaining the status quo? Union membership as boundary work. *Journalism*, 0(0), 1–18. <https://doi.org/10.1177/14648849241265207>
- Obermaier, M. & Koch, T. (2015). Mind the gap: Consequences of inter-role conflicts of freelance journalists with secondary employment in the field of public relations. *Journalism*, 16(5), 615–629.
<https://doi.org/10.1177/1464884914528142>.
- Olteal, A. (2012). *Vesentleg og viktig? Om profesjonsverdier i journalistikken*. IJ-forlaget.
- Ottosen, R. (2004). *I journalistikkens grenseland. Journalistrollen mellom marked og idealer*. IJ-forlaget.
- Raaum, O. (1999). *Pressen er løs! Fronter i journalistenes faglige frigjøring*. Pax Forlag.

- Salamon, E. (2020). Digitizing freelance media labor: a class of workers negotiates entrepreneurialism and activism. *New Media and Society*, 22(10), 105–122. <https://doi.org/10.1177/1461444819861958>
- Tandoc jr., E. C. & Jenkins, J. (2018). Out of bonds? How Gawkers outing a married man fits into the boundaries of journalism. *New Media and Society*, 20(2), 581–598. <https://doi.org/10.1177/1461444816665381>
- Walters, E., Warren, C. & Dobbie, M. (2006). *The changing nature of work. A global survey and case study of atypical work in the media industry*. International Federation of Journalists. https://www.ifj.org/fileadmin/images/General_Reports_-_moved_from_old_website/The_Changing_Nature_of_Work_A_Global_Survey_and_Case_Study_of_Atypical_Work_in_the_Media_Industry_April_2006.pdf

UTVIDEDE HORISONTER, TRANGERE RAMMER – IDÉUTVIKLING I ET FRILANSPERSPEKTIV

Karianne Sørgård Olsen

I dette kapittelet utforsker jeg hvordan frilansjournalister arbeider med å utvikle idéer i en mediebransje preget av trangere økonomiske rammer og digitalisering. Basert på intervjuer med ti erfarne frilansere og relevant faglitteratur undersøker jeg hva som kjennetegner en god journalistisk idé, hvilke strategier som brukes for å utvikle og selge inn idéer, og hvordan strukturelle endringer i bransjen påvirker prosessen. I kapittelet fremheves frilansjournalisters autonomi, som gir rom for kreativitet, dybde og samfunnsrelevans, men samtidig pekes det på hvordan økonomisk press og redaksjonelle prioriteringer begrenser mangfoldet av historier som realiseres.

Innledning

Journalistisk idéarbeid er en del av den profesjonelle arbeidsprosessen det er skrevet relativt lite om. Det kan skyldes at idéskaping sees på som noe intuitivt; plutselige aha-opplevelser som det ikke alltid er enkelt å sette ord på. Like fullt: Evnen til å finne og å utvikle idéer er etterspurt i

redaksjonene. Idéer er det som tar journalistikken videre, på nytt og på nytt. Men idéer er også vanskelig, særlig om man er fersk og ikke kan trekke på årelang erfaring eller et stort kildenettverk (Knudsen, 2021, s. 47).

I dette kapitlet tematiseres idéarbeid i et frilansperspektiv. Arbeidskårsundersøkelsene 2019 og 2024 (kapittel 2, Knudsen & Mathisen) viser at frilansere i stor grad jobber med idéer de har utviklet selv. Men hvordan utvikler de idéene mer konkret? Og hva er drivere og barrierer i denne jobben? Problemstillingen som besvares, er: *Hva fremmer og hemmer idéarbeid for frilansere?* Teksten bygger på intervjuer med ti erfarne frilansjournalister som deler sine erfaringer med idéarbeid. Analysen bygger teoretisk sett på frilansernes spesielle autonomi. I det følgende tematiseres journalistisk idéarbeid, deretter følger et avsnitt om frilansjournalistikken som spenningsfelt. Deretter følger analysen, som ser på hvordan frilansere jobber med idéer, og hva som er drivere og barrierer i disse prosessene. Avslutningsvis drøftes utfordringer med idéarbeid i dagens medielandskap.

Journalistisk idéarbeid

Begrepet idé har mange og til dels ulike eller overlappende betydninger. I vår sammenheng kan en journalistisk idé forstås som en tanke(rekke), ofte i form av en plutselig innskytelse, innsikt eller innfall (Tranøy & Fosshim, 2024), om hva som kan utgjøre en god journalistisk sak. Idéer fordrer en evne til kreativ tenkning, en evne til å kombinere noe som er originalt, med noe som har en eller annen form for verdi (Kaufmann, 2006, s. 11). En god journalistisk idé er gjerne et resultat av kunnskaper kombinert med et nytt perspektiv (Haagerup, 2006). Ifølge Knudsen (2021, s. 48) oppstår journalistiske idéer i et kontinuum på to ulike akser: Den første akse er fra konkrete tips til individuell undring, den andre er mellom en avventende og oppsøkende holdning.

Videre er gode idéer konkrete. En god idé er ikke et tema man kan tenke seg å skrive om, men noe som nærmer seg en klar forestilling eller tanke om hvordan ei fortelling kan bli seende ut (Stensen, 2019). Eller, sagt med journalist Kjetil Østli (personlig kommunikasjon, 07.01.25): «Gode idéer er noe du kan holde i handa og gi videre. For å illustrere:

Klimaproblemer er et tema. Å skrive en sak om hvordan hva slags vinter-
vær en femåring kan vente seg resten av livet er en idé.»¹

Schoenfeld og Diegmüller (1982) har utarbeidet en oversikt over hva som kjennetegner en god idé. Punktene er utviklet med utgangspunkt i featurejournalistikk, men har overføringsverdi også til andre journalistiske sjangere. For det første må idéen ha *appell* – altså at idéen møter et behov hos publikum. I denne sammenhengen blir det viktig å reflektere over *hvem* man produserer stoff for. Hvem er i målgruppen, og hvordan treffer man best disse (Handgaard, 2020). For det andre er det tale om *fakta*, slik at publikum vil oppleve at saken er interessant og nyttig, at man lærer noe av den. For det tredje bør saken bæres av *personligheter* som kan gi saken et ansikt og skape gjenkjennelse. For det fjerde bør man ha en *klar vinkling*, som innebærer at man bevisst velger et fokus og sørger for en sammenhengende historie. Dette fjerde punktet innebærer å *velge bort* materiale som ikke passer inn. Femte punkt på lista er *handling*; at idéen innebærer en form for aktivitet som gir liv og bevegelse. Sjette punkt er at idéen bør oppleves både som *unik og universell*. Punkt sju, *relevans*, viser til at idéen må oppfattes som viktig og tidsriktig. Schoenfeld og Diegmüllers siste punkt er *entusiasme*, at idéen må vekke en følelse hos publikum og hos journalisten som skriver den. Uten tro og følelse for idéen blir det vanskelig å omsette den til en god sak. En god journalistisk idé kombinerer altså kreativitet, kunnskap og relevans og gir journalisten mulighet til å bruke sin selvstendighet til å skape noe originalt og samfunnsnyttig. Men spenningen mellom børs og katedral gjelder også for frilanseres idéarbeid.

Frilansjournalistikken som spenningsfelt

Som vi så i denne bokas innledningskapittel (Mathisen & Knudsen), befinner frilansjournalister seg i et konstant spenningsfelt mellom ønsket om å utøve journalistikk i tråd med samfunnsoppdraget og nødvendigheten av å sikre økonomisk overlevelse (Mathisen, 2017). På den ene siden gir frilanslivet muligheter for kreativ utfoldelse og dypere, egeninitierte prosjekter som kan bidra til samfunnsnyttig journalistikk (Gollmitzer, 2014; Das, 2007). Mathisen (2017, s. 915) beskriver hvordan flere frilansere velger denne arbeidsformen nettopp fordi den gir mulig-

1 <https://www.aftenposten.no/norge/i/jan4We/hva-skjer-med-syvers-vintre>

het til å velge egne saker og praktisere en form for idealistisk journalistikk. Samtidig må mange frilansere balansere dette med en entreprenørtilnærming der inntekt sikres gjennom markedsføring av egne tjenester og aksept av oppdrag som ikke nødvendigvis samsvarer med deres journalistiske idealer (Edström & Ladendorf, 2012). Økonomisk usikkerhet og fallende honorarer øker presset for å ta oppdrag utenfor journalistikkens kjerneområder (Mathisen, 2017, s. 917; Obermaier & Koch, 2014; kapittel 5, Mathisen). Dette bidrar til en situasjon hvor den profesjonelle autonomien ofte er illusorisk og begrenset av strukturelle økonomiske forhold i mediebransjen (Standing, 2011; Witschge & Nygren, 2009). Dermed balanserer frilansere ofte mellom å være idealistiske samfunnsvoktere og økonomisk motiverte entreprenører (Mathisen, 2017). Frilanslivet kan forstås ut fra et kontinuum mellom frivillighet og tvang, hvor faglig frihet og profesjonelle muligheter utgjør én pol (portfoliomodellen), mens usikkerhet og utrygghet utgjør den andre (marginaliseringsmodellen) (Edström & Ladendorf, 2012; kapittel 1, Mathisen og Knudsen). Det er altså et åpent spørsmål om frilansing representerer en de- eller re-profesjonalisering av journalistikken (Nygren, 2009; Witschge & Nygren, 2009; Deuze & Fortunati, 2011). Spørsmålet er interessant sett opp mot frilansernes profesjonelle idéarbeid, fordi dette arbeidet utgjør en skjæringsflate mellom kreativitet, frihet og selvstendighet på den ene siden og økonomisk nødvendighet og trygghet på den andre. Frilansernes autonomi er altså et sentralt begrep, og som vil utgjøre en ramme for den kommende analysen.

Intervjuer med frilansere

Empirien i dette kapittelet baserer seg på dybdeintervjuer med ti erfarne frilansere, fire menn og seks kvinner. Det er et bredt spenn i intervjupersonenes arbeidsområder, kompetansefelt, oppdragsgivere, alder og hvor i landet de bor. De fleste er organisert i Norsk Journalistlag (NJ) Frilans. De ble rekruttert til studien dels gjennom tips fra lederen i NJ Frilans og dels via snøballmetoden – ved at intervjupersonene tipset meg om andre frilansere som kunne være relevante. Intervjupersonene presenteres anonymt, både fordi de primært snakker ut fra sin rolle som frilans-

journalister, og fordi de i enkelte tilfeller problematiserer sider ved sine oppdragsgivere. Mens det – når de snakker om saker de har laget – kan foreligge en fare for indirekte identifikasjon, som de er kjent med, er alle mulige trekk som kan innebære indirekte identifikasjon, tatt bort når de snakker om relasjonen til oppdragsgivere. De refereres da til som «frilansjournalist» eller «intervjuperson». Pseudonymene på intervjupersonene er i denne teksten Cecilie, Eirik, Gaute, Hanne, Karl, Kjell, Kristin, Lill, Merete og Trude. Aldersmessig spenner de fra tidlig i 30-årene til tidlig i 60-årene. Alle informantene leverer tekst og foto til ulike norske aviser og fagblader. I tillegg arbeider enkelte av dem også med lyd- og videojournalistikk. Når det gjelder hva slags journalistikk de leverer, er bildet variert: Flere arbeider generelt med reportasje og dokumentar, mens andre har spesialisert seg på bestemte felter, som utdanning, klima, forbruker eller arbeidsliv.

Intervjuene ble gjort i september og oktober 2024, via Teams, og tok mellom 45 og 75 minutter. Intervjuene var semistrukturerte; altså basert på en intervjuguide, men frie i formen og med åpning for å gå den veien intervjupersonene ønsket å ta.

Intervjuene ble tatt opp med Teams' opptaksfunksjon og deretter transkribert i Autotekst. Analysemetoden er inspirert av både tematisk analyse (Thaagaard, 2018) og fenomenologisk-hermeneutisk analyse (Smith et al., 2009). Dette innebærer at analysen har vært induktiv, men fleksibel, og at det er gjort en systematisk koding og fortolkning med utgangspunkt i intervjupersonenes erfaringer. Tekstmaterialet ble etter transkripsjon nærllest, og ti kategorier ble generert ut fra et overordna inntrykk av tekstene. Materialet ble deretter sortert i disse ti kategoriene (for eksempel «pitsjing, «eget liv som utgangspunkt», «skriftlige kilder», «idetyveri») før en mer finmasket kodingsprosess ble gjort i hver av disse kategoriene. I denne kodingsprosessen ble også mer teoretiske perspektiver og begreper koblet på empirien, og tekstens argument fikk form. Etter en ny sorteringsrunde ble teksten skrevet ut. Analysen som presenteres i kommende avsnitt, tar først for seg drivere i frilanseres idéarbeid, deretter hvordan idéer utvikles, ivaretas og pitsjes og til slutt en del som handler om idéene det aldri blir noe av. Dette rundes av med en drøftende konklusjon, som sammenfatter studiens viktige funn og peker på implikasjoner for frilansbransjen spesielt og mediebransjen generelt.

Hvordan arbeider frilansere med idéer?

Idéutvikling er avgjørende for frilansjournalisters arbeid. For dem handler det ikke bare om å finne saker som engasjerer, men også om å sikre inntekt og profesjonell relevans. Friheten til å velge egne prosjekter er en sentral del av frilanslivet. Mens fast ansatte må balansere redaksjonelle prioriteringer og faste arbeidsoppgaver, har frilansere en større personlig frihet, men også et større økonomisk press som påvirker valgene deres (Mathisen, 2017; Witschge & Nygren, 2009).

Personlig engasjement som drivkraft

For intervjupersonene i denne studien er idéutvikling ofte nær knyttet til egne erfaringer og interesser. Merete beskriver hvordan små hverdagslige irritasjoner, som problemer i barnehagen, kan utvikle seg til historier med bred appell: «Er det noe man finner frustrerende i sin egen hverdag, er det garantert andre som lurer på det samme.» Denne muligheten til å la hverdagen forme arbeidet kan sies å være typisk for frilansautonomien.

Fast ansatte journalister har ofte mindre rom til å prioritere slike personlige perspektiver, ettersom redaksjonelle prioriteringer og faste roller setter klare rammer for deres arbeid. Frilansere derimot kan bruke sitt unike blikk til å skape saker som kombinerer egne interesser med samfunnsrelevans. En av frilanserne forteller for eksempel om hvordan en nysgjerrighet for sammenhengen mellom høy gjeld og selvmord førte til en sak for et finansmagasin. Dette reflekterer en autonomi som gir plass til dypt personlige og idealistiske prosjekter (Gollmitzer, 2014, s. 836). Flere av intervjupersonene gir da også uttrykk for at de mener at frilansere gjerne er mer idealistisk orientert enn fast ansatte journalister, og at dette gjenspeiler seg i hvilke idéer de utvikler.

Fleksibilitet til å gå dypere

Frilanslivet gir også frihet til å prioritere langsiktige og dyptgående historier, uten tidsfrister og turnusordninger som ofte preger redaksjonelt arbeid. Eirik beskriver hvordan han utviklet en sak om bærekraftig tekno-

logi ved å undre seg over hva som skjer med all den nye grønne teknologien når den går mot slutten av sin levetid:

Er det satt inn systemer for resirkulering av dette? Hvordan kommer dette til å se ut om 25 år? Og dette ble en ganske stor sak til slutt. Jeg jobber ofte sånn, at jeg prøver å ta det som er aktuelt i dag, ett steg videre.

Denne tilnærmingen speiler den muligheten frilansere har til å bevege seg utenfor den dagsaktuelle nyhetsdekningen. For fast ansatte journalister kan slike prosjekter være vanskeligere å realisere på grunn av redaksjonelle krav til rask publisering og fokus på umiddelbart relevante saker. Frilansere, derimot, kan hente inspirasjon fra gamle saker og belyse dem fra en annen vinkel. En av intervjupersonene forteller om en forsvinningssak fra barndommen som hun har grublet mye på gjennom livet. Som frilanser fikk hun tid og rom til å plukke frem saken og lage en bredere og mer reflektert fortelling som ble mer enn bare en krimsak.

Spesialisering som strategi

Mange av informantene har utviklet nisjer der de kombinerer personlige interesser med redaksjonelle behov. Trude har spesialisert seg på FNs bærekraftsmål. «Jeg kobler ofte internasjonalt til nasjonalt for å lage en mer juicy artikkel», forklarer hun. Trude trekker frem viktigheten av å etablere relasjoner med forskere, interesseorganisasjoner og andre eksperter: «Når du jobber med spesialfelt, blir kildene dine en del av nettverket ditt, og de kommer ofte tilbake til deg med nye tips og innspill.» Dette gir frilansjournalister en kontinuerlig tilgang til idéer og caser, samtidig som det gjør dem til betrodd stemmer på feltet.

Kjell har valgt å spesialisere seg på forbrukerstoff, særlig bilrelaterte problemstillinger. «Jeg er faktisk en av få som dekker dette feltet grundig», forteller han. Dette har gjort det enklere å etablere seg som en ekspert på området og skape en strøm av idéer gjennom tips fra lesere og bilprodusenter. «Når lesere sender inn spørsmål eller problemer, leder det ofte til flere vinklinger som kan utvikles til nye saker», sier han.

Denne typen spesialisering gir frilansjournalister en form for autonomi som i mange tilfeller skiller seg fra deres fast ansatte kolleger. For fast ansatte journalister finnes det også rom for spesialisering, særlig i større redaksjoner der det er egne temaredaksjoner og dedikerte journalister innenfor felt som politikk, økonomi eller samferdsel. I mindre redaksjoner, og særlig i lokalpressen, er det derimot vanligere at journalister dekker et bredt spekter av saker og må være allroundere. Frilansere har på sin side friheten til å forme sitt eget fagfelt og investere tid i saker som reflekterer egne interesser og verdier. Mens fast ansatte forholder seg til én arbeidsgivers prioriteringer, sprer frilansere seg tematisk mindre – men samarbeider ofte med flere ulike oppdragsgivere.

Flere av intervjupersonene forteller at spesialisering også er en måte å kunne utvikle idéer som samsvarer med det de selv vil som journalister, og dermed unngå å bli fanget i markedsstyrte oppdrag som ikke samsvarer med idealer. Edström og Ladendorf (2012, s. 716–717) peker på at denne typen frihet til å velge bort saker som ikke reflekterer egne verdier – ofte er en av de viktigste grunnene til at frilansere velger denne arbeidsformen. Dette gir dem en posisjon til å utvikle idéer som ikke nødvendigvis har umiddelbar kommersiell appell, men som de mener er viktige for samfunnet.

Spesialisering kan også være en strategi for å balansere autonomi og økonomisk stabilitet. For eksempel har flere frilansere valgt å jobbe for nisjeblader eller fagpressen (kapittel 2, Knudsen & Mathisen), hvor de kan utvikle dyptgående saker for en dedikert lesergruppe. «Fagpressen gir både høyere honorarer og større frihet til å gå i dybden», forklarer Kristin, som har spesialisert seg på arbeidslivsjournalistikk.

Denne formen for autonomi – der frilansere kan utvikle idéer innenfor egendefinerte felt, prioritere egne verdier og bygge langvarige nettverk – illustrerer hvordan spesialisering ikke bare gir faglig dybde, men også sikrer en form for økonomisk og profesjonell bærekraft. Samtidig viser det hvordan frilansere bruker sin profesjonelle autonomi til å skape journalistikk som både reflekterer deres egne interesser og samfunnsrelevans.

Observasjon som sentral kilde til idéer

Frilansing gir et rom til å forfølge historier som oppstår tilfeldig, enten det er på gaten, under en reise eller i en samtale. Gaute beskriver hvordan det å stirre ut av kontorvinduet i riktig øyeblikk ble til en dokumentarfilm:

Det var blikkstilte på fjorden. Plutselig brøt et periskop vannflaten, og en ubåt kom sakte til syne i overflatestilling – på vei mot den nedlagte marinebasen i byen. Men det var ikke en norsk ubåt. På den tiden var det mye snakk om sjøblokaden av Gaza, og jeg husket ryktene om at det tyske verftet som leide basen, solgte ubåter til blant annet Israel. Kunne dette være en israelsk ubåt? Det slo meg idet periskopet steg opp av vannet. Vi begynte å undersøke – og det endte i en veldig god dokumentarfilm.

En observasjon, et øyeblikksbilde – et periskop som brøt vannflaten – satte i gang en tankeprosess om en langt større sammenheng. Denne enkle observasjonen ledet til et omfattende arbeid.

Mens redaksjonelle prioriteringer ofte følger den nasjonale nyhetsagendaen, har frilansere større frihet til å identifisere og utvikle større saker fra mindre opplagte utgangspunkt. Samtidig er observasjon ikke unikt for frilansere – særlig i lokaljournalistikken er det vanlig at journalister fanger opp saker nettopp gjennom hverdagslige observasjoner og kontakt med nærmiljøet. Merete forteller for eksempel hvordan hun en vinterdag la merke til at gatene i hennes nabolag var farlig glatte – en detalj som senere ble til et førstesideoppslag i en av Norges største aviser. «Det handler om å bruke øynene aktivt og la små detaljer bli inngangsporten til større historier», sier hun. Hanne beskriver hvordan hun ser etter fotopotensial – aktiviteter, mennesker og hendelser som kan være grunnlag for en fortelling – og hvordan en indre driv til å vise frem det visuelt spennende driver arbeidet hennes. Det er altså en nokså annen tilnærming enn å finne «den gode saken» først og tenke illustrasjon etterpå.

Frilansernes bruk av observasjon er også koblet til deres evne til å handle raskt og uavhengig. Kjell forteller om en ferietur til Vancouver, hvor han og familien oppdaget utfordringer med fentanyl-epidemien i hotellområder. Dette fikk ham til å lage en forbrukersak om at det er viktig å undersøke nabolagene rundt hotellene før man reiser.

Frilansernes autonomi gir dem en spesiell evne til å identifisere historier utenfor de etablerte nyhetsstrømmene. Fleksibiliteten til å handle raskt på tilfeldige observasjoner og utforske tilsynelatende små detaljer kan resultere i dyptgående og samfunnsrelevante journalistiske prosjekter.

Å utfordre etablerte sannheter

Frilansjournalister er på mange måter «ensomme ulver» i journalistikken, løsrevet fra redaksjonelle begrensninger og dagsordener. Frilanserne i dette kapittelet beskriver en hverdag med lite dag-til-dag-dialog med andre journalister. Der fast ansatte journalister arbeider innenfor rammer satt av redaksjonelle prioriteringer, står frilanseren mer frakoblet redaksjonens måte å tenke og gjøre ting på. Dette gjelder også idéarbeidet. Gaute peker på at idéarbeid ikke blir «... så lett å ha hvis du bare går i de samme mønstrene og sirklene og snakker med de samme menneskene om de samme tingene».

Evnen til å stille spørsmål ved det selvsagte og å stille andre spørsmål enn de vanlige er sentral i frilansarbeidet – som i all annen form for journalistikk.

Trude, som jobber med globale perspektiver, forteller at hun utvikler idéer ved å koble «sørperspektiver» med norske kontekster, som bryter med etnosentriske fortellinger og lager en bro mellom globale og nasjonale historier. Denne tilnærmingen illustrerer frilanserenes autonomi som en mulighet til å utvikle idéer utenfor tradisjonelle fortellingsrammer (Gollmitzer, 2014). Eirik forteller at han utviklet en sak om resirkulering av bærekraftig teknologi fordi det aldri ble adressert i journalistisk omtale av det grønne skiftet.

Frilansernes tilgang til utenlandske nettaviser og data fra kilder som Statistisk sentralbyrå, kombinert med en evne til å se hva som kan tilpasses norske forhold, gir dem et fortrinn i å identifisere historier med både lokal og global relevans. Som Trude beskriver: «Jeg kobler ofte internasjonalt til nasjonalt for å skape en mer juicy artikkel.» Denne evnen til å bevege seg mellom nivåer – fra det globale til det lokale – understreker frilansernes frihet til å operere utenfor konvensjonelle journalistiske rammer, men også deres nødvendige selvstendighet for å finne og utvikle historier som går mot strømmen.

Slik fremstår frilansjournalisten som en aktør som navigerer utenfor den institusjonaliserte journalistikkens grenser, ofte alene, men med frihet til å utforme og utforske idéer som redaksjonene ikke kommer på. Frilansere kan bruke sin uavhengighet til å stille spørsmål ved etablerte sannheter og lage sammenhenger som ikke umiddelbart er åpenbare. Frilansjourna-

listene blir slik bærere av mer ukonvensjonelle idéer. Kostnader og dilemmaer knyttet til denne rollen berøres i den videre analysen.

Å utvikle og ivareta idéer

Frilanserne i denne studien forteller at idéarbeid ofte er en kombinasjon av intuitive innspill og systematiske strategier. Slik reflekteres både autonomi og nødvendigheten av å balansere kreativitet med markedsorientering. Intervjupersonene befinner seg på en akse, der enkelte beskriver idéarbeid som en spontan prosess, hvor inspirasjon hentes fra hverdagen, nyheter eller sosiale medier, mens andre tar en mer strukturert tilnærming, ved å bruke årshjul og planlegge saker ut fra aktuelle hendelser. Autonomien gir frilansere mulighet til å definere sine egne metoder, men den økonomiske usikkerheten krever at idéene er både gjennomførbare og salgbare.

Endringer i medielandskapet har gjort vinkling til en enda viktigere del enn tidligere i idéutviklingen: Merete, som har lang erfaring som frilanser, forteller at:

Plattformene har endret kravene til idéer. Tidligere ville papiraviser ha lengre og mer utforskende artikler. I dag er det ikke mange igjen av den typen magasinreportasjer jeg skrev. Dagens nettmedier krever catchy vinkler og klikkvennlige titler. I stedet for en god sak vil de ha en god vinkel. Det påvirker selvfølgelig hvordan du må drive med idéutvikling; man må tenke på en annen måte enn tidligere.

Meretes poeng er altså at vinklingen utgjør en grunnleggende del av idéen – i motsetning til tidligere, hvor man i større grad formet en vinkel ut fra råmaterialet til saken. Å forstå målgruppen og behovene til den spesifikke publikasjonen er derfor avgjørende når idéen skal utvikles. Kjell bemerker at man i dag

... må arbeide mye mer målretta opp mot hva redaksjonene etter spør. Idéutvikling er blitt veldig kontekstavhengig, sammenligna med tidligere. Man må kjenne til hvilken tone, lengde og type vinkel publikasjonene liker. I mange ukeblader må du f.eks. ha en actionkurve; de forventer en bestemt dramaturgi. Det er maler man bare må lære seg, og de lærer man ved å lese bredt.

I tråd med dette forteller Karl at han har merket seg at unge kilder, gjerne kvinner, «får flere klikk enn mannlige pensjonister. Så jeg bestreber meg på å finne unge kilder, fordi det er det oppdragsgiverne vil ha.»

Videre forteller intervjupersonene om en konstant balansegang mellom å investere tid i research og å holde seg produktiv: «Mye tid går med til research, innsalg og pitsjing, uten at dette nødvendigvis reflekteres i betalingen. Du får betalt for produktet, ikke for prosessen», bemerker Trude.

Sitatene fra Trude, Karl, Kjell og Merete speiler en svekkelse av journalistikkens idealer, der økonomisk press og ytre pålegg veier tyngre enn å være en autonom bærer av samfunnsoppdraget. Lill problematiserer videre hvordan idéarbeidet har skiftet retning:

Før kunne man selge én idé til flere. I dag selger man én idé til en redaksjon, så brukes den av flere, gjennom konsernets utvekslingsavtaler.

Lills poeng viser hvordan det kreves flere idéer i dag enn tidligere, og hvordan økt eierkonsentrasjon tapper frilanserne for inntekter.

Idéer er frilansjournalistenes mest verdifulle ressurs, men også en kilde til sårbarhet. Derfor er beskyttelse av idéer et tema som opptar enkelte av intervjupersonene. Selv om idéer ikke er opphavsrettsbeskyttet, uttrykker flere av frilanserne bekymring for at redaktørene skal stjele idéer de presenterer. De tar forholdsregler, som å begrense hvor mye informasjon de deler under pitsjing. Av og til er det også nødvendig å understreke eget eierskap til idéen. Trude forteller for eksempel at: «Hvis en redaktør takker nei til en idé, sier jeg ofte at jeg forventer at de ikke går videre med den.» Samtidig gir frilanserne uttrykk for at overdrevet fokus på beskyttelse kan hemme samarbeidet med redaksjoner og kolleger og svekke idéutviklingen. Dette illustrerer spenningen mellom frilansernes behov for autonomi og inntjening: På den ene siden må de beskytte sine kreative ressurser, på den andre siden må de engasjere seg i dialog for å raffinere idéer og bygge nettverk.

Samlet sett viser avsnittet at frilansernes idéutvikling er en balanseøvelse: Uavhengigheten gjør det mulig å anvende innovative arbeidsmetoder og utfordre markedskrav. Samtidig peker erfaringene inn mot et behov for økt støtte til frilansere, både fra bransjen og fra institusjoner som kan

bidra til å sikre både økonomisk stabilitet og journalistisk kvalitet. Ut fra intervjupersonenes fortellinger kan bedre honorering, forutsigbare støtteordninger, ulike former for utviklingsstipend og sterkere faglige fellesskap bøte på usikkerhet i arbeidet.

Å pitsje idéen

Å pitsje idéer utgjør en sentral, men krevende del av frilansjournalistikkens arbeidsprosess og representerer en kompleks balanse mellom kreativ autonomi og markedsorienterte krav. For frilansere innebærer pitsjing ikke bare å kommunisere idéens innhold, men også å tilpasse den til publikasjonens behov og forventninger. Flere av intervjupersonene beskriver pitsjing som både tidkrevende, til tider demotiverende og av og til ubehagelig. En av dem sier: «Det skorter ikke på idéer, men på vilje og ork til å stå i den salgsprosessen.» En annen sukker at:

Det er blitt vanskeligere å få ting gjennom. Så jeg prøver jo oppdatere meg, oppgradere meg. Jeg deltar jo stadig på skrivekurs eller samlinger og workshops og sånne ting, så jeg tror ikke jeg har blitt dårligere verken som pitsjer eller journalist. Men omstendighetene har endret seg.

En annen frilanser anslår at hun tidligere fikk ja på åtte av ti idéer som hun pitsjet. I dag er tallet snudd til «nei» på åtte av ti idéer. Å pitsje er dessuten ubetalt arbeid (kapittel 4, Knudsen). Likevel er det nødvendig.

Gode relasjoner med redaktører beskrives som avgjørende for å lykkes med innsalg. Både Kjell og Karl presiserer at en pitsj like mye er en måte å komme i dialog med redaktører på, som innsalg av en konkret idé. Men det kan være utfordrende; kanskje har redaktøren allerede sine faste favoritter. Eller det kan komme et redaktørskifte, endringer i publikasjonenes prioriteringer kan være sårbare punkter for frilansere. «Du kan ha en god relasjon til en redaktør, men så skjer et skifte, og plutselig forsvinner en fast oppdragsgiver», sier en av frilanserne. En av de kvinnelige frilanserne peker på en irritasjon knyttet til at redaktørene er like, og at alle egentlig vil ha de samme, oppskriftsmessige sakene:

De som sitter i redaksjonen, er ofte hvite menn i 50-årene. Det er de som skal godkjenne idéene. Jeg synes jo ofte de har dårlig fantasi. Jeg har en leken tilnærming til ting, men så får jeg ikke de sakene på trykk. Fordi det er de gubbene som sitter og bestemmer. (...) Og de lager bare like ting. Og når alt skal bli så jævla flinkt, så blir det jo kjedelig. (...) Så det der kjenner jeg irriterer meg litt.

Flere av frilanserne forteller at redaktørene ønsker saker som åpenbart vil generere klikk. En av frilanserne med lengst erfaring sier at:

Å skape idéer man tjener penger på, er i dag i stor grad kobla til klikk. Tunge, men samfunnsviktige saker forsvinner fordi det er stoff som folk ikke orker å lese og redaktører ikke orker å kjøpe. Av og til sensurerer jeg mine egne idéer fordi jeg vet de blir for vanskelige å selge.

Pitsjing er altså en krevende prosess som kombinerer kreativitet, relasjonsbygging og hensyn til redaktørens ønsker, og som kommer med visse emosjonelle kostnader. Frilansernes frihet begrenses av de økonomiske kravene som følger av pitsjing. Siden innsalg er ubetalt arbeid, blir prosessen spesielt utfordrende for frilansere med begrensede økonomiske ressurser. Utviklingen reflekterer også en standardisering i redaksjonelle prioriteringer, noe som kan svekke innholdsmangfold.

Personlige relasjoner til redaktører kan avgjøre suksessen. Samtidig oppleves maktforholdet mellom frilanser og redaktør som sårbart. Redaktørens preferanser, som ofte speiles i et ønske om trafikk på nett, begrenser rommet for originalitet og opplevd samfunnsrelevans. Dette illustrerer hvordan pitsjing både er en arena for de-profesjonalisering (Witschge & Nygren, 2009; Deuze & Fortunati, 2011) og en kilde til frustrasjon.

Frilansernes erfaringer peker mot strukturelle utfordringer i mediebransjen, der konsernstyring og standardisering reduserer frilansjournalistikkens potensial for mangfold og kvalitet. Pitsjing er derfor mer enn en praktisk prosess; den er en refleksjon av journalistikkens kommersielle realiteter og frilansernes vilkår innenfor et mer strømlinjeformet medielandskap.

Kirkegården for gode idéer: mellom kreativ utfoldelse og økonomiske realiteter

Frilansjournalister befinner seg i et spenningsfelt mellom kreativ frihet og økonomiske begrensninger. Mange av intervjupersonene beskriver hvordan samfunnsrelevante og originale idéer ofte havner i det en av dem omtaler som en «kirkegård for gode idéer», fordi slike idéer oppfattes som for smale, dyre eller tidkrevende for dagens klikkstyrte mediebransje. Denne utviklingen er et tydelig eksempel på hvordan økonomiske realiteter svekker journalistikkens samfunnsoppdrag og mangfold.

Økende klikkpress har en dobbel effekt på frilansjournalistikkens kvalitet. På den ene siden begrenser det rommet for originalitet og dybde, ettersom redaktørene prioriterer saker som skaper umiddelbar publikumstrafikk. På den andre siden fungerer klikkstatistikk også som et læringsverktøy, som hjelper frilansere med å forstå hva som «selger» i dagens medielandskap. Karl sier: «Jeg følger med på klikk daglig. Det lærer deg hvordan du skal vinkle eller ikke vinkle.» Likevel er slike innsikter for mange ikke tilstrekkelig til å overkomme de strukturelle barrierene som hindrer produksjonen av mer komplekse og samfunnsviktige saker.

For å håndtere denne spenningen har flere av frilanserne utviklet strategier som kombinerer kortsiktig inntjening med langsiktige prosjekter. Dette innebærer ofte å produsere det Kjell kaller «melk-og-brød-idéer» som sikrer økonomisk stabilitet, samtidig som de investerer tid i dypere og mer idealistiske prosjekter. Denne fleksibiliteten fremhever frilansernes evne til å navigere i et krevende landskap, men understreker også hvordan økonomiske vilkår begrenser deres autonomi. Cirka halvparten av intervjupersonene i denne studien sier de i økende grad går bort fra å selge inn egne idéer og heller baserer seg på oppdrag bestilt av redaktørene.

Denne spenningen blir ekstra tydelig når det gjelder undersøkende journalistikk. En frilanser forteller hvordan en omfattende undersøkende sak om bomstasjoner, som innebar mye reise og research, fikk redaktøren til å reagere på kostnadene, selv om saken vant en pris. Slike prosjekter er tidkrevende og dyre, og mangelen på betalingsvilje fra redaksjoner begrenser hvor ofte de kan gjennomføres. Markedslogikken kan begrense samfunnsoppdraget og får betydning for hvilket innhold frilansere kan produsere.

Oppsummering

I kapittelet har jeg vist hvordan frilansjournalisters idéarbeid er formet i spenningen mellom autonomi og strukturelle begrensninger. Intervjuene med ti erfarne frilansere peker på hvordan personlig engasjement, kreativ frihet og fleksibilitet gjør det mulig å utforske idéer som ofte ligger utenfor tradisjonelle redaksjonelle rammer. Samtidig viser jeg hvordan økonomiske realiteter og klikkorienterte prioriteringer i mediebransjen begrenser frilansjournalisters muligheter til å realisere samfunnsviktige og nyskapende prosjekter, og at rommet for egne idéer er kraftig snevret inn.

Frilanserne står i en posisjon til å identifisere og utvikle idéer som ellers kan bli oversett. Denne friheten gjør det mulig å foreta dypere undersøkelser, eksperimentere med nye perspektiver og en mer personlig tilnærming til journalistikken. Likevel gir intervjupersonene uttrykk for at denne autonomien ofte er skjør; økonomisk press og strukturelle maktforhold i redaksjonene begrenser frilansernes faktiske handlingsrom. Dette peker på en bredere utfordring i journalistikken, der strukturelle endringer i bransjen risikerer å innsnevre mangfoldet av historier som når offentligheten (Witschge & Nygren, 2009).

Når frilansere oftere får ideene sine avvist, kan det ha konsekvenser for kvalitet og mangfold i journalistikken. Det er i utgangspunktet bra å lage saker som treffer publikum. Men hvis dette fører til at friske blikk utenfra stenges ute, taper journalistikken noe viktig. Frilansjournalisters kreative og eksperimentelle tilnærming gir et potensial til å berike journalistikken, særlig når idéene bryter med etablerte nyhetsstrømmer og perspektiver. For at dette potensialet skal realiseres, må redaksjoner og medieinstitusjoner i større grad tilrettelegge for at samfunnsnyttig og original journalistikk kan trives, også fra frilansere. Beslutningstakerne bør også ha bevissthet rundt hvorvidt egen praksis fører til homogenisering av journalistikken.

I kapittelet peker jeg på et komplekst svar på spørsmålet om frilansjournalistikken representerer en de- eller re-profesjonalisering av journalistikken. På den ene siden viser teksten at frilansernes selvstendige og kreative arbeid står sterkt, og at det ikke er noe de tenker å oppgi. Frilansernes idéarbeid kan slik forstås som en form for re-profesjonalisering, der journalistiske idealer om autonomi og samfunnsoppdrag revitaliseres. På den

andre siden tyder funnene på at det økonomiske presset og de begrensningene frilanserne møter i innsalgsprossessene utgjør en de-profesjonalisering, der frilansernes arbeid reduseres til entreprenørskap og markedsstyrte oppdrag (Mathisen, 2017; Nygren, 2009; Edström & Ladendorf, 2012). Samlet sett peker jeg i kapittelet på at frilansjournalisters idéarbeid er et profesjonsrom som er preget av vide horisonter, men samtidig trues av stadig trangere rammer.

Referanser

- Das, J. (2007). Sydney freelance journalists and the notion of professionalism. *Pacific Journalism Review*, 13(1), 142–160.
<https://doi.org/10.24135/pjr.v13i1.890>
- Deuze, M. & Fortunati, L. (2011). Atypical newswork, atypical media management. I M. Deuze (Red.), *Managing media work* s. 111–120. Sage.
- Edström, M. & Ladendorf, M. (2012). Freelance journalists as a flexible workforce in media industries. *Journalism Practice*, 6(5–6), 711–721.
<https://doi.org/10.1080/17512786.2012.667275>
- Gollmitzer, M. (2014). Precariously employed watchdogs? *Journalism Practice*, 8(6), 826–841. <https://doi.org/10.1080/17512786.2014.882061>
- Handgaard, B. (2021). *Historiefortelling på digitale plattformer*. Cappelen Damm Akademisk.
- Haagerup, U. (2006). *En god idé – fik du den?* Aschehoug.
- Kaufmann, G. (2006). *Hva er kreativitet?* Universitetsforlaget.
- Knudsen, J. (2021). Idéutvikling. I J. M. Hartley & L. Rimestad (Red.), *Den undersøgende journalistiks metoder* 47–63. Ajour.
- Mathisen, B. R. (2017). Entrepreneurs and idealists: Freelance journalists at the intersection of autonomy and constraints. *Journalism Practice*, 11(7), 909–924. <https://doi.org/10.1080/17512786.2016.1199284>
- Schoenfeld, A. C. & Diegmüller, K. S. (1982). *Effective feature writing*. Holt, Rinehart & Winston.
- Smith, J. A., Flowers, P. & Larkin, M. (2009). *Interpretative phenomenological analysis: Theory, method and research*. Sage Publications.
- Standing, G. (2011). *The precariat: The new dangerous class*. Bloomsbury Academic.
- Steensen, S. (2019). *Stedets sjanger – om moderne reportasjelijournalistikk*. Cappelen Damm Akademisk.
- Thagaard, T. (2018). *Systematikk og innlevelse* (5. utg.). Fagbokforlaget.
- Tranøy, K. E. & Fossheim, H. (2024). *Idé*. Store norske leksikon. Hentet 21. august 2024 fra <https://snl.no/id%C3%A9>
- Witschge, T. & Nygren, G. (2009). Journalistic work: A profession under pressure? *Journal of Media Business Studies*, 6(1), 37–59.
<https://doi.org/10.1080/16522354.2009.11073478>

OPPHAVSRETT FOR FRILANSERE

Ellen Lexerød Hovlid

Problemstillingen i dette kapittelet er hvilke opphavsrettslige regler som er særlig relevante og viktige for frilansjournalister. I kapittelet gjennomgås reglene for hva andre kan bruke av materiale som frilanseren produserer. Jeg tar for meg reglene for hva slags materiale som er beskyttet av opphavsretten, og hva det innebærer å ha opphavsrett til noe. Deretter behandler jeg praktiske spørsmål knyttet til avtaler om opphavsrett (hvordan bør disse utformes, (hva er det viktig å passe på?). Videre redegjøres det for når frilansere må tåle at deres materiale brukes uten avtale, og hva som skjer hvis frilansere utsettes for stofftyveri. Avslutningsvis drøftes den «motsatte» situasjonen, det vil si når frilanseren selv vil bruke materiale laget av andre.

Innledning

Opphavsrett er et viktig tema for alle journalister. Kampen for opphavsrett ligger midt i skjæringspunktet mellom det profesjonelle rommet og markedets innflytelse og har vært sentral for utviklinga av journalistikkens

profesjonelle selvforståelse (Ottosen, 2004). I den digitale mediealderen er opphavsretten under press i en rekke land (Cohen, 2016). Kort sagt handler opphavsrett om rettighetene til å bestemme over materiale som man selv har laget (jf. Torvund, 2023, s. 15). Det er skrevet flere framstillinger om opphavsrett for journalister (for eksempel Børset, 2010; Wessel-Aas, 2016, kapittel 2 og Hovlid & Aarli, 2020, kapittel 12), men ingen av disse tar for seg frilansjournalistikk spesielt. Det er tema for dette kapittelet, der følgende problemstilling reises: *Hvilke opphavsrettslige regler er særlig viktige for frilansjournalister?*

For journalister generelt er opphavsretten relevant på to måter: For det første kommer opphavsretten inn når *andre* har lyst til å bruke journalistenes *eget materiale*. Denne delen av opphavsretten er viktig for alle journalister, både ansatte journalister og frilansjournalister, men den er ekstra viktig for frilansjournalister. Det skyldes at ansatte journalister overfører opphavsretten til redaksjonen gjennom sitt ansettelsesforhold, mens frilansere ikke gjør det. For ansatte journalister ligger det implisitt i arbeidsforholdets art og sakens natur at opphavsrettigheter må overføres fra den enkelte medarbeider til redaksjonen dersom utgiveren skal få utgitt sitt produkt på en praktisk måte (Wessel-Aas, 2016, s. 27). Opphavsretten for ansatte er normalt nærmere regulert i tariffavtaler (se for eksempel Journalistavtalen for avis § 42, punkt 1.1) og eventuelle lokale avtaler.

For frilansere er dette annerledes: De har sine rettigheter i behold inntil det inngås en avtale med en oppdragsgiver om bruksrettigheter. Derfor skriver Norsk Journalistlag (NJ) på sine nettsider at frilansere har «større råderett over stoffet» de lager sammenlignet med fast ansatte.¹ Det er viktig for frilansere å kjenne til hva denne posisjonen innebærer, og hvilke rettigheter de har i medhold av opphavsretten. Opphavsrett er et relativt stort og komplekst rettsområde, og jeg kan naturligvis ikke ta for meg alle detaljer, men skal se nærmere på hovedtrekkene i de reglene som er særlig viktige for frilansjournalister.

Opphavsrett er ikke bare relevant for frilansjournalister når *andre* skal bruke *deres* materiale. For det andre spiller opphavsretten også en viktig rolle når frilansere *selv* har lyst til å benytte materiale som andre har laget. Det gjelder for eksempel når de finner et bilde eller et videoklipp på nettet som passer fint for å illustrere saken de jobber med. Denne «motsatte» problemstillingen er tema på slutten av dette kapittelet.

¹ <https://www.nj.no/opphavsrett/> (sist lest 16.6.2025).

Hva slags frilansmateriale er beskyttet av opphavsrett?

Opphavsretten gjelder i utgangspunktet bare for det som kalles *åndsverk*. I åndsverkloven (åvl.) § 2 er åndsverk definert som «litterære eller kunstneriske verk av enhver art, som er uttrykk for original og individuell skapende åndsinnsett». I loven følger deretter en lang liste med eksempler på ulike typer åndsverk. Lista viser at veldig mange typer materiale kan utgjøre åndsverk i lovens forstand, så lenge vilkårene om «original og individuell skapende åndsinnsett» er oppfylt. Når det gjelder bruk av frilansjournalisters materiale, er nok tekster (av ulike slag), filmverk (videoer), fotografiske verk (bilder) og lydopptak de mest aktuelle typene åndsverk.

Vurderingen av hva som er et åndsverk, kan være vanskelig. Når det gjelder *tekst*, finnes det ikke noen eksakt grense for hvor lang en tekst må være for å utgjøre et åndsverk. Det er innholdet som er avgjørende. Helt korte dikt kan være åndsverk, og det samme kan korte Twitter/X-noveller (jf. Torvund, 2023, s. 58). Tekster helt uten særpreg som ikke er uttrykk for noen individuell skapende åndsinnsett, faller derimot utenfor. Det innebærer at for eksempel helt korte notiser eller nyhetsmeldinger ikke nødvendigvis vil være opphavsrettslig vernet (jf. Wessel-Aas, 2016, s. 18; Aakre et al., 2021, s. 48–49). Slike korte tekster er det sjelden frilansere skriver. Stort sett alle tekster frilansere står bak, er dermed opphavsrettslig beskyttet.

For *video, bilde og lydopptak* er vurderingen av hva som er et åndsverk, mindre viktig. Disse er beskyttet av mange av reglene i åndsverkloven og kan være ulovlige å bruke uavhengig av om de anses som åndsverk eller ikke. Bestemmelsene i åvl. §§ 20 og 23 lister opp en rekke paragrafer som gjelder for alle lydopptak, bilder og videoer. Det innebærer at vi ikke trenger å bruke så mye energi på å vurdere om et bilde, en video eller et lydopptak er et åndsverk (jf. Torvund, 2023, s. 151). Bilder, videoer og lydopptak er beskyttet av opphavsrett uavhengig av hvor banalt motivet på et bilde eller en video er (jf. Wessel-Aas, 2016, s. 20), eller hvor banalt innholdet i et lydopptak er.

Det er med andre ord ganske mye materiale som er beskyttet av opphavsrett. I praksis kan vi gå ut fra at alle tekster av mer enn helt bagatellmessig lengde og alle bilder, videoer og lydopptak faller inn under reglene (jf. Wessel-Aas, 2015, s. 89). Det er imidlertid viktig å minne om at opp-

havsretten bare beskytter den *formen* informasjonen er gitt i – og ikke selve *informasjonen* (Torvund, 2023, s. 48). Heller ikke *idéen bak* en sak er opphavsrettslig beskyttet (jf. for eksempel Torvund, 2023, s. 49).

Hvilke rettigheter har frilansere, når de har opphavsrett til noe?

Åndsverkloven skiller mellom to typer rettigheter som opphaveren har: de økonomiske og de ideelle rettighetene. De *økonomiske* rettighetene gir opphaveren, som det ligger i ordet, rett på *penger* (vederlag). De innebærer at andre ikke kan publisere (gjøre «tilgjengelig for allmennheten», som det står i åvl. § 3) frilanseres materiale uten å spørre frilanseren om lov på forhånd (få samtykke, det vil si inngå en avtale).

Dersom frilanseren velger å inngå avtale med den som spør, har frilanseren krav på betaling. Som vist i kapittel 3 i denne boken (Knudsen) opplever mange frilansere at det er et skjevt maktforhold mellom dem og oppdragsgiverne, og at dette kan gjøre det vanskelig å forhandle om pris. Da er det viktig for frilansere å være klar over at de nå har en lovbestemt rett til rimelig betaling. I den «nye» åndsverkloven fra 2018 innførte lovgiver en bestemmelse, åvl. § 69, som sier at opphaveren har «krav på rimelig vederlag» når hen overdrar opphavsrettigheter til noen andre. I praksis innebærer bestemmelsen for det første et «forhandlingskort» for frilanseren, idet frilanseren *under* forhandlingene kan kreve at avtalen som inngås, er «rimelig». For det andre innebærer bestemmelsen at frilanseren kan kreve at avtalen revideres og beløpet justeres *etter* at avtalen er inngått, dersom vederlaget er satt urimelig lavt (Rognstad, 2020, s. 149). Bestemmelsen setter dermed begrensninger for hva som lovlig kan avtales på dette området.

Åndsverkloven § 69 sier ikke bare *at* opphaveren har rett på «rimelig vederlag», men også noe om *hvordan* man skal vurdere hva som er «rimelig». Bestemmelsen lister opp en rekke momenter som skal vektlegges ved denne vurderingen. Momentene er

- hvilke rettigheter som overdras,
- hva som er vanlig på området og
- de konkrete forhold som gjør seg gjeldende, herunder partenes forhandlingsstyrke og formålet med den avtalte bruk.

- Om overdragelsen gjelder bruk i ervervsvirksomhet, skal det også legges vekt på den sannsynlige verdi av overdragelsen.

Denne lista er ikke uttømmende, og andre momenter kan også vektlegges. Under momentet «hva som er vanlig på området», er det naturlig å ta utgangspunkt i Norsk Journalistlags (NJ) minstesatser for frilansere. Da er det viktig å huske på at minstesatsene bare er nettopp *minstesatser*. I kapittel 3 i denne boka (Knudsen) redegjøres det grundigere for minstesatsene, prissetting og forhandlinger.

I tillegg til at opphavsretten gir frilansere en mulighet til å tjene penger på det de har laget, gir den også frilansere noen såkalte *ideelle* rettigheter. De mest praktiske ideelle rettighetene er at frilansere har vern mot å bli brukt på en måte som er krenkende (respektretten), og de har rett til å bli navngitt (navngivelsesretten). Begge disse rettighetene står i åvl. § 5.

Respektretten innebærer at verket ikke må endres eller gjøres tilgjengelig for allmennheten på en måte som er «krenkende for opphaverens eller verkets anseelse eller egenart».

Navngivelsesretten innebærer at frilansere har krav på å bli navngitt (kreditert) «slik som god skikk tilsier». Ved vurderingen av hva som er «god skikk», legger domstolene stor vekt på bransjens egne etiske normer og sedvane, men det er likevel ikke noe automatisk likhetstegn mellom det som er vanlig praksis i bransjen, og rettslig «god skikk» (jf. Rognstad, 2019, s. 262). All «skikk» er ikke nødvendigvis «god skikk», og domstolene kan overprøve bransjepsaksis. Ved vurderingen av hva som er god nok kreditering, vil domstolene legge vekt på hva slags materiale det er snakk om, formålet med bruken og måten materiale benyttes på. Høyesterett uttalte i Advokatfirma-saken at kravet om kreditering ikke kan «tolkes så strengt at det vil motvirke undersøkende journalistikk».² Advokatfirma-saken gjaldt VGs bildebruk i en serie kritiske artikler om virksomheten i et advokatfirma i Oslo. VG hadde brukt fotografier av advokatene i firmaet som de fant på firmaets hjemmeside og på en åpen Facebook-profil. På bildene fra hjemmesiden hadde ikke VG kreditert noen, og på bildene fra Facebook sto det bare «foto: privat». Høyesterett kom her til at VG «med fordel» kunne gått lenger i å oppgi hvor fotografiene var hentet fra, men på grunn av sakens store allmenne interesse og det solide journalistiske arbeidet som ellers var gjort, forelå det likevel ikke brudd på åndsverkloven.

2 HR-2022-1113-A avsnitt 89.

Hvordan bør avtaler om bruksrett utformes?

At det må inngås avtale om bruk av frilansstoff, følger også av Rammeavtalen for kjøp og salg av frilansstoff (heretter: Rammeavtalen), som NJ og MBL (Mediebedriftenes Landsforening) har utarbeidet. Denne trådte i kraft i 2018 og gjelder for frilansere som er medlem av NJ, og som tar oppdrag for MBL-bedrifter. Formålet med Rammeavtalen er å sikre forutsigbare rammer og ordnede forhold for frilansoppdrag. I § 5 i Rammeavtalen reguleres opphavsrettighetene. Under denne paragrafen inneholder Rammeavtalen noen generelle bestemmelser for forholdet mellom oppdragsgiver og frilanser.

I den første setningen under § 5 heter det at «Mellom oppdragsgiveren og frilanseren skal det inngås slik avtale at det ikke oppstår tvil om rettighetsovergangens omfang». Rammeavtalen overlater i stor grad til partene selv å inngå avtaler om rettighetene, men sier at avtalene må utformes slik at det «ikke oppstår tvil» om hva og hvor mye som er avtalt. At avtaler bør utformes så klart og tydelig som mulig, gjelder generelt for alle avtaler. Grunnen til at dette framheves særskilt i Rammeavtalen, er trolig det som kalles «spesialitetsprinsippet». Det er et prinsipp som gjelder på hele opphavsrettens område, og som nå er lovfestet i åndsverkloven (åvl. § 67 andre ledd). Spesialitetsprinsippet innebærer at bare det avtalen «klart gir uttrykk for», anses som avtalt. I praksis betyr dette at hvis noe er uklart i avtalen, skal den tolkes i opphaverens favør (jf. for eksempel Aakre et al., 2021, s. 366). Å beskrive nøyaktig og presist hvordan materialet kan brukes, er særlig viktig når det bare er begrensede bruksrettigheter som overdras, og ikke alle rettigheter (jf. Wessel-Aas, 2016, s. 26).

For noen situasjoner inneholder Rammeavtalen mer spesifikke regler. Når det gjelder *oppdragsgivers egen bruk* av stoffet, sier Rammeavtalen at oppdragsgiver kan «benytte og gjenbruke stoffet i oppdragsgivers redaksjonelle produkter, herunder også elektroniske arkiv, uavhengig av hvilke medier og plattformer stoffet gjøres tilgjengelig på (...)». Dette innebærer at en frilanser som leverer et produkt til en redaksjon, må godta at dette publiseres på de plattformene «som eksisterer på leveringstidspunktet», dersom ingenting annet er avtalt. Rammeavtalen presiserer imidlertid at dersom oppdragsgiver ønsker å bruke tidligere levert stoff på nye måter «som er vesentlig annerledes enn det som eksisterte da oppdragsavtalen ble inngått», må dette reguleres i en ny oppdragsavtale.

Videre regulerer Rammeavtalen såkalt *stoffutveksling*. Rammeavtalen sier at oppdragsgiver og frilanser kan «inngå avtale om at stoffet kan benyttes av andre virksomheter som er parter i eksisterende stoffutvekslingsavtaler». For at frilanseres materiale skal bli del av en stoffutvekslingsavtale, må det altså avtales. Dette følger også av åvl. § 68 andre ledd, som sier at bruksretten ikke kan «overdras videre uten samtykke». Hvis det inngås avtale mellom oppdragsgiver og frilanser om stoffutveksling, sier Rammeavtalen at stoffet kan benyttes «i samsvar med de til enhver tid gjeldende stoffutvekslingsavtaler som oppdragsgiveren er bundet av når oppdragsavtalen inngås». Det forutsetter at frilanseren blir gjort kjent med hvilke medievirksomheter som er omfattet av stoffutvekslingsavtalen. Hvis frilanseren senere mener bruken er mer omfattende enn det som er avtalt, har frilanseren rett til å kreve ytterligere vederlag, men «mindre endringer» kan likevel finne sted. Hvis oppdragsgiveren ønsker å selge frilanserens stoff til tredjeparter som *ikke* er parter i eksisterende stoffutvekslingsavtaler, må det inngås avtale om dette.

Når kan andre bruke frilanseres materiale *uten avtale*?

Hovedregelen i opphavsretten er altså at andre må inngå en avtale med frilanseren for å kunne bruke materiale frilanseren har laget. Det finnes imidlertid enkelte unntak fra dette utgangspunktet. Reglene for dette står i åndsverkloven og kalles låneregler eller avgrensingsregler (jf. Rognstad, 2019, s. 278). For journalister generelt er det særlig to avgrensingsregler som er viktige (jf. Børset, 2010; Wessel-Aas, 2016 og Hovlid, 2021, som også fokuserer særlig på disse avgrensingsreglene): Den såkalte nyhetsretten (åvl. § 36) og sitatretten (åvl. § 29).

Nyhetsretten finner vi i åvl. § 36. Den gjelder bare for de journalistiske, redaktørstyrte mediene (slik dette er definert i medieansvarsloven § 2³). Nyhetsretten kommer i en «gratisversjon» (kalt «fribruksregel» med juridisk terminologi) og en «betalingsversjon» (kalt «tvangslisens». Se for eksempel Rognstad, 2019, s. 281 flg. om forskjellen på fribruksregler og tvangslisensregler). Gratisversjonen forutsetter at materialet «inngår i» nyhetssaken. Det klassiske eksempelet er en nyhetssak om at et maleri er

3 Forarbeidene til åvl. § 36 viser til mediefridomslova § 2, men etter at denne ble opphevet i 2020 og erstattet av medieansvarsloven, er det naturlig å se hen til definisjonen i medieansvarsloven § 2, jf. Aakre mfl., 2021 s. 220.

stjålet fra et museum (se for eksempel Rognstad, 2019, s. 330). I en slik sak gjelder nyheten selve maleriet, og dermed kan maleriet gjengis uten å spørre om lov, og uten å betale for det. I visse tilfeller kan kanskje også det forhold at noen uttaler seg offentlig om en viktig hendelse for første gang, utgjøre en nyhetssak i seg selv som andre medier kan gjengi deler av, jf. tilsynelatende lagmannsrettens avgjørelse i Bodø Nu-saken, som vi straks skal komme tilbake til.⁴

Det er imidlertid ikke så ofte at materialet *er* selve nyhetssaken på denne måten. Som hovedregel må mediene derfor bruke betalingsversjonen av nyhetsretten (jf. Torvund, 2023, s. 177). Den innebærer at de ikke trenger å spørre om lov til å bruke materialet, men at de må betale vederlag for bruken. Denne betalingsversjonen av nyhetsretten kan benyttes på kunstverk, bilder, videoklipp og lydklipp som er offentliggjort (åvl. § 36 andre ledd, jf. åvl. § 20 fjerde ledd og § 23 fjerde ledd). For å bruke betalingsversjonen er det ikke nødvendig at materialet «inngår i» nyhetssaken, det er nok at det har en «tilknytning til» nyhetssaken. Denne betalingsversjonen av nyhetsretten gir mediene en ganske vid adgang til å bruke materiale i forbindelse med dekning av nyhetshendelser (jf. Aakre et al., 2021, s. 223). Det er derfor en regel som generelt er av stor praktisk betydning. Regelen er imidlertid *ikke* særlig praktisk overfor frilansmateriale. Det skyldes at loven også inneholder denne setningen: «Dette gjelder ikke verk som er skapt i ervervsvirksomhet med henblikk på gjengivelse i media» (åvl. § 36 andre ledd andre punktum). Formålet med dette unntaket er ifølge forarbeidene å hindre «snylting på konkurrerende medier».⁵ Unntaket omfatter materiale av «mer profesjonell karakter, hvor det er mulig å raskt klarere direkte med opphaver». I forarbeidene trekkes «de egentlige pressefotografier og pressetegningene» fram som eksempel på materiale som dekkes av unntaket. I juridisk teori er det antatt at også materiale fra frilansere omfattes av unntaket (Aakre et al., 2021, s. 224). Dette gir god mening, all den tid frilansere ikke produserer materialet sitt «tilfeldig», men profesjonelt, og det er relativt enkelt å klarere bruken med en frilanser.

Fordi gratisversjonen av nyhetsretten generelt ikke er så praktisk, og fordi den mer praktiske betalingsversjonen ikke kan brukes overfor frilansere, må det være riktig å si at nyhetsretten er lite relevant overfor frilansmateriale.

⁴ LB-2023-191319.

⁵ Jf. Prop.104 L (2016–2017) side 148.

I tillegg til nyhetsretten kan mediene også i noen tilfeller benytte seg av *sitatretten* for å bruke andres materiale uten avtale. Regelen om sitatrett finner vi i åvl. § 29. I motsetning til nyhetsretten er sitatretten alltid gratis.

Høyesterett har uttalt at formålet med sitatretten er «å sikre den alminnelige diskusjonsfrihet og meningsutveksling».⁶ Det innebærer at når man diskuterer, kritiserer eller kommenterer noe som noen andre har skrevet eller laget, kan man også sitere fra det. Gitt for eksempel at en frilansjournalist har laget en reportasje om det høyreekstreme miljøet i Norge, og en annen journalist er dypt uenig i deler av frilansjournalistens framstilling. Han skriver en kommentarartikkel om dette. Da kan journalisten bruke sitater fra frilansjournalistens reportasje for å få fram sine poenger og argumenter. Det er ofte umulig å få til en konstruktiv diskusjon uten å sitere andre.

Formålet med sitatretten er imidlertid ikke bare å sørge for diskusjon og meningsutveksling, men også å sikre ytringsfriheten og informasjonsfriheten mer generelt. Høyesterett har uttalt at sitatretten er viktig «for pressen som organ for informasjon».⁷ Å informere allmennheten om viktige hendelser er derfor også et legitimt sitatformål. Videre har Høyesterett uttalt at sitater også kan brukes «for å illustrere, utdype eller berike framstillingen i et nytt verk»,⁸ men da er det antatt at adgangen til å sitere er snevrere (jf. Rognstad, 2019, s. 313). Hvor langt denne delen av sitatretten rekker, er ikke helt klart ut fra gjeldende rett. Dette var et av spørsmålene i rettsaken mellom Bodø Nu og studentpodkasten Fængselspodden. I denne saken var det ikke bare spørsmål om nyhetsretten kunne anvendes, men også sitatretten. Saken dreide seg om at Fængselspodden hadde laget en episode der de intervjuet en mann som var dømt og satt i fengsel for å ha tent på et hus i Bodø. Et par uker senere publiserte avisa Bodø Nu en artikkel der de skrev om den samme brannen. Studentene bak podkasten gikk til sak mot Bodø Nu, fordi de mente artikkelen *i for stor* grad bygget på deres podkastepisode. Studentene mente dette var i strid med lovens ordlyd om at sitatretten bare kan brukes «i den utstrekning formålet betinger». Tingretten kom til at Bodø Nu hadde sitert for mye og dermed tillegnet seg «frukter av andres arbeid»,⁹ mens lagmannsretten konkluderte

6 Rt. 2010 s. 366 (Brent av frost) avsnitt 38.

7 Rt. 2010 s. 366 (Brent av frost) avsnitt 37.

8 Rt. 2010 s. 366 (Brent av frost) avsnitt 38.

9 TOSL-2023-18170.

med at siteringen var i tråd med god skikk og hadde hjemmel i sitatretten¹⁰. Saken ble anket til Høyesterett, men avvist av ankeutvalget.¹¹

Når det gjelder visuelt materiale, slik som *bilder, kunstverk og filmklipp*, er det ikke så ofte sitatretten kan benyttes. Det står i forarbeidene til loven at sitatretten er «snever» når det handler om visuelle verk,¹² og dette er også lagt til grunn av Høyesterett.¹³ For eksempel hevdet VG i Advokatfirma-saken at bruken av bildene var i tråd med sitatretten, men det fikk de ikke medhold i av Høyesterett.¹⁴ Høyesterett påpekte riktignok at sitatretten enkelte ganger *kan* gi adgang til å bruke visuelle verk, for eksempel korte filmklipp. Retten understreket at dette først og fremst kan gjøres når man «*omtaler* andres verk som ledd i allmenn kunstkritikk, debatt, forskning eller som ledd i faglige vurderinger».¹⁵ Den såkalte Brent av frost-saken gir et eksempel på dette: Her hadde NRK, i et talkshow, vist et klipp fra filmen «Brent av frost». Klippet ble vist i forbindelse med omtale av en annen film, «Kill Buljo», der en scene fra «Brent av frost» ble parodiert. For å gjøre det klart for seerne hvilken scene det var snakk om, viste NRK et klipp fra «Brent av frost», før de viste den relevante scenen fra «Kill Buljo». Høyesterett kom til at dette var en legitim sitatsituasjon, og at NRK klart kunne vise et klipp fra filmen.¹⁶

NRK ble likevel domfelt i Brent av frost-saken fordi sitatet var lenger enn nødvendig. Klippet var på 10 sekunder, og det var de to siste sekundene Høyesterett mente var for mye. Dette resultatet kan kanskje overraske mange journalister, fordi det verserer ulike «regler» i mediene om sitatrett og de «frie sekundene» – det vil si antall sekunder som man lovlig kan sitere fra andres lyd- eller bildemateriale uten å betale. Noen opererer med en 10-sekundersregel, andre 13 sekunder osv. Disse reglene er bransjeskapte og har aldri vært godtatt av noen domstol. Domstolene vurderer om vilkårene for sitatretten er oppfylt, og dette gjør de konkret i hver enkelt sak, ikke ut fra en generell regel om et visst antall frie sekunder.¹⁷

10 LB-2023-191319.

11 HR-2024-2137-U.

12 Prop. 104 L (2016–2017) side 133.

13 HR-2022-1113-A avsnitt 51.

14 HR-2022-1113-A avsnitt 53.

15 HR-2022-1113-A avsnitt 54.

16 Rt. 2010 s. 366 avsnitt 42.

17 Den eneste situasjonen der det finnes en sekund-regel, er ved visning av korte utdrag på TV fra begivenheter som andre TV-selskaper har eksklusive rettigheter til, for eksempel sportsbegivenheter. Her setter loven en øvre grense på 90 sekunder for hvor mye det er tillatt å vise (åvl. § 22 fjerde ledd).

Brent av frost-saken gir et eksempel på en situasjon der sitatretten *kan* anvendes på visuelt materiale, men som hovedregel må bruken av bilder, kunstverk og filmklipp hjemles i andre regler enn sitatretten (jf. Rognstad, 2019, s. 318). Det samme gjelder trolig for lydklipp, og iallfall klipp fra musikkverk, der sitatretten også er relativt snever (jf. Lassen, 1999, s. 773). For pressen er det særlig nyhetsretten i åvl. § 36 som er aktuell i stedet for sitatretten. Som vist ovenfor er «betalingsversjonen» av nyhetsretten mest praktisk, men denne kan ikke benyttes overfor frilansmateriale. Det innebærer at i de fleste tilfeller gir verken nyhetsretten eller sitatretten hjemmel til å bruke frilanseres bilder, kunstverk, filmklipp og lydklipp. Dermed må mediene som hovedregel følge utgangspunktet i opphavsretten og inngå avtale med frilanseren om bruk av slikt materiale.

Om stofftyveri: Hva skjer når andre bruker frilanseres materiale ulovlig?

Hvis frilanserens materiale har blitt brukt uten avtale, og verken nyhetsretten, sitatretten eller andre avgrensingsregler kan forsvare bruken, er materialet brukt ulovlig. Dette kalles ofte for *stofftyveri*. I slike tilfeller er det først viktig å avklare *hvem* som har rettighetene til materialet, og som eventuelt skal forfølge saken. Er det frilanseren selv, redaksjonen eller begge? Hvis materialet er publisert i én redaksjon etter avtale med denne og en annen redaksjon så forsyner seg av deler av materialet, er det avtalen med den første redaksjonen som blir avgjørende for hvem som har rettighetene til materialet.

Videre er det viktig å sørge for *dokumentasjon* på stofftyveriet. Kopi av det originale stoffet og kopi av publikasjonen der stoffet kanskje blir brukt ulovlig, vil være viktig dokumentasjon i en rettssak. Deretter må man gjøre en vurdering av om det faktisk foreligger stofftyveri, eller om bruken kan forsvares med nyhetsretten, sitatretten eller en annen avgrensingsregel. Det kan være lurt å forhøre seg med andre som har erfaring med disse reglene, når man skal gjøre denne vurderingen.

Hvis man kommer til at materialet har blitt brukt ulovlig og det foreligger stofftyveri, må man henvende seg til den man mener har krenket rettighetene. Dette bør gjøres skriftlig. I henvendelsen bør det komme klart fram hva man mener krenkelsen består av. Vær mest mulig *konkret og tyde-*

lig: Består krenkelsen av at det har blitt sitert for mye? Eller gjelder det manglende kreditering? Eller er stoffet brukt i en sammenheng eller endret på en måte som er krenkende? Det kan være en fordel å vise til paragrafene i åndsverkloven for å få klart fram hvilke regler man mener er brutt.

Et viktig spørsmål ved stofftyveri er *hvor mye penger* man kan kreve som erstatning for den ulovlige bruken. Åndsverkloven har relativt kompliserte regler om dette i § 81. Loven lister opp tre alternativer for hva man kan kreve:

- a. rimelig vederlag for bruken, samt erstatning for skade som følge av overtredelsen som ikke ville oppstått ved avtale om bruk
- b. erstatning for skade som følge av overtredelsen, eller
- c. vederlag svarende til vinningen som er oppnådd ved overtredelsen

Frilanseren må velge ett av alternativene. Man kan ikke kreve å få alle, men man har rett på det alternativet som gir mest penger (jf. Aakre et al., 2021, s. 416). Som vi ser, trekker loven et skille mellom vederlag og erstatning. Erstatning kan man bare kreve hvis man har lidt et økonomisk tap og kan bevise det. For frilansere vil tapet som regel bestå av at man ikke har fått vederlag. Da kan man enten bruke alternativ b) eller alternativ a), som gir rett på «rimelig vederlag». Ved vurderingen av hva som er rimelig vederlag i denne sammenhengen, må man legge vekt på omfanget av bruken, den økonomiske verdien for overtrederen, vanlig bransjestandard eller praksis på det aktuelle området og andre konkrete forhold.¹⁸

Sammen med rimelig vederlag kan frilanseren også kreve erstatning for tap «som ikke ville oppstått dersom det var inngått avtale om bruk», jf. alternativ a). Det kan særlig være utgifter man har hatt for å påvise, følge opp og stanse overtredelsen – det vil si typiske saksutgifter (jf. Rognstad, 2019, s. 515).

Hvis den som har brukt materialet ulovlig, har tjent mye på den ulovlige bruken (oppnådd en vinning), kan frilanseren kreve vederlag for dette etter alternativ c, dersom det gir mest penger.

I noen tilfeller har frilanseren også rett til *dobbelt* vederlag (åvl. § 81 andre ledd). For at dette skal være aktuelt, må overtrederen ha handlet *før-*

¹⁸ Prop. 104 L (2016–2017) s. 343.

setlig eller *grovt uaktsomt*. Et eksempel kan være at overtrederen har spurt frilanseren og fått nei, men likevel bruker materialet. I tillegg til at handlingen må være grovt uaktsom, må det ikke framstå «urimelig» at vedkommende må betale dobbelt vederlag. Et eksempel på at en frilansfotograf ble tilkjent dobbelt vederlag, har vi i en dom fra Oslo tingrett, der Studentsamskipnaden i Ås hadde brukt et av frilansfotografens bilder på sin Facebook-side. For dette ble fotografen tilkjent dobbelt vederlag på til sammen 6932 kroner.¹⁹

I noen tilfeller kan overtrederen være i *god tro*, for eksempel fordi vedkommende har spurt andre enn frilanseren om lov til å bruke materialet og fått samtykke til bruken. God tro gjør normalt ikke at overtrederen slipper ansvar (jf. åvl. § 81 fjerde ledd). Med mindre det framstår «urimelig», og det skal ifølge lovforarbeidene en del til,²⁰ må overtrederen likevel betale rimelig vederlag eller vederlag svarende til vinningen som er oppnådd ved overtredelsen.

De samme reglene gjelder når frilansere vil bruke andres materiale

Så langt har jeg tatt for meg situasjoner der *andre* vil bruke *frilanserens* materiale. Som nevnt gjelder reglene om opphavsrett også «motsatt vei», når frilanseren ønsker å benytte andres materiale.

I visse tilfeller kan nyhetsretten i åvl. § 36 gi frilanseren rett til å bruke andres materiale uten å inngå avtale. Forutsetningen er at det dreier seg om en nyhetssak. I loven brukes riktignok ikke ordet «nyhetssak», men i stedet det ganske uvanlige ordet «dagshending». En typisk dagshendingssak er en sak om en hendelse som har skjedd relativt *nylig*, og som det er behov for å formidle *raskt*. I Advokatfirma-saken uttalte imidlertid Høyesterett at «[o]gså undersøkende journalistikk, som typisk går over lengre tid og hvor det er avdekking av forhold av samfunnsmessig betydning som er formålet, må etter omstendighetene kunne omfattes».²¹ Det stilles med andre ord ikke noe strengt krav om tidsmessig nærhet mellom hendelsene og publisering for at nyhetsretten kan anvendes.

Nyhetsretten kommer, som vist tidligere, i en «gratisversjon» og en «betalingsversjon», og betalingsversjonen er den mest praktiske. Betalingsversjonen gir frilanseren rett til å bruke bilder, videoklipp og lydklipp som

¹⁹ TOSLO-2020-171574.

²⁰ Jf. Prop. 104 L (2016-2017) s. 346–347.

²¹ HR-2022-1113-A avsnitt 66.

har en «tilknytning til» nyhetssaken, så lenge materialet ikke stammer fra en annen profesjonell aktør. Opphaveren har krav på vederlag for bruken. I praksis vil det ofte være mest aktuelt å benytte bilder, videoklipp og lyd-klipp for å vise eller *dokumentere* en hendelse.²² Et eksempel på dette kan være en frilanser som lager en sak om en vinterstorm som herjer på Vestlandet. Hvis frilanseren finner et bilde på Facebook av en trampoline som har blåst av sted med vinden under nettopp denne stormen, har bildet en «tilknytning til» den konkrete saken. Da kan frilanseren bruke bildet uten å spørre om lov, men fotografen har krav på vederlag og kreditering.

Bilder, videoklipp eller lydklipp kan også ha «tilknytning til» nyhetssaken på andre måter enn ved å dokumentere en konkret hendelse. Et eksempel på dette har vi i Advokatfirma-saken. VGs redaksjonelle begrunnelse for å bruke fotografiene av advokatene var at de viste hvordan advokatene presenterte seg på hjemmesiden sin, og at lederen hadde forbindelser til et kriminelt miljø.²³ Det var altså ikke tilfeldig at akkurat disse bildene var valgt. Denne begrunnelsen aksepterte Høyesterett. Retten kom til at fotografiene hadde «en konkret tilknytning til innholdet i reportasjene», og dermed kunne nyhetsretten benyttes.²⁴ VG trengte ikke advokatfirmaets samtykke til å bruke bildene, men de måtte betale vederlag for bruken.

Dersom materialet bare utgjør en *ren illustrasjon* til nyhetssaken, har det ikke sterk nok «tilknytning til» saken. Det står i forarbeidene til den nye åndsverkloven at nyhetsretten ikke dekker slik bruk lenger.²⁵ Det er en innsnevring sammenlignet med tidligere rettstilstand.²⁶ Dersom frilanseren som lager en sak om vinterstormen på Vestlandet, ikke finner et bilde fra Facebook, men i stedet et vilkårlig bilde på internett av et tre som svaier i vinden, har bildet bare en tilknytning til den generelle *tematikken* i saken. Da vil kravet om tilknytning trolig ikke være oppfylt (jf. Aakre et al., 2021, s. 223). På samme måte er det grunn til å tro at Høyesterett i Advokatfirma-saken neppe ville akseptert VGs bildebruk dersom VG hadde brukt vilkårlige bilder som var tatt og offentliggjort/publisert i helt andre sammenhenger og på andre steder (jf. Wessel-Aas, 2024, § 36 note 3).

22 Prop. 104 L (2016–2017) s. 148.

23 HR-2022-1113-A avsnitt 82.

24 HR-2022-1113-A avsnitt 78.

25 Jf. Prop. 104 L (2016–2017) s. 148.

26 Prop. 104 L (2016–2017) s. 149.

Det er viktig å være klar over at betalingsversjonen av nyhetsretten ikke kan benyttes på *tekst*. Hvis frilanseren ønsker å benytte seg av andres tekst i sin nyhetssak, er det først og fremst sitatretten som kan gi hjemmel for det. Dersom bruken er i tråd med sitatretten, slik denne er skissert ovenfor, trenger frilanseren verken spørre om lov til å bruke sitatene eller betale vederlag for bruken.

I tilfeller der verken nyhetsretten, sitatretten eller andre avgrensingsregler gir frilanseren hjemmel til å benytte materialet, må frilanseren følge hovedregelen og inngå avtale med opphaveren. Det er i utgangspunktet frilanseren *selv* som har ansvar for å klarere rettighetene til andres materiale, ikke redaksjonen der materialet publiseres. I Rammeavtalen § 10 står det at frilanseren «er ansvarlig for at rettighetene til stoffet er klarert med tredjeparter for den avtalte utnyttelsen». Dette innebærer at søksmål fra kilder eller interessenter som føler seg krenket, vil måtte rettes mot frilanseren, mens medieselskapet ikke kan stilles til ansvar. Dersom frilanseren har inngått avtaler som kan begrense bruken av stoffet, heter det i Rammeavtalen at frilanseren plikter å opplyse om dette til oppdragsgiveren. Dersom det dreier seg om *bestilt stoff*, må frilanseren innhente samtykke fra oppdragsgiveren for å inngå slike avtaler som kan begrense avtalt bruk av stoffet.

I forbindelse med gjenbruk og eventuelt videresalg bestemmer Rammeavtalen at det er *oppdragsgiveren* som har ansvar for klareringen.

Oppsummering

Kravet om juridisk beskyttelse av journalistiske uttrykk har vært en sentral del av profesjonaliseringen av journalistikken og er viktig for den profesjonelle selvforståelsen. Ifølge professor i journalistikk Rune Ottosen (2004, s. 24) er opphavsretten en av de mest sentrale konfliktarenaene for det journalistiske rommet, og kommer også til å være det i årene framover. Opphavsretten gir frilansjournalisten retten til eget materiale og er et fundament for trygghet. Men i den digitale og globale medieøkologien er opphavsretten under press i en rekke land (Cohen, 2016).

Problemstillingen i dette kapitlet var *hvilke* opphavsrettslige regler som er særlig viktige for frilansjournalister. Reglene om overdragelser og avtaler er særlig viktige for frilansjournalister fordi de ikke har noe anset-

telsesforhold som regulerer overdragelse av rettigheter, slik ansatte journalister har. Reglene om nyhetsrett og sitatrett er også viktige for frilansjournalister, særlig når det gjelder hva slags materiale frilansere *selv* kan benytte seg av. Hva angår *andres* bruk av frilanseres *eget* materiale, er reglene om nyhetsrett mindre relevante fordi frilansmateriale faller inn under et unntak i loven. Frilansere kan være særlig utsatt for stofftyveri, og derfor er også reglene for dette, herunder hvor mye frilansere kan kreve betalt for stofftyveriet, viktige å kjenne til.

Referanser

- Børset, P. (2010). Opphavsrett – hva må du passe på? I A. Jensen (Red.), *Redaktørhåndboken*.
- Cohen, N. S. (2016). *Writers' rights: Freelance journalism in a digital age* (1. utg.). McGill-Queen's University Press.
- Hovlid, E. L. (2021). Journalisters rett til å bruke bilder og videoer hentet fra internett. *Lov og Rett*, 60(7), 413–438.
<https://doi.org/10.18261/issn.1504-3061-2021-07-04>
- Hovlid, E. L. & Aarli, R. (2020). *Publiseringsregler for journalister*. Gyldendal.
- Lassen, B. S. (1999). Retten til å sitere musikkverk. I L. Gorton (Red.), *Festskrift till Gunnar Karnell Stockholm*. Carlsson Law Network.
- Ottosen, R. (2004). *I journalistikkens grenseland: journalistrollen mellom marked og idealer*. IJ-forlaget.
- Rognstad, O.-A. (2020). Rimelig vederlag ved opphavsrettsoverdragelser – om åndsverkloven § 69. I H. Irgens-Jensen & C. Vislie (Red.), *Immaterialrett, kontrakter og erstatning*. Universitetsforlaget.
- Rognstad, O.-A., med bidrag fra Lassen, B. S. (2019). *Opphavsrett* (2. utg.). Universitetsforlaget.
- Torvund, O. (2023). *Opphavsrett for begynnere* (3. utg.). Universitetsforlaget.
- Wessel-Aas, J. (2015). *Jus og sosiale medier* (2. utg.). Kommuneforlaget.
- Wessel-Aas, J. (2016). *Opphavsrett, fotorett og personbilder i nettmjournalistikk*. Cappelen.
- Wessel-Aas, J. (2024) *Karnov lovkommentar til åndsverkloven*. I Lovdata Pro, hentet 16.6.2025.
- Aakre, H., Fagernæs, S., Rieber-Mohn, T. & Aakre, H. (2021). *Åndsverkloven med kommentarer* (1. utg.). Gyldendal.

FRILANSERE PÅ KREVENDE OPPDRAG

Trond Idås

Journalister har som jobb å dekke krim, kriser, krig og katastrofer – alle saker som innebærer å komme tett på menneskelige lidelser. I mediebransjen var det lenge en oppfatning at journalister ikke lot seg påvirke av sterke vitneopplevelser, ettersom de var på åstedet som nøytralt øyenvitne. Men journalister er i risikogruppen for å utvikle angst, depresjon og posttraumatisk stresslidelse (PTSD) som følge av jobben – på samme måte som ambulanspersonell, politi og annet innsatspersonell. Journalister skal dekke slike saker. Det er viktigere enn noensinne at mediene er til stede og dokumenterer hva som faktisk har skjedd – og hva som er manipulert «virkelighet» skapt ved hjelp av stadig mer sofistikert teknologi. Dette kapitlet handler om hva frilansere og andre journalister kan gjøre for å forebygge at sterke inntrykke ender som psykiske problemer. Kapitlet bygger på tidligere studier og gir en gjennomgang av typiske stressreaksjoner etter traumatiske opplevelser, og hvilke spesifikke risikofaktorer som gjelder for journalister. I kapitlet tar jeg også opp hvorfor mennesker reagerer med empati i møte med andre menneskers lidelser.

Innledning

Når en ulykke, krise eller katastrofe rammer samfunnet, er det tre grupper mennesker som befinner seg på åstedet: ofrene, innsatspersonell og journalister (Dworznic & Grubb, 2007). Ofte er det en frilansjournalist som er på plass, en som har fulgt med på politiloggen eller har rykket ut på oppdrag fra redaksjonen. Disse sakene ligger i kjernen av mediernes samfunnsoppdrag. Det er viktig at mediene er til stede og dokumenterer det som har skjedd. Nyhetsinteressen og informasjonsbehovet er ofte stort etter kritiske hendelser. For journalisten kan det å rapportere fra «stormens øye» gi både et adrenalinkick og en sterk opplevelse av å gjøre noe vesentlig og meningsfylt: Man er samfunnets øyenvitne – man svarer på publikums spørsmål: Hva har skjedd? Hvem er rammet? Hvordan kunne dette skje?

Temaet for dette kapittelet er de helsemessige konsekvensene av å være samfunnets øyenvitne, for eksempel av å være vitne til grusomme sanseinntrykk under dekningen av en trafikkulykke eller å oppleve indre moralske konflikter i møte med de etterlatte. Eller at man frykter for eget liv i møte med kriminelle miljøer, eller fordi man er litt for tett på et granatnedslag i et krigsområde.

Minst like vanlig er det at det er summen av opplevelser gjennom en lang karriere som gjør sekken for tung å bære (Idås & Backholm, 2023). Selv om det har vært vanlig blant journalister å fornekte psykiske problemer (Dworznic & Grubb, 2007), gjør sterke opplevelser noe med oss. Vi blir rystet langt inn i sjela. Reaksjonene skyldes grunnleggende menneskelige reaksjoner knyttet til frykt og empati.

Spissformulert beskrives stressreaksjonene gjerne som normale reaksjoner på unormale opplevelser. Hva som oppleves som 'normalt', varierer fra person til person, avhengig av erfaringer og livssituasjon. Ulike personer kan derfor reagere svært forskjellig på samme opplevelse. Men også ytre faktorer spiller inn. I dette kapittelet behandles også betydningen av sosial støtte fra kolleger og venner. Denne støtten er viktig for hvordan det går med journalister etter krevende oppdrag. I en del tilfeller bidrar det til det som på fagspråket heter posttraumatisk vekst.

Til forskjell fra innsatspersonell som journalister møter på et ulykkested, er et fåtall pressefolk trent for å arbeide i kriseområder og håndtere de menneskelige lidelsene som møter dem på åstedet. Tvert imot er det ofte unge, lite erfarne vikarer eller frilansere som rykker ut (Dworznic &

Grubb, 2007; Ricchiardi & Gerczynski, 1999). I en del tilfeller forsterkes utfordringen av at journalisten er den første på ulykkesstedet, fordi ulykker ofte skjer på steder der det er langt til nærmeste politikammer eller sykehus – og på et tidspunkt med lav beredskap, som nattetid, i helger og i ferier (Idås, 2013).

I boka *Krevende oppdrag* beskriver Bengt Flaten, journalist og redaktør i avisa Fjordingen i Stryn, den maktesløsheten han ofte har opplevd som førstemann på åstedet, ute av stand til å gi tilstrekkelig hjelp til de hardt skadede før hjelpemannskapene er på plass (Idås, 2013). Flaten har bred erfaring fra å dekke det som kalles hverdagskatastrofer (Lamark & Morlandstø, 2003, s. 74). Han startet med å rykke ut til ulykker og hendelser, det som ofte kalles for blålys-saker, som ung journalist langs E18 i Indre Østfold, før han fortsatte karrieren som journalist i Sunnmørsposten, og så redaktør i Fjordingen. I likhet med mange andre begrenset krisetreningen hans seg til førstehjelpskurs under førstegangstjenesten (Idås, 2013). Spissformulert kan man si at journalister tradisjonelt har lært å bli journalist blant journalister. Man har lært seg yrket gjennom en kombinasjon av gode og dårlige erfaringer ute i felt, samt diskusjoner og tilbakemeldinger fra kolleger og ledere etter oppdraget (Dworznic-Hoak, 2022; Graven-gaard & Rimestad, 2012, 2014).

Oppvåkning i redaksjonene

I mediebransjen var det lenge en oppfatning at journalister ikke lot seg påvirke av de sterke vitneopplevelsene, ettersom de var på åstedet som nøytrale øyenvitner. Mange så det som en svakhet og tegn på uegnethet dersom man slet med posttraumatiske stressreaksjoner etter krevende oppdrag (Dworznic & Grubb, 2007). Derfor var det tabu å snakke om det. Men journalister er i risikogruppen for å utvikle angst, depresjon og posttraumatisk stresslidelse (PTSD) som følge av jobben – på samme måte som ambulanspersonell, politi og annet innsatspersonell (Newman et al., 2003).

Selv om mediene allerede på 1980-tallet laget saker om posttraumatisk stress og andre utfordringer for soldater, politi og annet innsatspersonell, skulle det ta rundt ti år før redaksjonene erkjente at også journalister er i risikozonen for å få psykiske helseproblemer (Storm, 2024). Tradisjonelt

har det vært lite rom for å gi uttrykk for egne følelser – både i journalistikken og i redaksjonene. Tvert imot har det de fleste steder vært slik at man må legge fra seg følelsene når man passerer dørterskelen til redaksjonen (Buchanan & Keats, 2011; Dworzniak & Garvey, 2019).

I Norge var redaksjonsklubben i Aftenposten tidlig ute med å få på plass et tilbud om debrif for journalistene. Dette kom på plass i forbindelse med dekningen av borgerkrigen i Jugoslavia tidlig på 1990-tallet. Den ble opplevd som vesentlig mer belastende å dekke enn tidligere kriger, fordi grusomhetene skjedde i Europa, i et land som inntil nylig hadde vært et populært feriemål for nordmenn (Idås, 2013). Også i et internasjonalt perspektiv var Aftenposten tidlig ute, og noen år senere fulgte internasjonale giganter som CNN og BBC opp med liknende tilbud. I samme tidsrom ble de første studiene på posttraumatisk stress blant journalister publisert (Johnson, 1999; Newman et al., 2003; Pyevich et al., 2003).

Erfaringene fra Aftenposten ble tatt videre i Norsk Journalistlags (NJ) arbeid for å følge opp journalister som dekket en serie av svært brutale saker rundt tusenårsskiftet. I løpet av et drøyt år ble samfunnet rystet av Orderud-saken¹, Sleipner-ulykken², Åsta-ulykken³ og Baneheia-saken⁴. Krisepsykolog Gjermund Tveito, som allerede fulgte opp journalistene i Aftenposten, ble engasjert av Norsk Journalistlag til å følge opp journalister som dekket Baneheia-saken. Han oppsummerte erfaringene i rapporten «Når jobben tar på sjela – Rapport om arbeidet som journalist i Baneheiasaken» (Tveito, 2001).

Dette arbeidet ble videreført da Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) gjennomførte en undersøkelse blant norsk innsatspersonell og journalister som ble sendt til katastrofeområdet etter tsunamien i Sørøst-Asia i romjula 2004. Flodbølgen tok om lag 230 000 liv. Blant disse var det 84 nordmenn, de fleste av dem på juleferie i Thailand (Thoresen, 2007). Studien er interessant ettersom den gjør det mulig å sammenlikne hvordan ulike yrkesgrupper reagerte på liknende arbeidsforhold i katastrofeområdet (Thoresen, 2007). Undersøkelsen viste at journalistene skilte seg fra innsatspersonell ved at det ikke var sterke vitneopplevelser som forklarte stressreaksjoner deres. Hovedkilden til stress blant journalister var etiske og moralske dilemmaer de hadde stått overfor i katastrofeområdet. Det ga seg utslag i skyld- og skamfølelse i ettertid (Idås, 2010).

1 <https://snl.no/Orderud-saken>

2 <https://snl.no/Sleipner-ulykken>

3 <https://snl.no/%C3%85sta-ulykken>

4 <https://snl.no/Baneheia-saken>

Et bredt spekter av oppdrag

En fellesnevner for krisejournalistikken er at hendelsene som oftest kommer overraskende på samfunnet. De skjer ofte på tidspunkt med lav beredskap, og langt fra folk. Et eksempel på dette er bussulykken i Nordland i romjulen 2024. En rutebuss med 58 personer kjørte utfor en skrent og havnet i en innsjø på vei til Lofoten. Passasjerene var fra åtte nasjoner, mange av dem på ferie for å oppleve norsk vinter og nordlys. Tre omkom, 11 ble brakt til sykehus. På grunn av store reiseavstander, lav beredskap og svært krevende værforhold tok det 45 minutter før innsatspersonellet var på plass – lenge etter at forbipasserende trafikanter hadde startet hjelpearbeidet og mediedekningen var i gang.⁵ Tilfeldighetene ville ha det til at denne ulykken skjedde på dagen 20 år etter tsunamikatastrofen. Også der var norske journalister tidlig på plass. Rapporteringen startet lenge før den internasjonale redningsaksjonen kom i gang. Den var i stor grad basert på informasjonen som de hadde fått gjennom mediedekningen (Idås, 2013).

Spennet mellom bussulykken i Nordland og tsunamikatastrofen i Sørøst-Asia illustrerer at journalister dekket et vidt spekter av ulykker og katastrofer. Samtidig er disse eksempler på hendelser som topper nasjonale og internasjonale nyhetssendinger. Men journalister rykker først og fremst ut på det som kalles hverdagskatastrofer i Hege Lamarks og Lisbeth Morlandstø's bok om journalisters moralske dilemmaer (Lamark & Morlandstø, 2003, s. 74), som for eksempel trafikkulykker og branner.

Potensielt traumatiserende hendelser og traumatisk stress

I dagligtalen brukes begrepene ulykke, krise og katastrofe litt om hverandre. På fagspråket har begrepene en mer presis betydning (Helsedirektoratet).⁶ En ulykke er definert som en uventet og potensielt traumatiserende hendelse som kan ramme menneskers liv og helse. En krise kjennetegnes av at hendelsen er dramatisk og potensielt traumatiserende, og at den kan true eller svekke viktige funksjoner og verdier hos enkeltpersoner, familier eller lokalsamfunn (Helsedirektoratet). Begrepet katastrofe brukes

5 <https://www.vg.no/nyheter/i/bma9VB/doesulykken-i-hadsel-bussjafoeren-mistet-lappen-to-aar-tidligere>

6 <https://www.helsedirektoratet.no/veiledere/psykososiale-tiltak-ved-kriser-ulykker-og-katastrofer/innledning-og-begrepsbruk/begrepsbruk>

om uventede og potensielt traumatiserende hendelser av større omfang der mange rammes samtidig, og der antall personer med hjelpebehov i en periode overskrider de tilgjengelige ressursene som finnes i nærområdet til katastrofen (Helsedirektoratet).

I Helsedirektoratets definisjoner går begrepet 'potensielt traumatiserende hendelse' igjen. At en hendelse oppleves som traumatisk, innebærer at den som rammes, opplever situasjonen som en trussel mot eget liv eller helse, eller at vedkommende er vitne til at andres liv eller helse er i fare.⁷

Det at begrepet potensielt kobles til slike opplevelser, skyldes at det er individuelt hvorvidt den rammede blir traumatisert. Mens de fleste blir traumatisert av livstruende situasjoner som å bli beskyttet eller å bli utsatt for voldtekt, reagerer mennesker mer ulikt i andre farlige situasjoner (Weisæth, 1993). En viktig faktor i denne sammenheng er hvordan den enkelte tolker situasjonen. Det er to aspekter som er avgjørende for denne tolkningen: tidligere erfaringer med liknende situasjoner og utfallet av disse situasjonene, og i hvilken grad den rammede opplever å mestre den kritiske situasjonen og det potensielle utfallet av hendelsen (Weisæth, 1993).

Hva er posttraumatisk stress og PTSD?

En traumatisk hendelse er altså en situasjon der man frykter for livet eller er vitne til at andres liv eller helse er i fare.⁸

Det at en person er blitt traumatisert, kjennetegnes av stressreaksjoner i etterkant av hendelsen. Reaksjonene kalles posttraumatisk stress (PTS) (Isdal, 2017). De kan deles inn i fire hovedtyper: a) Den første er invaderende minner, som innebærer at man gjenopplever den traumatiske hendelsen gang på gang. Dette kan skje i våken tilstand, i form av flashbacks, og/eller gjennom drømmer og mareritt. b) Den andre hovedtypen reaksjon er forsøk på å unngå å gjenoppleve traumet, ved å fortrenge, legge lokk på, tankene som minner om hendelsen. c) Den tredje typen reaksjoner kalles aktivering, for eksempel i form av skvettenhet, at man har problemer med å konsentrere seg og/eller er irritabel. d) Den fjerde formen

⁷ <https://www.nkvts.no/tf-cbt/til-barn-og-foreldre/>

⁸ <https://www.nkvts.no/tf-cbt/til-barn-og-foreldre/>

er opplevelse av nummenhet og kan gi seg utslag i at det som har skjedd, synes uvirkelig, nærmest som om det er noe man har sett på nett eller TV.⁹

Disse reaksjonene er naturlige etter at man har opplevd en traumatisk hendelse (Weisæth, 1993). Dette er kroppens måte å bearbeide de sterke inntrykkene på – inntrykkene som sprengte rammene for hva man trodde kunne skje, eller ikke hadde erfaring med fra tidligere. Gjenopplevelsen kan føre til at man plukker hendelsesforløpet fra hverandre for å forstå det som skjedde. Dette kan gi en opplevelse av forståelse og kontroll, som igjen kan føre til at stressreaksjonene avtar. For journalister som dekker traumatiske hendelser, kan det å lage saker som forklarer hendelsesforløpet, ha en terapeutisk effekt. Historiefortellingen får som bieffekt at man bearbeider de sterke inntrykkene og opplever å få kontroll over dem (Idås, 2013).

Posttraumatisk stress er naturlige reaksjoner på unaturlige opplevelser. Men, dersom stressreaksjonene ikke avtar i løpet av tre–fire uker, bør man kontakte lege og få undersøkt situasjonen nærmere. Da er det en risiko for at reaksjonene kan utvikle seg til posttraumatisk stresslidelse (PTSD). Dette er en alvorlig diagnose som krever profesjonell oppfølging.

Sekundær traumatisering

Blant journalister som dekker menneskelige lidelser, har omkvedet ofte vært at de må huske på at det ikke er dem som er rammet av tragedien – det er ikke dem saken handler om (Englund et al., 2023). Denne holdningen er blitt forsterket av det profesjonelle idealet om at en journalist på jobb skal være en nøytral og objektiv observatør. En som ikke lar frykt eller empati rokke ved den stoiske roen som er en forutsetning for å levere en balansert sak (Hopper & Huxford, 2015; Novak & Davidson, 2013; Wahl-Jorgensen, 2013).

Selv om journalistene ikke er ofre i sakene de dekker, møter de ofte ofrene ansikt til ansikt – enten de er drept, hardt skadet, i sjokk eller har fått livet lagt i grus av andre grunner. Å bli eksponert for slike vitneopplevelser gjør noe med mennesker. Siden tidlig på 1980-tallet er det blitt

⁹ [https://www.helsenorge.no/sykdom/psykiske-lidelser/angst/posttraumatisk-stresslidelse/#:-:text=Hva%20er%20Posttraumatisk%20stresslidelse%20\(PTSD\)%3F-Posttraumatisk%20stresslidelse%20\(PTSD&text=PTSD%20preger%20hverdagen%20din%2C%20og,v%20C3%A6re%20irritabilitet%2C%20sinne%20og%20konsentrasjonsproblemer.](https://www.helsenorge.no/sykdom/psykiske-lidelser/angst/posttraumatisk-stresslidelse/#:-:text=Hva%20er%20Posttraumatisk%20stresslidelse%20(PTSD)%3F-Posttraumatisk%20stresslidelse%20(PTSD&text=PTSD%20preger%20hverdagen%20din%2C%20og,v%20C3%A6re%20irritabilitet%2C%20sinne%20og%20konsentrasjonsproblemer.)

forsket på det paradoksale i at pårørende til soldater og overlevende etter traumatiske hendelser opplever liknende stressreaksjoner som ofrene for selve hendelsen (Isdal, 2017). Forskningen bekreftet at familiemedlemmer, hjelpemannskaper og journalister hadde de samme typene stressreaksjoner som dem man fant blant dem som var direkte traumatisert. Disse reaksjonene har fått betegnelsen *sekundær traumatisk stress* (STS). I alvorlige tilfeller kan de føre til sekundær traumatisk stresslidelse (STSD) (Isdal, 2017).

Compassion fatigue – utbrenthet

For profesjonelle utøvere som ofte møter ofre for traumatiske hendelser, kan stadig nye overveldende historier føre til det som heter *compassion fatigue* (Isdal, 2017). Det samme gjelder for journalister. Det finnes ikke et godt norsk begrep på denne tilstanden, men den er et resultat av man ikke lenger orker å ta inn over seg andre menneskers lidelser – begeret er fullt, sekken er blitt for tung. Typiske reaksjoner er å føle seg utmattet samt miste engasjement og vilje til å gå løs på nye saker som man vet at vil medføre nye runder med empati og omsorg for noen som lider (Isdal, 2017).

Utbrenthet er en annen sykdom som kan følge av langvarige arbeidsrelaterte stressreaksjoner (Isdal, 2017). Til forskjell fra *compassion fatigue* og PTSD skyldes ikke utbrenthet emosjonelle belastninger og moralske konflikter. Utbrenthet skyldes de ytre rammene for å få gjort jobben. Eksempler på det kan være for stor arbeidsbelastning over tid, mangel på kontroll og innflytelse over egen arbeidssituasjon og opplevelsen av å bli utsatt for urettferdighet (Isdal, 2017). I dette ligger det at utbrenthet kan forebygges og behandles gjennom et godt arbeidsmiljøarbeid, som arbeidsgiver har ansvar for å sørge for, ifølge arbeidsmiljøloven (Isdal, 2017).

Hvilke opplevelser fører til stressreaksjoner?

Det er altså ikke bare situasjoner der man er i livsfare, som kan føre til at en journalist blir traumatisert. Langt vanligere er det at stressreaksjonene følger av sekundær traumatisering eller et yrkesliv med mange krevende hendelser og opplevelser (Newman et al., 2003).

Boka *Hederlig menneske, god journalist* (Lamark & Morlandstø, 2003) er basert på samtaler med en gruppe journalister om ulike sider ved det å være journalist. Et hovedtema er skyld- og skamfølelse som følge av å handle i strid med sitt indre moralske kompass for å få gjort jobben som journalist (Lamark & Morlandstø, 2003). Det samsvarer med funn i tsunamiundersøkelsen (Idås, 2013).

Skyld og skam oppstår typisk i deknningen av ulykker, kriser og katastrofer, der de overlevende trenger førstehjelp, vann, mat eller et varmt pledd. Undersøkelser viser at journalister og innsatspersonell har det samme indre behovet for å hjelpe de rammede. Men mens redningsmannskapenes arbeidsoppgaver er i tråd med dette indre ønsket, er journalistenes jobb å dokumentere det hele. Undersøkelsene viser at en god del journalister føler skam over å finne fram kameraet, blokka eller mikrofonen for å intervju de overlevende, i stedet for å hjelpe dem. Det gjelder særlig journalister med lite erfaring og lokale journalister som kjenner de rammede (Dworznic & Garvey, 2019; Dworznic & Grubb, 2007; Seely, 2019).

Erfaring – på godt og vondt

Undersøkelsene viser videre at erfaring påvirker hvordan journalistene mestrer denne indre konflikten (Dworznic & Garvey, 2019; Dworznic & Grubb, 2007; Seely, 2019). De som har journalistrollen trygt forankret i ryggmargen, skårer signifikant lavere på stressreaksjoner enn lite erfarne kolleger. Forskjellen kan forklares med at de erfarne har gjenopplevd, diskutert og reflektert over hva de opplevde etter tidligere oppdrag. Disse rundene med diskusjoner og refleksjon bidrar til å bygge erfaring, og ikke minst å få forankret en forståelse av at det ligger til journalistrollens oppgave å informere omverdenen om det som har skjedd, mens innsatspersonellet har ansvar for å redde de rammede (Browne et al., 2012; Feinstein et al., 2018).

Men erfaring er ikke bare av det gode. En rekke undersøkelser viser også at mye erfaring kan resultere i helseproblemer. Den kumulative effekten av å dekke sak etter sak gjennom en lang karriere er årsaken til at en del journalister får en PTSD-diagnose i godt voksen alder. Det er summen av

enkeltsaker som får det til å bli for mye (Idås & Backholm, 2023; Newman et al., 2003; Pyevich et al., 2003; Storm, 2024).

I tillegg til den kumulative effekten kan erfarne journalister slite med gjenopplevelse og reaktivering av stressreaksjoner i forbindelse med årsmarkeringer av en traumatisk hendelse. NJ har gjennomført undersøkelser blant journalistene ti år etter to av de store nyhetssakene de siste tiårene: Baneheia-saken og 22. juli-terroren. Undersøkelsene viste at mediedekningen av tiårsmarkeringene trigget gamle minner. For en del utløste minnene stress, skyld- og skamfølelse. For andre ga det derimot en positiv opplevelse, relatert til at de hadde gjort en viktig jobb da krisen rammet samfunnet (Idås & Backholm, 2023).

Andre risikofaktorer

En del saker er krevende å dekke – uavhengig av erfaring. Det gjelder særlig saker som berører eget liv (Storm, 2024; Dworzniak-Hoak, 2020). Journalister som selv har vært ofre for vold og overgrep, er i risikozonen for retraumatisering, som vil si at stressreaksjonene fra den traumatiske hendelsen blir vekket til live igjen (van der Kolk, 2020). Også det å ha vært vitne til andres lidelser i lokalmiljøet, for eksempel en alvorlig trafikkulykke på en veistrekning som journalisten selv ofte passerer, kan føre til stressreaksjoner de neste gangene man passerer ulykkesstedet. Hverdagskatastrofer, som trafikkulykker, gir en påminnelse om egen sårbarhet og at livet er skjørt (Dworzniak & Garvey, 2019; Novak & Davidson, 2013).

Triggerne som utløser stressreaksjoner, trenger altså ikke å være et gjensyn med selve traumatet. Det kan være andre sanseopplevelser som man erfarte parallelt med den traumatiske hendelsen. I undersøkelsen som ble gjort ti år etter Baneheia-saken, fortalte en av journalistene at det å se jenter med hårstrikker som liknet de drepte jentenes, utløste flashback mange år etter rettssaken. Journalisten hadde sett strikkene som en del av de tekniske bevisene i retten (Idås, 2013; Idås & Backholm, 2023). Liknende opplevelser ble beskrevet av journalister som dekket Alvdal-saken i 2008.¹⁰ Blant de tekniske bevisene som ble spilt av i retten, var videofilmene av overgrepene på barna. Overgrepene var akkompagnert av diskomusikk fra

¹⁰ <https://www.aftenposten.no/norge/i/e1m9O/i-et-hus-i-alvdal>

1970-tallet. Flere av journalistene som dekket saken, fikk i store problemer i ettertid med invaderende minner når denne musikken ble spilt på radio.¹¹

Noe liknende ser man blant lokaljournalister som dekker kriser og katastrofer i nærmiljøet. Opplevelsen av empati og overlappende hensyn gjør det vanskelig å dekke saker der man kjenner både ofrene og den tiltalte. Et eksempel på det er saken mot kommunelegen i Frosta kommune i 2024–2025. Kommunelegen ble dømt til 21 års fengsel i tingretten for 70 tilfeller av voldtekt og 82 tilfeller av seksuelt misbruk av kvinnelige pasienter. Saken var spesielt belastende å dekke for journalistene fra Frosta, fordi de kjente både ofrene, familiene og overgriperen.¹²

Journalistikken byr altså på et bredt spekter av mentalt krevende utfordringer. Man kan spørre seg hvorfor enkelte velger et yrke der man frivillig eksponeres for andre menneskers lidelser, spesielt med tanke på de helsemessige utfordringene som kan følge i kjølvannet av slike oppdrag. Undersøkelser blant innsatspersonell og journalister peker på ulike forklaringer. En forklaring er en instinktiv trang til å hjelpe de rammede. En annen er å søke seg til spenningen og eventyret som kan være en del av saken. En tredje forklaring går i retning av et moralsk kall, knyttet til det å gjøre noe meningsfullt for samfunnet. Det endelige svaret kan ligge i en kombinasjon av disse forklaringene, og det kan endre seg underveis i karrieren (Bustamante-Granda et al., 2021; Himmelstein & Faithorn, 2002; Saldaña et al., 2016).

Hva er årsakene til at de fleste tåler disse belastningene, som kan oppleves som ekstreme av dem som følger hendelsen gjennom mediedekningen? Det spørsmålet skal forfølges videre i teksten.

Empati, moralsk dissonans og skade på sjela

Dagens mennesker er etterkommere av generasjoner som gjennom tusener av år har overlevd alle tenkelige og utenkelige former for vold, ulykker, kriser og katastrofer. «Survival of the fittest» har vært styrende for hvilke gener som er brakt videre. I forlengelsen av dette ligger det i sakens natur at dagens mennesker er ganske robuste i møte med livets utfordringer. Dette kan forklare at en ganske liten andel av journalister og innsatsper-

¹¹ <https://www.nrk.no/dokumentar/xl/lyden-av-et-overgrep-1.11935300>

¹² <https://www.vg.no/nyheter/i/93wrp9/21-aar-fengsel-for-frosta-legen>

sonell som lever tett på livets mørke sider, sliter med angst, depresjon eller PTSD (Isdal, 2017).

Denne robustheten ses også i sammenheng med at mennesket fra naturens side er flokkdyr, der samholdet gir styrke, og der empati er en sentral komponent i limet som holder flokken sammen (Isdal, 2017). Det faktumet at mennesker har evnen til å ta inn over seg andres lidelse og leve seg inn i andres smerte og sorg – og til og med føle andres smerte på kroppen – er en respons som ligger utenfor vår kontroll. Den nevrofysiologiske forklaringen på empati finner vi i en type nerveceller som heter speilnevroner (Penagos-Corzo et al., 2022; Isdal, 2017). Disse nevronene har som oppgave å speile følelsene og kroppsholdningene til andre mennesker. For eksempel utløser de et smil når man møter smilende ansikt, eller alvor når man møter en som er deprimert (Isdal, 2017).

Disse egenskapene forklares med at mennesker har en gjensidig interesse i å ta vare på de andre i flokken. Dette gjelder særlig når man er sårbar, for eksempel som barn, syk eller gammel, men også ellers fordi vi har nytte av beskyttelsen fellesskapet gir mot ytre farer. Empati handler altså ikke bare om medfølelse og altruisme. Like viktig er det at den gjensidige forpliktelsen bidrar til trygghet, og at man ikke trenger å være på vakt mot alle andre hele tiden (Isdal, 2017). Den gjensidige forpliktelsen bygger på et rammeverk av implisitte og eksplisitte regler for hva som er riktig oppførsel for medlemmene av gruppen – et indre moralsk kompass som peker ut riktig retning for menneskers handlingsvalg. Dette rammeverket gir en opplevelse av forutsigbarhet og kontroll, fordi vi vet hva vi kan forvente av de andre i flokken – og av gruppen som helhet (Isdal, 2017).

Moderne mennesker som er medlem av ulike grupper, kan oppleve at kompassnålene peker i ulik retning i samme situasjon. Dette er kilden til den indre konflikten journalister kan oppleve når de kommer til et åsted: Som medmenneske ønsker de å hjelpe den skadede, som journalist kan oppdraget være å filme det hele for å dokumentere skadene. Denne typen konflikter skaper reaksjoner som kalles *moralsk dissonans*. Det moralske dilemmaet kan føre til indre konflikter og en skade på selvbildet som kalles *moral injury* på fagspråket, eller skade på sjela, som krisepsykolog Gjermund Tveito beskrev det som i sitt møte med journalistene som dekket Baneheia-saken (Tveito, 2001).

Skam- og skyldfølelse er følelsesmessige reaksjoner som inngår i *moral injury*. Man er redd for å miste ansikt i gruppen og i verste fall for å bli ute-

stengt, dersom det blir kjent at man har brutt med de interne spillereglene. For å unngå å bli avslørt, miste ansikt og bli frosset ut er det ikke uvanlig at den som føler skam, isolerer seg fra de andre i flokken (Feinstein et al., 2018; Litz et al., 2009; ter Heide & Olff, 2023).

I undersøkelsene blant journalistene som dekket 22. juli-terroren, var skyld- og skambefengte opplevelser det som var sterkest assosiert med stressreaksjoner i etterkant av oppdraget. Det gjaldt særlig blant lite erfarne journalister som hadde opplevd moralsk dissonans som følge av brudd på reglene om å være et godt medmenneske. For eksempel som følge av at de hadde følt seg invaderende da de tok kontakt med etterlatte for en kommentar, eller at de var blitt kalt gribb eller ulv ute i felt. Dette ga signifikante utslag på stressreaksjoner, både trekvart år etter terrorhandlingene og i undersøkelsen av reaksjonene knyttet til tiårsmarkeringen i 2021 (Backholm & Idås, 2015; Idås & Backholm, 2023).

Sosial støtte – posttraumatisk vekst

Det er ikke uvanlig at journalister blir kalt nedlatende ting, som beskrevet over, når de er ute på jobb. Ofte skyldes dette manglende forståelse for journalistrollen blant dem som kommer med kommentarene. Andre ganger har de rammede behov for å få utløp for frustrasjonen og sinne som reaksjoner på å ha blitt offer for hendelsen. Og aggresjonen blir rettet mot den første og beste – uavhengig av om det er journalister eller redningsmannskaper (Weisæth, 1993). Men det er også mange eksempler på at journalister har opptrådt upassende og uklokt i møte med de overlevende etter traumatiske opplevelser (Glad et al., 2018).

For journalisten kan det være vanskelig å opprettholde profesjonsrollen og det mentale skjoldet når man får denne typen karakteristikk rettet mot seg. Det gjelder spesielt dersom man er lite erfaren og uten en trygt forankret profesjonell selvfølelse. I slike situasjoner er journalistflokkens spesiell viktig. En rekke undersøkelser viser at sosial støtte fra kolleger er den beste førstehjelpen etter at man mer eller mindre selvforskyldt utsettes for denne typen opplevelser (Frey, 2023; Idås et al., 2019; Weinberg, 2017).

Særlig uformelle samtaler med gode kolleger fungerer som terapi etter sterke opplevelser. Det å få snakket ut, delt og diskutert erfaringer om hva

som var bra, hva som kunne ha vært bedre eller burde ha vært gjort helt annerledes, er viktig både for å bygge erfaring og for å legge sterke inntrykk, skyld og skam bak seg (Idås et al., 2019). At de uformelle samtalene betyr mest, ses i sammenheng med at disse gjerne skjer i møte med kolleger som det er trygt å snakke åpent med – uten at man mister ansikt – og uten at man trenger å frykte for å ikke å bli sendt ut på liknende oppdrag i framtiden (Idås et al., 2019).

Samtidig er slike åpne samtaler svært viktig for å oppleve det som heter posttraumatisk vekst (Novak & Davidson, 2013). Det vil si at journalisten kommer styrket ut av det krevende oppdraget, som menneske og som yrkesutøver. Det skyldes at man har fått bearbeidet inntrykkene og lært av de krevende opplevelsene, spesielt dersom man kan se tilbake på deknningen som meningsfylt og vellykket. I undersøkelsen som ble gjort ti år etter deknningen av terrorhandlingene, ser vi en klar sammenheng mellom det å ha opplevd å få god sosial støtte i 2011 og det å skåre høyt på livskvalitet i 2021 (Idås & Backholm, 2023).

Oppsummering

Som dette kapittelet har vist, kan livet som frilansjournalist også inneholde oppdrag som setter spor i sjela. Det er – og vil alltid være – en viktig del av journalistyrket å være på plass der andre mennesker lider, enten det skyldes krig, ulykker eller alvorlig sykdom. Helt fram til nå er det en del journalister og redaktører som lever i den myten at journalister er usårbare for de mentale belastningene som følger av å komme tett på død og andre menneskers lidelser. I dette kapittelet har jeg presentert forskning som viser at journalister reagerer på dette på samme måte som andre mennesker. Og jeg har gitt tips og råd om hva frilansere og andre journalister kan gjøre for å forebygge at alle de sterke opplevelsene blir et helseproblem – men snarere bidrar til en opplevelse av personlig og profesjonell vekst – og livskvalitet. Det fine er at løsningen ofte ligger i å være en god kollega og et godt medmenneske.

Referanser

- Backholm, K. & Idås, T. (2015). Ethical dilemmas, work-related guilt, and posttraumatic stress reactions of news journalists covering the terror attack in Norway in 2011. *Journal of Traumatic Stress, 28*(2), 142–148. <https://doi.org/10.1002/jts.22001>
- Browne, T., Evangeli, M. & Greenberg, N. (2012). Trauma-related guilt and posttraumatic stress among journalists. *Journal of Traumatic Stress, 25*(2), 207–210. <https://doi.org/10.1002/jts.21678>
- Buchanan, M., & Keats, P. (2011). Coping with traumatic stress in journalism: A critical ethnographic study. *International Journal of Psychology, 46*(2), 127–135. <https://doi.org/10.1080/00207594.2010.532799>
- Bustamante-Granda, B. F., Rodríguez-Hidalgo, C., Cisneros-Vidal, M. A., Rivera-Rogel, D. & Torres-Montesinos, C. (2021). Ecuadorian journalists mental health influence on changing job desire: A cross sectional study. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 18*(19), 1–13. <https://doi.org/10.3390/ijerph181910139>
- Dworznik, G. & Garvey, A. (2019). Are we teaching trauma? *Journalism Practice, 13*(3), 367–382. <https://doi.org/10.1080/17512786.2018.1423630>
- Dworznik, G. & Grubb, M. (2007). Preparing for the worst: Making a case for trauma training in the journalism classroom. *Journalism & Mass Communication Educator, 62*(2), 190–210. <https://doi.org/10.1177/107769580706200206>
- Dworznik-Hoak, G. (2020). Weathering the storm: Occupational stress in journalists who covered hurricane Harvey. *Journalism Studies, 21*(1), 88–106. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2019.1628659>
- Dworznik-Hoak, G. (2022). Emotional labor during disaster coverage: Exploring expectations for emotional display. *Journalism Practice, 16*(5), 864–882. <https://doi.org/10.1080/17512786.2020.1816858>
- Englund, L. (2023). Healthcare and Media Interaction in Major Incidents and Disasters: Experiences Based on Swedish KAMEDO Reports in 20 years. *Prehospital & Disaster Medicine, 38*, 1–38. <https://doi.org/10.1017/S1049023X23002686>
- Feinstein, A., Pavisian, B. & Storm, H. (2018). Journalists covering the refugee and migration crisis are affected by moral injury not PTSD. *JRSM Open, 9*(3), 1–7. <https://doi.org/10.1177/2054270418759010>

- Frey, E. (2023). Preparing for risks and building resilience. *Journalism Studies*, 24(7), 1008–1025. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2023.2173962>
- Glad, K. A., Thoresen, S., Hafstad, G. S. & Dyb, G. (2018). SURVIVORS REPORT BACK: Young people reflect on their media experiences after a terrorist attack. *Journalism Studies*, 19(11), 1652–1668. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2017.1291313>
- Gravengaard, G. & Rimestad, L. (2012). Elimination of ideas and professional socialisation: Journalism practice. *Journalism Practice*, 6(4), 465–481. <https://doi.org/10.1080/17512786.2011.642243>
- Gravengaard, G. & Rimestad, L. (2014). Socializing journalist trainees in the newsroom. *NORDICOM Review*, 35, 81–95. <https://doi.org/10.2478/nor-2014-0105>
- Himmelstein, H. & Faithorn, E. P. (2002). Eyewitness to disaster: How journalists cope with the psychological stress inherent in reporting traumatic events. *Journalism Studies*, 3(4), 537–555. <https://doi.org/10.1080/1461670022000019173>
- Hopper, K. M. & Huxford, J. E. (2015). Gathering emotion: Examining newspaper journalists' engagement in emotional labor. *Journal of Media Practice*, 16(1), 25–41. <https://doi.org/10.1080/14682753.2015.1015799>
- Idås, T. & Backholm, K. (2023). *Anniversary reactions among journalists covering terror: Stress reactions and well-being 10 years after the terror in Norway*, 14(2), 1–9. <https://doi.org/10.1080/20008066.2023.2220632>
- Idås, T., Backholm, K. & Korhonen, J. (2019). Trauma in the newsroom: Social support, post-traumatic stress and post-traumatic growth among journalists working with terror. *European Journal of Psychotraumatology*, 10(1), 1–11. <https://doi.org/10.1080/20008198.2019.1620085>
- Idås, T. (2010). *Journalistene og tsunamien: Ekstreme inntrykk—Men dilemmaene stresset mest*. Masteroppgave, Universitetet i Oslo.
- Idås, T. (2013). *Krevende oppdrag—Hvordan mestre stress*. Cappelen Damm Akademiske.
- Isdal, P. (2017). *Smittet av vold*. Fagbokforlaget.
- Johnson, M. (1999). Aftershock: Journalists and trauma. *Quill*, 87(9), 14.
- Lamark, H., & Morlandstø, L. (2002). *Hederlig menneske, god journalist*. Høyskoleforlaget/IJ-forlaget
- Litz, B. T., Stein, N., Delaney, E., Lebowitz, L., Nash, W. P., Silva, C. & Maguen, S. (2009). Moral injury and moral repair in war veterans:

- A preliminary model and intervention strategy. *Clinical Psychology Review*, 29(8), 695–706. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.07.003>
- Newman, E., Simpson, R. & Handschuh, D. (2003). Trauma exposure and post-traumatic stress disorder among photojournalists. *News Photographer*, 58(1), 4.
- Novak, R. J. & Davidson, S. (2013). Journalists reporting on hazardous events: Constructing protective factors within the professional role. *Traumatology*, 19(4), 313–322. <https://doi.org/10.1177/1534765613481854>
- Penagos-Corzo, J. C., Cosio van-Hasselt, M., Escobar, D., Vázquez-Roque, R. A. & Flores, G. (2022). Mirror neurons and empathy-related regions in psychopathy: Systematic review, meta-analysis, and a working model. *Social Neuroscience*, 17(5), 462–479. <https://doi.org/10.1080/17470919.2022.2128868>
- Pyeovich, C. M., Newman, E. & Daleiden, E. (2003). The relationship among cognitive schemas, job-related traumatic exposure, and posttraumatic stress disorder in journalists. *Journal of Traumatic Stress*, 16(4), 325–328. <https://doi.org/10.1023/A:1024405716529>
- Ricchiardi, S. & Gerczynski, T. (1999). Confronting the horror. *American Journalism Review*, 21(1), 34. 14–16.
- Saldaña, M., Sylvie, G. & McGregor, S. C. (2016). Journalism–business tension in Swedish newsroom decision making. *Journal of Media Ethics*, 31(2), 100–115. <https://doi.org/10.1080/23736992.2016.1152896>
- Seely, N. (2019). Journalists and mental health - The psychological toll of covering everyday trauma. *Newspaper Research Journal*, 40(2), 239–259
- Storm, H. (2024). *Mental Health And Wellbeing For Journalists—A Practical Guide* (1.). Routledge.
- ter Heide, F. J. J. & Olff, M. (2023). Widening the scope: Defining and treating moral injury in diverse populations: Ampliando el horizonte: definición y tratamiento del daño moral en diversas poblaciones. 扩大范围：在不同人群中定义和治疗道德伤害., 14(2), 1–9. <https://doi.org/10.1080/20008066.2023.2196899>
- Thoresen, S. (2005). *Suicide in peacekeepers. A study of risk factors for suicide in Norwegian veterans of international military operations* [Doktorgradsavhandling]. Det samfunnsvitenskaplige fakultet, Universitetet i Oslo.
- Thoresen, Siri. 2007. *Mestring og stress hos innsatspersonell og journalister mobilisert til Tsunamikatastrofen*. Rapport 2/2007. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

- Tveito, G. (2001). Når jobben tar på sjela - Rapport om arbeidet som journalist i Baneheiasaken. Norsk Journalistlag. www.nj.no/wp-content/uploads/sites/3/2025/02/240128_Tveito_Baneheiarapporten_2001.pdf
- van der Kolk, B. (2020). *Kroppen holder regnskap*. Flux Forlag.
- Wahl-Jorgensen, K. (2013). Subjectivity and story-telling in journalism. *Journalism Studies*, 14(3), 305–320. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2012.713738>
- Weinberg, M. (2017). Trauma and social support: The association between informal social support, formal social support, and psychological well-being among terror attack survivors. *International Social Work*, 60(1), 208–218. <https://doi.org/10.1177/0020872814564704>
- Weisæth, L. (1993). Det psykiske traumet. I L. Weisæth & L. Mehlum (Red.). *Mennesker, traumer og kriser*. Universitetsforlaget/Pensumtjenesten.

ORGANISERT FRIHET. OM FRILANSERNE PROFESJONALISERINGSARBEID

Birgitte Kjos Fonn

Frilansings historie er en del av journalistikkens historie. Men frilansergruppen har vært mangfoldig og sammensatt. Fagorganisering har vært sentral for kunnskap om utviklingen innenfor journalistikkyrket, og helt avgjørende for frilansere. I Norge har journalistfrilanserne vært tilknyttet Norsk Journalistlag i 45 år, og de har oppnådd stadig flere av de rettighetene fast ansatte har hatt. Mye tyder på at organiseringen også har virket profesjonaliserende. Det har skjedd i en periode der journalistikkens profesjonelle grenser per se har vært under press. I dette kapittelet gir jeg en gjennomgang av norske frilanseres organisasjonshistorie satt inn i en bredere historisk sammenheng, og bygger blant annet på en gjennomgang av fagbladet Frilansjournalisten gjennom to tiår.

Innledning

Da avisen ble til, fantes ikke journalisten. De første avisene i dansk-norsk sammenheng ble laget av folk som kunne være både trykkere, forleggere, markedsførere, redaktører og skribenter. En slik var dansken Hans Holck (1726–1783), en av de gründerne som både hadde midler, evner og tillatelse til å publisere i datidens Danmark-Norge. Han var skribent, redaktør, trykker, annonseakkvisitør, markedsfører og selger. Ringvej (2013), som har skrevet om virksomheten til Holck, kaller den et mediehistorisk mikrokosmos. Men like viktig for formålet i dette kapittelet var det at han drev for seg selv – han var sin egen arbeidsgiver.

Etter som årene gikk, viser norsk pressehistorie oss at avisene ble drevet som attåtnæringer av prester, lærere, bønder og bokhandlere i tillegg til trykkerne (Eide, 2010). Det tok lang tid før journalistikk ble et definert yrke. De som skrev i avisen, kunne være alt fra høyt vurderte essayister til folk som hang rundt på kneiper og i parker og leverte stoff om aktuelle hendelser (Høyer, 1995, s. 55). I Storbritannia og Australia fikk den siste typen oppnavnet «penny-a-liners» siden de fikk betalt per linje (Örnebring, 2020). I den grad de hadde noen slags tilknytning til en fast avis, var den høyst utrygg, gjerne på ukebasis, og kunne opphøre når som helst.

I Norge kom betegnelsen journalist i alminnelig bruk først på 1800-tallet, men det var fortsatt ikke vanlig med ansettelsesforhold. Norsk presse besto av redaktører og løsmedarbeidere i alle fall frem til slutten av 1860-årene (Ottosen, 1996, s.11, se også Ottosen, 2010).

Den lange veien mot relativt sikre jobber er selvsagt ikke noe journalistikkfaget har vært alene om. I dag beskrives tilstandene i det nye arbeidslivet som har oppstått de siste tiårene, for 'atypisk' arbeid. Men det som i en slik sammenheng regnes som typisk, å ha fast jobb, er historisk sett ganske nytt. Det ble skapt av arbeiderbevegelse, politisk utvikling og etter hvert sterke velferdsstater, og som Örnebring har påpekt, var det ikke journalistene som sto i fortroppen da arbeiderbevegelsen slo rot. Dette kan ha sammenheng nettopp med at yrket var så sammensatt – av både lavt rangerte nyhetsjegere og folk med mer litterære ambisjoner. Fra flere store anglo-amerikanske land, som Storbritannia, USA og Canada, vet vi at det var vanskeligere for journalistene å organisere seg enn for mange andre yrkesgrupper (Örnebring, 2020; Salamon, 2023).

Langsomt vokste det likevel frem ikke bare en slags felles yrkesidentitet, men også en profesjon – noe som ikke kan ses uavhengig av at det fant sted en form for organisering. På slutten av 1800-tallet hadde norske redaksjoner nådd et slikt nivå at det begynte å oppstå presseorganisasjoner.

Etter at mer eller mindre faste stillinger ble normen, havnet frilanserne på siden av utviklingen, men i Norge har frilanserne tatt del i organisasjonsutviklingen de siste nærmere 50 årene. Hensikten med dette kapittelet er å undersøke den norske frilanserhistorien og diskutere hvorvidt det også har ført til økt profesjonalisering på frilanserfeltet. Kapittelet bygger på 21 årganger av medlemsbladet *Frilansjournalisten* fra 1986 til 2006¹ og fire utgaver av *Frilanshåndboka*, som ble gitt ut av den daværende Frilansklubben i Norsk Journalistlag mellom 1992 og 2003. Kapittelet drar også vekslers på tidligere verk om presseorganisasjonenes historie (Ottosen, 1996; Skjeseth, 2021) og relevante arbeidslivsundersøkelser.

Fri og sårbar

Nesten 300 år etter Hans Holck er det fortsatt porøse grenser mellom journalistikk og beslektet virksomhet. Hvor begynner og slutter journalistikk, informasjon og propaganda? Hvor går grensen mot reklame – i moderne klikkjournlistikk er det for eksempel tydelige spor av markedsføring. Trykkerivirksomhet, Holcks hovedvirksomhet, ble på sin side senere overtatt av egne bedrifter og ansatte, mens i dag kan mye av publiseringen gjøres av journalistene selv, det krever bare noen tastetrykk.

Journalistikk har heller aldri vært et yrke med noen klart definert inngangsbillett, som for eksempel en autorisasjonsordning. Yrket mangler i det hele tatt mange av de tradisjonelle kjennemerkene for profesjoner og beskrives derfor ofte som en semiprofesjon (Ottosen, 2004, s. 221 ff.). Alle kan kalle seg journalist, også uten å være ansatt i en journalistisk redaksjon. Forfattere kaller seg journalister, kommunikasjonsarbeidere kaller seg journalister, og aktivister kaller seg journalister. Desto viktigere har det vært å drive det som blir kalt «boundary work» – å sørge for å trekke opp noen tydelige grenser mot andre fag (Ottosen, 2004, s. 39 ff.).

¹ Dette er de utgavene som i dag er avlevert, men det kan se ut som bladet ble gitt ut, i alle fall sporadisk, også før 1986.

I tillegg til alle gruppene nevnt over kommer alle de ikke-ansatte journalistene som utøver journalistikk i den alminneligste betydningen av ordet, altså de som gjør akkurat det samme arbeidet som de ville gjort om de var ansatt i en redaksjon: nemlig frilanserne.

Den mest typiske frilanseren vi tenker oss, er kanskje den lykkelige frilanseren med en velfungerende egen bedrift, som kan velge fritt mellom aktuelle oppdragsgivere. Men i tillegg har yrket vært befolket av en rekke løsarbeidere med uklar status. Ufrivillige frilansere, på jakt etter fast jobb. Fastlansere – med kanskje bare én arbeidsgiver og én langsiktig relasjon, men uten fast stilling. Prosjektmedarbeidere. Deltidsansatte med annen virksomhet ved siden av. Og, ikke minst, typiske frilansere som foretrekker den frie tilværelsen, men som kanskje ikke er så lykkelige likevel – lønnen har vært for lav og usikkerheten for stor. Frilanseren er både fri og sårbar (kapittel 1, Mathisen & Knudsen).

Alt dette er dermed en spredt og sammensatt gruppe som det ville vært vanskelig å vite noe konkret om uten at det hadde fantes en form for organisering. I Norge, et land med historisk høy organisasjonsgrad, har imidlertid journalistene en betydelig organisasjonshistorie bak seg.

I et halvprofesjonelt yrke som journalistikk spiller organisasjonene ikke bare en stor rolle for økonomiske og sosiale rettigheter. Et stykke på vei kan man også argumentere for at en profesjonsorganisasjon er med på å skape profesjonen. Profesjonens normer og verdier er det som skiller en profesjon fra andre yrker. Enten det nå er en autorisert profesjon slik som lege og advokat, eller en semiprofesjon, er det avgjørende at den kan vise til en høyere himmel over virksomheten. Organisasjonstilhørigheten har vært med på å befeste idealer om yrkets profesjonelle identitet, samfunnsoppdrag og autonomi (Ottosen, 2004; kapittel 1, Mathisen & Knudsen, se også Bjerke et al., 2019).

Journalistenes og pressens interesse- og fagorganisasjoner har både samlet og dokumentert viktig kunnskap om utøverne av dette yrket, i form av alt fra bransjeavtaler til fagblad. I Norge har også *historien* til disse fagorganisasjonene blitt ytterligere samlet og dokumentert (Ottosen, 1996; Skjeseth, 2021). Med tiden har også generell arbeidslivkunnskap og arbeidsmiljøundersøkelser kunnet bidra til å gi oss et inntrykk av utviklingen i yrket.

Også de norske frilanserne har nå vært organisert i nesten et halvt århundre, og har dermed etterlatt seg viktig dokumentasjon. En fremstilling som denne, som langt på vei bygger på deres egne publikasjoner, gir rik tilgang til kunnskap om frilansernes organisasjonshistorie, men mister selvsagt vitnesbyrdene fra de mange frilanserne som har stått utenfor organisasjonslivet.

Nest største lokallag

Både politiske og fagpolitiske konflikter, uklare organisatoriske grenser mellom redaktører og journalister og «at mange journalister mente at de hørte hjemme i de individuelle åndsarbeidernes rekker», ikke blant fagorganiserte «industriarbeidere og andre lønnsarbeidere» (Ottosen, 1996, s. 47), gjorde at fagorganiseringen hadde en trang fødsel også i Norge. I tiden frem mot andre verdenskrig ble det likevel inngått flere viktige avtaler med arbeidsgiverne om minstelønn, sykkelønn og tvisteordninger (Ottosen, 1996, s. 119). Men først etter krigen, i 1946, ble Norsk Journalistlag stiftet, som en varig fagforening, i første omgang for dagspressen (Ottosen, 1996, s. 241).

Ottosens redegjørelse for de første hundre årene av denne historien beskriver uansett en utvikling med en stadig tydeligere befesting av journalistenes økonomiske rettigheter: økende fokus på lønnsavtaler, arbeidstidsavtaler og etter hvert stort sett trygge og faste jobber. Samtidig er journalistikkens moderne norske historie en historie om profesjonalisering, med økende fokus på *faglige* rettigheter, opphavsrettigheter, kontroll over teknologien, en egen utdanning, et etisk regelverk – og med kampen for ytringsfrihet og informasjonsfrihet og grensearbeidet mot andre yrker som en rød tråd (Ottosen, 2004).

Gjennom tiårene etter oppstarten ble også stadig flere journalistgrupper, for eksempel fra kringkasting og ukepressen, medlemmer i foreningen og kunne nyte godt av de rettighetene som ble forhandlet frem. Til slutt kom også frilanserne. De organiserte seg så sent som i 1980.

Norsk Journalistlag hadde tidlig forsøkt å lage retningslinjer for redaksjonenes bruk av frilansere, men de ble ofte ikke fulgt. En utløsende årsak til at det ble en egen forening, skal ha vært en arbeidskonflikt i *Bergens Tidende* i 1973. Avisen hadde lenge spekulert i bruken av mer eller mindre faste frilansere, som var underbetalt og uten andre rettigheter. Det innebar også en interessekonflikt med de fast ansatte, som mente frilanserne undergravde deres avtaler. Da frilanserne, i solidaritet med de ansatte, nektet å ta oppdrag, endte konflikten med at frilanserne fikk fast ansettelse. En av frilanserne ønsket imidlertid å fortsette som frilanser, men være medlem i Norsk Journalistlag (NJ). Dermed startet et mer konkret arbeid for å sikre frilansernes vilkår. Da Frilansklubben ble etablert sju år etter, var det først som et eget lokallag under NJ (Ottosen, 1996, s. 372–373). For å bli med-

lem måtte man tjene en viss sum som journalist og være reell frilanser, ikke for eksempel en løsarbeider med én arbeidsgiver.

På det tidspunktet Frilansklubben ble etablert, var trolig ikke frilanserne så mange. Ifølge *Frilanshåndboka* var frilansing lenge nokså uvanlig: «En gang i tida, nærmere bestemt da de første initiativene til etableringen av Frilansklubben ble tatt, var det uvanlig med journalister som drev på egenhånd», står det i 2000-utgaven (Haugen, 2000, s. 11).

Innen midten av 1980-tallet hadde klubben likevel 300 medlemmer,² og på begynnelsen av 1990-tallet var antallet steget til 500 (Vedeler & Jensen, 1992, s. 10). I samme periode økte medlemstallet for hele NJ fra noe over 3000 til mellom 5000 og 6000 medlemmer (Ottosen, 1996, vedlegg). Den organiserte andelen frilansere utgjorde altså til enhver tid rundt ti prosent. Til gjengjeld var det NJs største lokallag etter Oslo Journalistklubb.

Driver alene

Organiseringen av frilansere har dreid seg om å ivareta både økonomiske, sosiale og faglige interesser, interesser som delvis griper over i hverandre. Gjennom de sakene som ble mye omtalt i organisasjonens publikasjoner, fremstår økonomi – ikke overraskende – som en akilleshæl. En undersøkelse fra overgangen fra 1980- til 90-tallet viste at en tredel av frilanserne tjente halvparten av hva en fast ansatt journalist gjorde.³ Ikke minst gjaldt dette kvinnene, som var i flertall blant frilanserne, men tjente dårligst – til tross for gjennomgående høyere utdanning. Andelen kvinner var også høyere enn i NJs medlemsmasse for øvrig (Haugen, 2000, s. 11).

Hva var det som fikk folk til å velge en slik tilværelse, i den grad det var selvvalgt (bare én av seks ønsket seg fast jobb, ifølge undersøkelsen)? Det var selvsagt friheten. Friheten og fleksibiliteten, muligheten til å legge opp dagene litt mer som man ønsket, og kanskje et spesialområde som ikke ble dekket jevnt av enkeltredaksjoner, men som man kunne jobbe bredt med som frilanser. Kanskje har det også vært en annen type arbeidstaker som har valgt frilanstilværelsen, enn de som ikke har gjort det, i alle fall blant de «lykkelige». Edström og Ladendorf (2013, s. 711) har beskrevet frilansing

² Frilansjournalisten (FJ) nr. 1 1986, s. 2.

³ FJ nr. 3 1992, s. 1; nr. 4 1993 s. 1.

som en måte å leve på («life as a project») og påpekt det tydelige entreprenøraktige aspektet ved en slik livsstil.

En lignende tilnærming finner man i norsk sammenheng: Flere utgaver av *Frilanshåndboka* startet for eksempel med følgende sitat: «Livet er for kort til å kastes bort på én arbeidsgiver.» Forsiden av de samme utgavene, illustrert av en enslig trestamme drivende på åpent vann, med utsagnet «Jeg driver for meg selv» i snakkeboble, var mer tvetydig. Men at det i det hele tatt er mulig å drive yrket som frilanser, med den friheten det innebærer, er i seg selv et eksempel på hvordan journalistikken tross alt skiller seg fra de mer industrielle yrkene. Det er vanskeligere å se for seg en fabrikkarbeider sitte på hjemmekontoret og nyte friheten til tross for at inntekten kunne vært mer stabil.

Gode tider

På 1980- og -90-tallet var det relativt gode tider i mediebransjen. En rekke forhold bidro til å øke interessen for å investere i norske medier. Opplagene steg, og annonsemarkedet var godt. Opphevelsen av kringkastingsmonopolet på 1980-tallet ga en rekke nye arbeidsplasser i nærradiomarkedet. Det er også et viktig poeng at journalistprofesjonen gikk inn i siste fase av 1900-tallet med ny selvtilit. I 1975 hadde Vær Varsom-plakaten fått det som er blitt kalt en uavhengighetserklæring (Lindholm, 2015, s. 159), en paragraf som knesatte journalistikkens uavhengighet fra eierne og var et viktig ledd i profesjonaliseringen. Slik ble journalistikk også et mer attraktivt og oppvurdert yrke. Opptakskravene på journaliststudiene steg, flere ønsket å prøve seg i yrket (Fønn, 2015).

Frilanserne jobbet for alle typer medier, de skrev og fotograferte, de leverte til dagsavis og etermedier, uke- og fagpresse, og noen jobbet også med kommunikasjonsarbeid. Noen var nærmere tilknyttet én arbeidsgiver og dermed såkalte fastlansere (Vedeler & Jensen, 1992, s. 7). Noen kunne også kalles falsklansere – journalister som ble misbrukt av arbeidsgiveren og egentlig hadde fortjent fast jobb. Mange løsarbeiderforhold var så faste at de i praksis kunne være i strid med arbeidsmiljøloven.

Organiseringen må uansett ha gagnet frilanserne, for i realiteten ble denne gruppens rettigheter stadig mer institusjonalisert utover på 1980- og 90-tallet. Det kom i stand en pensjonsordning etter avtale med Norsk Kol-

lektiv Pensjonskasse, som også innebar mulighetene for sykelønn, gruppe- livforsikring og billige lån⁴ – altså rettigheter fast ansatte hadde hatt lenge. Frilanserne fikk tilgang til kurs i regi av Institutt for journalistikk. Organisasjonen engasjerte seg stadig i spørsmål om lønn og rettigheter i forholdet til enkeltarbeidsgivere. For eksempel pågikk det en årelang diskusjon om arbeidsforholdene for mer eller mindre løst tilknyttede medarbeidere i NRK.

Ett sentralt spørsmål som eksemplifiserer hvor viktig organisasjonstil- hørigheten har vært for frilansere, handlet om opphavsrett, som etter hvert ga frilanserne et spesielt vern av eget materiale. Det hadde sannsynligvis også stor betydning at NJ fra 1994 ansatte en jurist med hovedansvar for frilansarbeidet (Skjeseth, 2021, s. 84).

Samtidig befestet Frilansklubben selv i stadig større grad sin profesjonsidentitet. I 1988 ble prisen *Årets frilanser* lansert. Ærespriser er i seg selv et grep som virker profesjonaliserende og samlende (Lindholm, 2015). Gjennom årene er så forskjellige personer som for eksempel Tron Øgrim, Åsne Seierstad og Are Kalvø blitt årets frilanser.⁵ Et annet, tydelig tegn på institusjonaliseringen av frilansergruppen, og denne institusjonaliseringens profesjonaliseringspreg, er at Frilansklubben tidlig begynte å arbeide med egne etiske retningslinjer, som tok for seg integritet, kildekritikk og kilde- håndtering. Et forslag som ble lagt frem i 1992, åpnet med den samme typen faneparagraf som Vær Varsom-plakaten: «Frilanseren skal bidra til å forvalte ytringsfrihet og informasjonsfrihet, avdekke kritikkverdige forhold og sikre sine lesere en bred dekning av alle viktige samfunnsforhold.» Grenseoppgangen mot kommersielle bindinger var sterkt understreket. Som et ekko av Vær Varsom-plakatens paragraf om at ingen journalist kunne pålegges oppgaver som strider mot egen overbevisning, sto det også at frilanserne hadde rett til å nekte oppdrag som stred mot «egen overbevisning eller faglige integritet».⁶

Det er viktig å understreke at aksept av Vær Varsom-plakaten alltid har vært en forutsetning for å kunne bli med i NJ, også hva Frilansklubben angår. Men etikkarbeidet er interessant fordi det fremstår som et forsøk på å knytte frilanserne enda tettere til den organiserte profesjonens selvforståelse. Det kan ses som et aktivt forsøk på å si noe vesentlig om frilanseretikk, ikke bare en stilltiende aksept av de fast ansattes normsett. Ikke minst er det verdt å merke seg punktet om at oppdragstakere som i realiteten ikke var i

4 FJ nr. 1 1986 s. 44.

5 FJ nr. 3 2005, s. 1.

6 FJ nr. 6 1992, s. 6.

noen sterk forhandlingsposisjon, hadde «rett til å nekte». Det vanlige vil jo være at en frilanser som nekter å utføre et oppdrag, bare mister det. Slike formuleringer må ses som et kraftfullt uttrykk for at profesjonsetikken skal være overordnet hensynet til inntjening – og at den skal være sterk.

I dag slås det bare fast at Vær Varsom-plakaten gjelder for hele NJ. I tillegg er det etablert en egen rammeavtale for frilansere mellom NJ og Mediebedriftenes Landsforening, hvor blant annet det som gjelder innen presseetikk, kommersielle bindinger og opphavsrett, er formulert.⁷

I profesjonsetikken henger også rettigheter sammen med plikter. I forkant av utsiktene til arbeidskonflikt i 1986 ble det slått tydelig fast at frilansere ikke kunne overta oppgavene til fast ansatte kolleger i streik, og sansynligvis heller ikke utføre egen vanlig jobb i redaksjoner i konflikt. Etter den store journaliststreiken i 1990 ble det gjort et poeng av at frilanserne hadde deltatt aktivt – «Frilanserne besto prøven», som det sto på forsiden av et nummer av fagbladet.⁸ Innen *Frilanshåndboka* kom ut med sin 2000-utgave, var dette blitt formulert som en selvfølge, men ikke mer enn at det ble gjort eksplisitt klart at ikke frilansere kunne fylle hullene etter streikende kolleger: «Det er en selvfølge at du ikke arbeider for en bedrift der NJ-organiserte er i streik eller leverer stoff til den.» I det hele tatt ble frilanserne advart mot å «sette sine ben i redaksjonen eller andre steder i huset» mens det var konflikt, om det så bare var for å hente posten (Haugen, 2000, s. 21).

Fremtidens underklasse?

Det ble altså i disse årene gjort et betydelig arbeid for mer økonomisk trygghet og tydeligere profesjonalisering også for journalister som ikke var fast ansatt, men det gikk sakte. Samtidig var både mediebransjen og arbeidslivet generelt i endring. Allerede i 1991 spurte bladet *Frilansjournalisten* på forsiden om frilanserne var fremtidens underklasse. «Vi er billig arbeidskraft – langt billigere enn fast ansatte», sto det. I utenlandsk presse var individuelle avtaler blitt mer og mer vanlig. Ikke minst skapte historiene fra Storbritannia frykt, der mediemogulen Rupert Murdoch hadde klart å svekke fagbevegelsen betydelig. «Bruken av frilansere øker, mens

7 Rammeavtale for frilansere – Norsk Journalistlag.

<https://www.nj.no/lonn-og-rettigheter/tariffavtaler/rammeavtale-for-frilansere/#:-:text=Form%C3%A5let%20med%20Rammeavtalen%20er%20%C3%A5,og%20varig%20avtale%20mellom%20partene.>

8 FJ nr. 3 1990 s. 1.

fast ansatte får sparken. Er denne tendensen i ferd med å ta norske journalister – fast ansatte så vel som frilansere – på senga?» spurte bladet.⁹

Inne i bladet ble det hevdet at mange redaktører spøkte med «at om noen år fins det ikke andre enn en vaktsjef og redigerer på desk. De andre er kontraktsmedarbeidere som sitter hjemme eller ute i felten med sin bærbare PC i fanget, og som kun får betalt et minimumshonorar pr. artikkel, ikke for den reelle arbeidstiden.»¹⁰ Var «penny-a-liner»-politikken på vei inn igjen?

Den gryende utviklingen var ikke bare en trussel mot frilanserne, men mot mediearbeidere generelt – det ble tydelig at de var i samme båt. «Også frilansernes fast ansatte kolleger bør nå reagere. Et blikk sør- eller vestover i Europa forteller oss at det ikke er gunstig å ha en stor gruppe frilansjournalister som selger seg til dumpingpriser. Det gir ikke trygge arbeidsplasser», skrev fagbladet.¹¹ Under et møte i International Federation of Journalists (IFJ) i Dublin i 1992 ble lignende synspunkter formulert slik (i nynorsk språkdrakt oversatt i *Frilansjournalisten*): «Frilansspørsmål kan ikkje lenger verte sett på av journalistfagforbunda som eit sektorproblem: Den 'atypiske' frilansmåten å arbeide på vert meir og meir det typiske i dagens massemedia.»¹²

Noen år senere slo norske arbeidslivsforskere fast akkurat det samme: Innenfor mediebransjen var det atypiske arbeidet i ferd med å bli det typiske. Forskere ved Arbeidsforskningsinstituttet (AFI) begynte allerede på slutten av 1970-tallet å samarbeide med NJ om arbeidsmiljøundersøkelser. De ble gjennomført med jevne mellomrom, fra inngangen til 1980-tallet til begynnelsen på 2000-tallet. Denne forskningen er en viktig kilde til å forstå endringene i norske journalisters arbeidsliv – og utviklingen i mediene kan også brukes til å forstå endringene i arbeidslivet generelt.

Da NJ første gang kom til AFIs lokaler og foreslo en arbeidsmiljøundersøkelse i 1979, var forskerne i tvil – kunne i det hele tatt journalistikk ses på som arbeid på samme måten som bygnings- og industriarbeid? AFI-forskerne forbandt umiddelbart journalister med kulturelle åndsarbeidere. Senere ble dette illustrert med henvisning til journalister som Arne Hestenes, flanøren som hvert år skrev høystemte rapporter hjem fra filmfestivalen i Cannes. Selvsagt var klasseforskjellene i yrket store også i 1970-årene, men denne oppfatningen forteller en del om hvordan journa-

9 FJ nr. 1 1991.

10 FJ nr. 1 1991 s. 5.

11 FJ nr. 3 1992 s. 1.

12 FJ nr. 6 1992 s. 1.

listikk ikke ble betraktet som et vanlig yrke med vanlige arbeidsmiljøproblemer (Sørensen et al., 2005).

Det forskerne fant da de begynte å undersøke bransjen, var imidlertid både overraskende og nyttig: Utviklingen for mediernes arbeidstakere representerte det de etter hvert forsto var et forspill til fremtidens arbeidsliv, både organisatorisk, teknologisk og profesjonsmessig (Sørensen et al., 2005).

Denne generelle, internasjonale utviklingen er beskrevet av flere. En av dem er den britiske utviklingsforskeren Guy Standing, som noen år senere ga ut boken *Precurity* – på norsk *Prekariat* (2010). Her viste han hvordan flere sider ved det som var 1800-tallets uregulerte arbeidsliv i Vesten, var kommet tilbake. Deler av den tradisjonelle lønnsarbeiderklassen hadde i løpet av få år blitt delt i to, med fast ansatte på den ene siden og en voksende gruppe ringevikarer, frilansere og folk på korttidskontrakt på den andre.

Markedsideologien som for alvor begynte å gjøre seg gjeldende igjen på 1970-tallet, hadde innen Standing skrev sin bok endret arbeidslivet så grunnleggende at man trengte et eget begrep for det nye. Prekariatet ble betegnelsen på den store gruppen mennesker med ustabil tilknytning til arbeidslivet. Det spilte på det gamle ordet proletariat, men til forskjell fra det opprinnelige proletariatet var de i prekære arbeidssituasjoner mer spredt og vanskeligere å samle. En side ved den nye markedsorienterte samfunnsmentaliteten var også at det entreprenøriske var blitt et sterkt ideal (Bromley et al., 2022), også i mediebransjen (Deuze & Witschge, 2018). De kulturelle og dermed attraktive sidene ved mediebransjen kan ha gjort det enda lettere å få store grupper til å godta usikre arbeidsforhold.

Usikker fremtid

Den relative gullalderen på 1980- og 90-tallet ble avløst av kostnadskutt, omorganiseringer og nedbemanninger. De første norske nettavisene ble lansert allerede i 1995. Optimismen var stor, men snart viste det seg at gratis, digital publisering ikke var bærekraftig. Papiroplagene begynte å synke, og det samme gjorde betalingsviljen for mediestoff generelt.

Skjeseth (2021, s. 37–40) gir mange talende eksempler på utviklingen som fulgte: Journalister som mistet jobben, kunne slite med å få vikariat eller nye jobber allerede når de var i 40-årsalderen. Riktignok varierte kuttviljen – lønnsforskjellene økte blant dem som fortsatt var ansatt, og

hele ni norske sjefredaktører skal ha tjent mer enn statsministeren. Likevel var omstilling og nedbemanning vanlige virkemidler for å redusere kostnadene. Og slik økte også antallet frilansere – ett av grepene redaksjonene brukte, var å erstatte fast ansatte med stringere, frilansere og midlertidig ansatte. Ved *Dagbladets* lokalkontorer i de store byene ble 13 journalister og fotografer sagt opp, men med beskjed om at de kunne fortsette som frilansere. Det samme kom frem i *Frilansjournalisten* – i ett nummer sto en kvinne frem og fortalte at hun hadde blitt sagt opp i juni og blitt vikar i samme bedrift i juli.¹³ Skjeseth kalte et av underkapitlene sine for «Fra drømmeyrke til tilkallingsvikar». Det beskriver en generell utvikling i mediebransjen og kunne også være en beskrivelse av de brutale realitetene for enkeltpersoner.

I store land som Tyskland, Storbritannia og Frankrike var flertallet av mediearbeiderne frilansere allerede rundt årtusenskiftet. På dette tidspunktet var Norge fortsatt «en sysselsettingsmessig øy», het det i en utgave av *Frilanshåndboka*, men det ble spådd at det ikke ville vare: «Frilanslivet er framtida» (Haugen, 2000, s. 178).

AFI-forskerne hadde med årene innlemmet spørsmål som var direkte designet for frilansere. I 2005 svarte nesten ti prosent av de 3000 respondentene at de var frilansere, altså omtrent den samme andelen som medlemsmassen i det som i mellomtiden hadde fått navnet NJ Frilans. De fortalte om usikre lønnsforhold og ujevn arbeidstid. Også her fantes imidlertid de fornøyde frilanserne, og for mange var det et aktivt valg. Men mange hadde også havnet i frilanstilværelsen på grunn av nedbemanninger. Fire av ti la vekt på at de trodde mediebransjen ville fortsette å endre seg, og en av fire ønsket å skifte yrke. Fortsatt var det en større andel kvinner blant frilansere enn blant de fast ansatte (Sørensen et al., 2005, s. 223 ff.).

Flere grupper innlemmes

AFIs undersøkelse av frilansere dokumenterte ikke bare en viss utrygghet i denne gruppen, men viste også et nokså sammensatt bilde når det gjaldt oppgaver. De fleste var tekstproduserende journalister, men det fantes også fotografer, designere, produsenter og redigerere. I denne undersøkelsen var likevel frilansbegrepet begrenset til personer som på en eller annen måte

¹³ FJ nr. 3 2003, s. 1 og 10.

jobbet med periodiske medier. Mindre enn ti år senere ble det foretatt en ny frilansundersøkelse, da i regi av organisasjonene selv. Frilansjournalistene i NJ gikk sammen med Fritt Ord, Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening (NFFO) og Norsk kritikerlag om en undersøkelse blant frilansere i kritiker- og bokbransjen, som konsulenter, oversettere og bokdesignere – «Frilansinitiativet» (Aarønæs, 2014). Trolig kunne denne rapporten gått enda bredere. Det var i løpet av få år blitt vanligere å kombinere forskjellige typer yrker, også journalistikk og informasjon. Forfatteren av frilansinitiativ-rapporten nøyde seg med å kommentere hvor sterkt kommunikasjonsbransjen hadde vokst.

Frilansinitiativet konkluderte med at arbeidsforholdene hadde fortsatt å forverre seg, med mediekonsentrasjon, økte lønnsomhetskrav og digitalisering. Eierkonsentrasjon og konsernutvikling hadde forsterket ubalansen mellom frilansere og oppdragsgivere (Aarønæs, 2014, s. 5), gjennom å skape større avstand mellom frilanserne og de som tok beslutninger om bruk og honorering. Medieinstitusjonene slet med nedgang i opplag og annonseinntekter, forlagene med salg, og for mange frilansere betydde dette at de følte seg tvunget til å godta dårlige avtaler for å ikke miste oppdrag. «I noen tilfeller har honorarnivået stått stille i flere tiår», skrev rapportforfatteren (2014, s. 8).

Kamp på mange hold

Arbeidet for frilansernes rettigheter har vært en kamp på mange hold. Overfor arbeidsgiverne har spørsmålet om frilanssatsene vært blant de aller største konflikttemaene. Skjeseth (2021, s. 84) skriver at det som i praksis er skikkelig betaling av en frilanser, er blitt oppfattet som urimelig overprising. Redaksjonene brukte gjerne frilansere for å slippe utgiftene til fast ansatte, men aksepterte ikke nødvendigvis det påslaget frilanserne trengte for å holde seg med strøm, PC, pensjon og lønn ved sykdom.

Spørsmålet om opphavsrett har, som Ottosen (2004) har vist, vært et annet vedvarende konfliktspørsmål. Med innføringen av internett ble dette spørsmålet stilt på spissen for alvor. Kunne for eksempel en arbeidsgiver gjenbruke frilansers stoff på flere plattformer? Flere redaksjoner syntet mot dette, og en opphisset opphavsrettsdiskusjon varte i mange år.¹⁴ I

¹⁴ Feks. FJ nr. 4 1994; nr. 1 1996; nr. 2 1997 og nr. 2 2000.

dag er opphavsretten for frilansere en naturlig del av rammeavtalen med arbeidsgiverne (se også kapittel 7, Hovlid).

Forholdene mellom frilansere og fast ansatte har innimellom også vært en verkebyll i NJ, med tydelige interessekonflikter. Med jevne mellomrom har frilansernes ledere langet ut mot sine fast ansatte kolleger, også mot NJ.¹⁵ Noen ganger kunne disse interessekonfliktene utspille seg som forhandlinger der enkeltpersoner i samme organisasjon sto mot hverandre: «Ofte sitter NJ-medlemmer i innkjøpsposisjon og pruter ned honorarene i forhandling med andre NJ-medlemmer», skriver Skjeseth (2021, s. 84), en tendens som ble påpekt i fagbladet allerede på 1990-tallet.¹⁶

Et annet sentralt spørsmål har vært hvem som skulle få være medlem i organisasjonen og dermed nyte godt av arbeidet for bedre og sikrere ordninger. I Norsk Journalistlag har flere slike grensedragningsprosesser hatt betydning for frilanserne. I 1997 vedtok NJ å utelukke informasjons- og PR-medarbeidere fra medlemskap. I debattene frem til vedtektsendringene var ikke bare informasjonsmedarbeiderne, men også frilanserne skeptiske. På dette tidspunktet var det blitt tydelig at mange ikke bare kunne basere seg på rene journalistjobber, men måtte veksle mellom journalist- og informasjonsjobber. De 700 medlemmene i Frilansklubben risikerte alle å bli rammet av endringen, i den grad de måtte «svelge kameler for å ta på seg gråsonoppdrag og ha lojalitet til sine oppdragsgivere», som et medlem uttrykte det. Han satte ord på en frykt for at NJ skulle bli en eliteklubb: «Skal NJ være et forbund for 300 gravende journalister i Akersgata?» (Skjeseth, 2021, s. 78). Medieforskeren Odd Raaum (1999, s. 32 ff.) har karakterisert vedtakene i 1997 med et begrep som er blitt stående: «etisk rensing».

Et par tiår senere var situasjonen en helt annen. Fra 2008 til 2018 sank medlemstallet i NJ fra nesten 10 000 til nesten 8 000, et fall på 18 prosent på ti år (Skjeseth, 2021, s. 45). Dermed ble medlemskriteriene igjen, i 2015, myket opp, slik at informasjonsarbeid generelt ikke lenger var et hinder for medlemskap.

I en tid med klikkjournalistikk og innholdsmarkedsføring var det ikke lenger like lett å argumentere for de klare grensene mellom journalistikk og andre former for innholdsproduksjon. Den digitale revolusjonen hadde dessuten skapt en rekke nye jobber i mediefeltet, jobber det ikke hadde

¹⁵ FJ nr. 2 2000, leder.

¹⁶ FJ nr. 4 1995, s. 1.

vært mulig å forutse i 1997. I 2021, etter en lengre debatt, ble det gamle kravet om journalistikk som hovedyrke fjernet til fordel for en formulering om «redaksjonelle medarbeidere, herunder ledere og frilansere som har journalistikk som yrke». For NJ var dette også et spørsmål om slagkraft. Mathisen og Knudsen (2024) har analysert medlemsdebatten i 2020–2021 som en kamp mellom de som ville sikre journalistikkyrkets klare grenser, og de som la vekt på fagorganisasjonens forhandlingsposisjon – å sørge for at medlemsmassen holdt seg på et visst nivå. I skrivende stund heter det at medlemskap kan innvilges for «alle som arbeider med journalistikk, eller bidrar til redaksjonelle produkter».¹⁷ Medlemstallet har også økt noe igjen de siste årene.

Samtidig med denne utviklingen er det blitt vanskeligere og vanskeligere å livnære seg som frilanser. Konkurransen har til og med kommet innenfra: Fast ansatte har tatt sluttpakker, gått av med AFP og har kunnet levere stoff til priser som har bidratt til å presse ut frilanserne, skriver Skjeseth (2021, s. 82).

Oppsummering

I det som i utgangspunktet er en såkalt semiprofesjon, har de løst tilknyttede medarbeiderne vært en mangfoldig gruppe. Organisering er i seg selv en virksomhet som virker profesjonaliserende, og organisering er dessuten en viktig årsak til at vi i det hele tatt har kunnskap om utviklingen innenfor journalistikkyrket. Når det gjelder frilanserne, har tilknytningen til Norsk Journalistlag gjennom 45 år vært svært viktig for at vi i dag har kunnskap om denne gruppen journalister. I denne perioden har journalistyrket i seg selv blitt mer preget av frilansing og løsere arbeidstilknytning, og generelt mer usikre arbeidsforhold. Journalistikkens profesjonelle grenser har vært under press. Dette har skapt bekymring for om det foregår en deprofesjonalisering av yrket. Samtidig har norske frilansere, til tross for at mange har hatt vanskelige arbeidsvilkår, oppnådd flere av de rettighetene fast ansatte har hatt. *En* viktig bevegelse har dermed gått i retning av mer tilknytning både til materielle og ikke-materielle aspekter ved det organisasjonsdefinerede yrket – altså en profesjonalisering.

¹⁷ Vedtekter for Norsk Journalistlag - Norsk Journalistlag
<https://www.nj.no/om-nj/styrende-dokumenter/vedtekter/>

Referanser

- Bjerke, P., Fonn, B. K. & Mathisen, B. R. (Red.) (2019). *Journalistikk, profesjon og endring*. Orkana Akademisk.
- Bromley, P., Meyer, J. W. & Jia, R. (2022). Entrepreneurship as cultural theme in neoliberal society. *Research in the Sociology of Organizations*, 81, 55–75. <https://doi.org/10.1108/S0733-558X20220000081004>
- Deuze, M. & Witschge, T. (2018). Beyond journalism: Theorizing the transformation of journalism. *Journalism*, 19(2) 165–181. <https://doi.org/10.1177/1464884916688550>
- Edström, M. & Ladendorf, M. (2013). Freelance journalists as a flexible workforce in media industries. *Journalism Practice*, 8(5–6), 711–721. <https://doi.org/10.1080/17512786.2012.667275>
- Eide, M. (2010). *En samfunnsomt blir til. Norsk presses historie 1660–1880*. Universitetsforlaget.
- Fonn, B. K. (2015). *50 år med journalistutdanning. En historie om akademiseringen av et yrkesfag*. Cappelen Damm Akademisk.
- Haugen, A. (2000). *Frilanshåndboka*. Frilansklubben/NJ.
- Høyer, S. (1995). *Pressen mellom teknologi og samfunn. Norske og internasjonale perspektiver på pressehistorien fra Gutenberg til vår tid*. Universitetsforlaget.
- Lindholm, M. (2015). *Journalistikkens autoritet. Yrkesideologi og autoritetsmarkering i norsk journalistikk 1954–2014* [Doktorgradsavhandling]. Høgskolen i Oslo og Akershus.
- Mathisen, B. R. & Knudsen, A. G. (2024). Extending the professional borders or maintaining the status quo? Union membership as boundary work. *Journalism*, 0(0),1–18. <https://doi.org/10.1177/14648849241265207>
- Ottosen, R. (1996). *Fra fjærpenn til internett. Journalister i organisasjon og samfunn*. Aschehoug.
- Ottosen, R. (2004). *I journalistikkens grenseland*. IJ-forlaget.
- Ottosen, R. (2010). *Presse, parti og publikum. Norsk presses historie 1880–1945*. Universitetsforlaget.
- Ringvej, M. (2013). Københavns adressekontor – mediehus og litterær aktør. I J. Smidt, T. Vold, K. Oterholm & L. Byberg (Red.), *Litteratursosiologiske perspektiver*. Universitetsforlaget.
- Raaum, O. (1999). *Pressen er løs! Fronter i journalistenes faglige frigjøring*. Pax.

- Salamon, E. (2023). Converging media unions: A labor history of newswriters in a predigital age. *International Journal of Communication*, 17, 5574–5586. <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/21435/4310>
- Skjeseth, A. (2021). *Fra Tostrup til Teams. Journalister i dataalderen – deadline døgnet rundt*. Nygaard Forlag.
- Standing, G. (2010). *Prekariatet – den nye farlige klassen*. Res Publica.
- Sørensen, B. A., Seierstad, G. & Grimsmo, A. (2005). *Medienes forspill til fremtidens arbeidsliv* (AFI-rapport 4/2005).
- Vedeler, A. H. & Jensen, I. (1992). *Frilanshåndboka*. Frilansklubben/NJ.
- Örnebring, H. (2020). A social history of precarity in journalism: Penny-a-liners, Bohemians and larrikins. *Australian Journalism Review*, 42(1): 191–206. https://doi.org/10.1386/ajr_00035_1
- Aarønæs, L. (2014). *Frilansinitiativet*. Utkast til rapport. Utarbeidet i samarbeid med Norsk Kritikerlag, Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening, Frilansjournalistene/NJ, Den norske Forfatterforening og Norsk Oversetterforening.

HVORFOR FRILANSERE TRENGER EN FAGFORENING

Trond Idås

I dette kapittelet tar jeg for meg de kollektive sidene ved frilanslivet og diskuterer hvorfor frilansere velger å være fagorganisert. Den viktigste grunnen er at medlemskapet i Norsk Journalistlag (NJ) fungerer som en bekreftelse på profesjonalitet: Pressekortet er det fysiske beviset på at man er journalist. Denne bekreftelsen av profesjonstilhørigheten er viktigere for frilansere enn fast ansatte journalister. Videre sammenlikner jeg frilansere og fast ansatte når det gjelder identitet, fellesskap og yrkesetikk, og utforsker frilanseres interesse for kompetanseutvikling. I kapittelet diskuteres også muligheten for kollektive avtaler for frilansere i lys av nye EU-regler.

Innledning

Fagforeninger ivaretar flere sentrale oppgaver for medlemmene: Den best kjente er arbeidet for best mulig inntekt og gode arbeidsbetingelser. Dette innbefatter blant annet kampen for kollektive tariffavtaler, streik og rådgivning til de som har problemer med arbeidsgiver. En annen sentral opp-

gave er å beskytte medlemmenes profesjonelle interesser. For noen yrker kreves det autorisasjon eller fagbrev for å utføre arbeidet. For andre skapes en liknende profesjonstilhørighet og «sertifisering» gjennom yrkesetiske regler og medlemskriterier. Å forvalte den profesjonelle identiteten og selvforståelse er spesielt viktig for utøvere av et åpent yrke som journalistikken (Cohen & de Peuter, 2020; Salamon, 2022). Flere forskere peker på behovet for mer kunnskap om den kollektive organiseringen av journalister og fagforeningenes rolle (Salamon, 2023; O'Donnell, 2022; Coles, 2016). I praksis kan det være fagforeningens medlemskriterier som avgrenser hvem som kan regne seg som journalister (Mathisen & Knudsen, 2024). I dette kapitlet tar jeg sikte på å gi et bidrag i denne sammenheng, gjennom en diskusjon om hvorfor norske frilansjournalisters velger å organisere seg.

Både arbeidsrett, tariffavtaler og profesjonelle interesser som ytringsfrihet, pressefrihet og kildevern hører inn under NJs arbeid for medlemmene. NJ er samtidig en samfunnsaktør og en stemme i den offentlige debatten om journalistikkens rolle og vilkår. Organiseringsgraden er høy blant journalister og ligger på om lag 90 prosent. Til sammenlikning er organiseringsgraden i det øvrige norske arbeidslivet like under 50 prosent. Den er lavest i privat sektor og i tjenesteytende næringer (Bjerke et al., 2019, s. 21). Med andre ord er oppslutningen om fagforeningen langt høyere blant journalister enn i mange andre bransjer. Det underbygger fagforeningens rolle når det kommer til å skape og vedlikeholde profesjonell identitet og selvforståelse. Nær sagt alle fast ansatte redaksjonelle medarbeidere, som for enkelthets skyld kalles journalister i dette kapitlet, er medlem av NJ og omfattet av journalistlagets tariffavtaler. NJ har både sentrale avtaler med hovedorganisasjonene i bransjen, der Mediebedriftens Landsforening (MBL) og NRK er de største, og lokale tariffavtaler mellom NJ-klubbene og arbeidsgiverne i de fleste mediebedrifter. Frilansjournalistene er i liten grad omfattet av disse kollektive avtalene, men her skjer det endringer.

I dette kapitlet er det fagforeningenes rolle med å ivareta medlemmenes profesjonelle interesser som er mest sentralt. Kravene om fagbrev og autorisasjon er viktig for at samfunnet skal ha tillit til at arbeidet medlemmene utfører, blir fagmessig utført (Carlson et al., 2020), for eksempel slik at pasienten skal ha tillit til at legen er kvalifisert til å gjennomføre operasjonen vedkommende skal gjennomgå. Fagforeningen og myndighetene har en felles interesse i at kravene knyttet til kompetanse også er regulert i tariffavtalene.

Fagforeningene har også et annet motiv for å stå hardt på profesjonskravene; det gir organisasjonen styrke i forhandlingene med arbeidsgiver. I mediebransjen ble dette satt på spissen på 1980- og 1990-tallet da Norsk Grafisk Forbund (NGF), med hjemmel i tariffavtalens såkalte filmsatsparagraf, motsatte seg at mediebedriftene skulle ta ut rasjonaliseringsgevinstene som åpnet seg gjennom digitalisering av avisproduksjon. Avtalen var inngått i en tid da journalister skrev sakene på skrivemaskin og leverte manuskriptet på papir til en typograf, som så skrev teksten inn i dataanlegget. Filmsatsparagrafen slo fast at denne arbeidsoppgaven skulle utføres av en faglært typograf. Da journalistene tok i bruk pc-er og avissidene ble brukket om på skjerm, ble typografenes arbeidsoppgaver overflødige. NGF krevde likevel at filmsatsparagrafen skulle følges ved at journalistens digitale manus måtte via en typograf før det kunne publiseres. NGFs mål var å unngå at medlemmer mistet jobben – og samtidig forhindre at forbundet mistet medlemmer og makt. Striden førte til tøffe forhandlinger mellom NGF og MBL og tilspissede konflikter i blant annet Aftenposten. Konflikten ble løst ved at partene inngikk en avtale som ga redaksjonelle medarbeidere dispensasjon fra filmsatsparagrafen til å skrive saker direkte inn i dataanlegget. Motytelsen var at NGFs medlemmer fikk andre arbeidsoppgaver i mediehusene (Skjeseth, 2021).

I motsetning til typografi er journalistikken et åpent yrke, det vil si at det ikke stilles krav til fagbrev eller annen autorisasjon for å gjøre jobben. Det er årsaken til at journalistikk ikke er en profesjon i tradisjonell forstand (Ottosen, 2004). Harold Wilensky, professor i profesjonssosiologi, lister opp fem forhold som må være på plass for at et yrke skal kalles en profesjon: a) det er et heldagsyrke, b) det er et krav om formell utdanning, c) det finnes en organisasjon for yrkesutøverne, d) yrket forutsetter en offentlig godkjennelse, og e) yrket opererer innenfor en yrkeskode (etiske krav) (Wilensky, gjengitt i Bjerke 2009, s. 59).

Journalistikken tilfredsstillter ikke krav b) og d). For mediebransjen er det prinsipielle grunner til at disse kravene ikke kan innfris; publikums tillit til mediene bygger på at pressen er uavhengig av myndighetene når den skal ivareta sin samfunnsrolle. Formelle krav fra myndighetene om autorisasjon og fagbrev ville kunne undergrave denne tilliten. Samtidig er det naturligvis slik at dette prinsippet har en ønsket praktisk konsekvens for redaktører og mediehus, som vil stå fritt i hvem de ansetter.

Tillit i befolkningen er altså en sentral faktor for at en profesjon skal opprettholde sin posisjon i samfunnet (Bjerke et al., 2019, s. 25). Dette gjelder i stor grad for mediene, en bransje der tillit er selve bærebjelken for publikums vilje til å bruke tid og penger på innholdet som publiseres (Omdal et al., 2019, s. 5). Ettersom offentlig autorisasjon og fagbrev er utelukket, har mediebransjen etablert egne ordninger som skal underbygge samfunnets tillit til det som publiseres. Det viktigste tiltaket er bransjens yrkesetiske regelverk, Vær Varsom-plakaten (VVP), som er omfrente adferdsregler i hele bransjen.¹ Medlemmer av Norsk Journalistlag forplikter seg til å etterleve VVP gjennom medlemskapet.² Et annet tiltak er respekt for prinsippene om fri og uavhengig journalistikk som er knesatt i Redaktørplakaten.³ Dette er en plakat NJ har forpliktet medlemmene til å følge gjennom de sentrale tariffavtalene med arbeidsgiver.⁴ Prinsippene om redaksjonell uavhengighet er også blitt lovfestet i medieansvarsloven, som også slår fast redaktørens ansvar for det som publiseres.⁵

De to plakatene utfyller hverandre ved at de gir journalister og redaktører klare kjøreregler i arbeidet med å ivareta samfunnsrollen, samtidig som plakatene og loven gir medieiere, myndigheter og andre aktører klar beskjed om ikke å blande seg inn i de redaksjonelle prioriteringene. Målet med dette er blant annet å styrke publikums tillit til at det som publiseres, er skapt innenfor det forpliktende yrkesetiske regelverket. I forlengelsen av dette har bransjen etablert Pressens Faglige Utvalg (PFU), som er et klageorgan for publikum og andre som opplever at et medium eller en journalist/redaktør ikke etterlever VVP. For å gi denne selvdømmeordningen kredibilitet i offentligheten er PFU satt sammen av fire representanter fra mediene og tre fra allmennheten⁶. Liknende selvdømmeordninger er etablert i en rekke andre land (Carlson, 2015; Cohen & De Peuter, 2020; Salamon, 2022).

Rent formelt er det Norsk Presseforbund (NP) som utsteder det norske pressekortet. Ifølge NPs vedtekter skal kortet «kun brukes i journalistisk virksomhet, og kun av personer som har forpliktet seg til å følge Vær Varsom-plakaten».⁷ Norsk Journalistlag, Norsk Redaktørforening og Fag-

1 Artikkelforfatteren var klubbleder for journalistene i Aftenposten før og under rettssaken.

2 <https://presse.no/pfu/etiske-regler/vaer-varsom-plakaten/>

3 <https://www.nj.no/dokumentarkiv/vedtekter-for-norsk-journalistlag/>

4 <https://www.redaktor.no/ressurser/etiske-og-juridiske-rammeverk/redaktorplakaten>

5 <https://www.nj.no/dokumentarkiv/hovedavtalen-mellom-mbl-og-nj/>

6 <https://lovdata.no/dokument/NLO/lov/2008-06-13-41>

7 <https://presse.no/pfu/dette-er-pfu/>

pressen har fått delegert myndighet til å utstede NPs pressekort til sine medlemmer. For å motta pressekortet må den som søker medlemskap, forplikte seg til å følge VVP. Spissformulert kan man si at presseorganisasjonene har utøvet selvtekt ved å innføre en profesjonsstandard (å følge VVP) som gir dem makt til å skille mellom journalister og alle andre som publiserer innhold (se f.eks. Ottosen 2004, s. 39 ff.). Det at bransjen på denne måten har innført et sertifiseringssystem som bidrar til å gi journalistikken det som kalles «en armlengdes avstand til myndighetene», er akseptert av samfunnet for øvrig, noe som for eksempel er beskrevet i Mediestøtteutvalgets rapport (NOU 2010: 14).

Mediebransjen har de siste tiårene vært gjennom enorme omstillinger som følge av de digitale omveltningene i bransjen og samfunnet. Den teknologiske utviklingen har samtidig ført til endringer i hvilke arbeidsoppgaver som faller inn under kategoriene journalist og redaktør.

Parallelt med dette har NJ vært gjennom flere runder med diskusjoner om og endring av medlemskriteriene. Den første runden hadde lite med digitaliseringen å gjøre. Tidlig på 1990-tallet åpnet organisasjonen for at medarbeidere som arbeidet med arkivering, research og dokumentasjon, kunne bli medlem av NJ og også bli omfattet av organisasjonens tariffavtaler. Noen år senere, i 1997, skjedde det motsatte, ved at medlemmer som drev med PR og kommunikasjon, ble kastet ut av NJ fordi deres oppgaver var i strid med fri og uavhengig journalistikk (Ottosen, 2004, s. 213). I 2019 var de digitale omstillingene bakteppet da NJs landsmøte vedtok at det skulle gjennomføres en ny vurdering av både medlemskriterier og navn på organisasjonen. Nye yrker og arbeidsoppgaver hadde oppstått både i journalistikken og dens randsoner, noe som åpnet for ekspansjon og utvidelse av medlemsgrunnlaget til å bli en fagforening for en bredere gruppe av medieansatte. For mange av de potensielt nye medlemmene gjorde navnet Norsk Journalistlag det uaktuelt å søke medlemskap. De var ansatt som utviklere, produsenter eller hadde andre oppgaver som de opplevde at ikke falt naturlig inn under begrepet journalist.⁸ Det ble nedsatt et eget organisasjonsutvalg som fremmet forslag om to vesentlige endringer: Det ene var å skifte navn fra Norsk Journalistlag til Medieforbundet. Det andre var å utvide medlemskriteriene for å tiltrekke seg flere medieansatte (Mathisen & Knudsen, 2024).

8 <https://presse.no/vedtekter/>

Denne typen organisasjonsprosesser er i tråd med organisasjonssosiologiske teorier om hvordan fagforeninger som organiserer frie yrker, tilpasser seg endringer i samfunnet (Gieryn, 1983, s. 782). Professor Thomas Gieryns teori er at endringer i omgivelsene gjerne utløser tre typer av prosesser i fagforeninger for frie yrker: a) at organisasjonen åpner profesjonen for nye yrkesgrupper, b) at organisasjonen ekskluderer deler av medlemsmassen, og/eller c) at den hegner om profesjonskriteriene, autonomien, som er knyttet til profesjonen. Utviklingstrekkene i NJ som er beskrevet ovenfor, er i tråd med Gieryns teori når det gjelder punkt a) om innlemmelse og b) om eksklusjon (Gieryn, 1983).

Det siste punktet, c), som omhandler hegning om profesjonskriterier og autonomi, ble satt på spissen i 2022 da Organisasjonsutvalget sendte forslaget om utvidelse av medlemsgrunnlaget og endring av navn ut på høring blant medlemmene. Forslaget utløste en heftig debatt i fagbladene *journalisten.no* og *medier24.no*. Aktørene inntok to hovedposisjoner: på den ene siden sto de som ville beholde og beskytte profesjonskriteriene innenfor rammene av VVP, på den andre sto de som ville utvide dem og skifte navn på organisasjonen. Profesjonelle verdier og integritet var hovedargumentet til de som inntok den første posisjonen, mens verdien av å unngå opplevelsen av utenforskap blant de som ikke var journalister, og større gjennomslagskraft i tariffoppgjørene var hovedargumentene til de som støttet det andre standpunktet (Mathisen & Knudsen, 2024, s. 9). Høringsrunden endte med et svært klart flertall for at NJ skulle videreføres som en organisasjon for de som arbeider innenfor rammene av VVP; tre av fire medlemmer sa nei til de foreslåtte endringene (Mathisen & Knudsen, 2024). NJs landsstyre vedtok å ikke legge utvalgets forslag fram for landsmøtet i 2023.⁹

Videre i kapittelet skal vi se nærmere på i hvilken grad profesjonsteorien som er beskrevet i kapittelet passer med hvordan NJs medlemmer vurderer medlemskapet og verdsetter ulike deler av organisasjonens arbeid og tilbud.

⁹ <https://www.journalisten.no/christian-sorgjerd-hege-iren-frantzen-jens-kihl/jeg-har-fatt-henvendelser-fra-noen-som-sier-at-det-er-livsfarlig-a-ha-en-slik-debatt-det-vil-jeg-bare-si-at-jeg-er-helt-uenig-i/436396>

Identitet og fellesskap

Siden 2024 har NJ gjennomført undersøkelser der journalister som melder seg inn eller ut av organisasjonen, svarer på spørsmål om medlemskapet, såkalte entry- og exit-undersøkelser. Dette kapittelet baserer seg på resultater fra disse undersøkelsene og funn fra NJs medlemsundersøkelse i 2018, arbeidskårundersøkelsene blant frilansere i 2019 og 2024, arbeidsmiljøundersøkelsen som Arbeidsforskningsinstituttet (AFI) gjorde i 2022, og NJ Frilans sin undersøkelse om medlemmenes ønsker om kurstilbud i 2024.

Undersøkelsene viser at et grunnleggende ønske om å være fagorganisert er den viktigste årsaken til at frilansere er med i NJ. Det samme svarer fast ansatte medlemmer, men for dem er tariffavtalene like viktige.

Det å være fagorganisert handler naturligvis om solidaritet og om opplevelsen av å være med i en felles kamp for et godt arbeidsliv. Svarene i NJ-undersøkelsene underbygger teorien om at fagforeningsmedlemskap er spesielt viktig for yrkesutøvere som tilhører åpne profesjoner, der det ikke stilles krav om fagbrev eller annen sertifisering (Salamon, 2022). Dette kommer særlig tydelig fram i svarene fra frilansmedlemmene, slik tabell 10.1 viser. Frilansmedlemmene oppgir pressekortet, det fysiske beviset på at de er profesjonelle, som den viktigste grunnen til å være medlem av Norsk Journalistlag

Tabell 10.1: Hvorfor er man medlem i NJ?

Hvorfor medlem av NJ? Topp 10 rangert på en skala fra 1 til 31	Frilansere	Ansatte
Pressekort	1	6
Egenverdi i å være fagorganisert	2	2
Presseetikk	3	3
Arbeidet for arbeidsmiljø	4	7
Kompetansetilbud – Konferanser – Seminarer	5	10
Stipendordninger	6	12
Juridisk bistand	7	6
Arbeidet for pressestøtte/rammebetingelser	8	5
Opphavsrett	9	4
NJ Forsikring	10	11
Tariffavtaler – NJ Timepris	18	1

En ulempe med at journalistikken er et åpent yrke, er at hvem som helst kan kalle seg journalist. Denne problemstillingen kom på agendaen da Torry Pedersen, daværende sjefredaktør i VG, ble spurt om hvordan avisa ville dekke nyhetsaker i Troms etter at de hadde lagt ned lokalkontoret i Tromsø i 2016. Pedersen svarte at det alltid er en rørlegger med mobil i nærheten av det som skjer, og at rørleggere mer enn gjerne selger mobilbilder til VG.¹⁰ Selv om dette var spøkefullt ment, illustrerer det en utfordring frilansere møter ute på oppdrag. Pressekortet er viktig i denne sammenheng – det dokumenterer at man er en profesjonell yrkesutøver på jobb – og ikke en forbipasserende rørlegger på jakt etter VGs tipshonorar. Mens fast ansatte gjerne har et adgangskort fra arbeidsgiver som identifikasjon, trenger frilansjournalister i større grad pressekortet til å dokumentere hvem de er. Blant annet ved ulykker og dramatiske hendelser kan det være viktig å dokumentere overfor redningsmannskapene at man er på jobb og ikke en nysgjerrig forbipasserende (se også kapittel 8, Idås).

Undersøkelsene viser videre at det er viktig for frilansere å være en del av det profesjonelle fellesskapet (Joseph & O'Donnell, 2023). For eksempel skårer muligheten for å delta på journalistfaglige konferanser og seminarer høyt (jf. tabell 10.1). Disse tilbudene skårer høyere blant frilansere enn fast ansatte. Dette kan ses i sammenheng med at frilansere har færre arenaer for faglige påfyll og sosialt samvær enn fast ansatte. Mange av de faste har daglige diskusjoner om saker og vinklinger på redaksjonsmøter eller i mer uformelle sammenhenger.

Denne kombinasjonen av erfaringsutveksling og sosialt samvær er spesielt viktig når man jobber med krevende saker (se også kapittel 8, Idås). Et nettverk av frilanskolleger kan være et viktig bidrag i denne sammenheng. At man føler seg kompetent til å utføre jobben, er et annet – det er neste tema i dette kapittelet.

Kompetanse og profesjonalitet

Tilbudet om profesjonalisering gjennom kompetanseheving skårer høyt på listen over hva frilanserne verdsetter med NJ-medlemskapet. Mediebransjen er beskrevet som en markørbransje i arbeidslivet, en bransje der ny

¹⁰ <https://www.m24.no/nyheter-tor-erling-thomt-ruud-torry-pedersen/vg-kutter-40-arsverk-og-legger-nede-tre-siste-lokalkontorene/125280>

teknologi og nye trender testes ut før de dukker opp andre steder i arbeidslivet (Sørensen et al., 2005).¹¹ Dette stiller store krav til journalistene som skal følge med i de hurtige endringene innen teknologi og i publikums medievener. Arbeidslivet stiller generelt høye krav til kontinuerlig omstilling og kompetanseheving for yrkesutøvere (Alsos et al., 2024). Journalister jobber i en bransje der den teknologiske utviklingen skjer i hurtigtogs-fart. Kontinuerlig oppdatering av kompetansen er nødvendig for å ikke sakke akterut og bli mindre relevant som arbeidstaker.

Det finnes mange arenaer der frilansere og andre journalister kan øke kompetansen utenom redaksjonslokalene. Presseorganisasjonene arrangerer både kurs og andre utdanningstilbud som frilansere kan delta på (kapittel 4, Knudsen). NJ Frilans tilbyr spissede kurs som kan hjelpe frilansere med å håndtere krevende sider av frilanstilværelsen. Å lære mer om egen rolle, ta kurs i prissetting og forhandlingsstrategier, kjenne til rettigheter og få hjelp til økonomistyring og innsalg kan være en god investering.

Det å sørge for faglig påfyll kan være en utfordring for frilanserne siden de ikke får dette tilrettelagt og betalt av en arbeidsgiver. En dag på kurs innebærer en dag uten inntekt. Det kom fram i arbeidsmiljøundersøkelsen som Arbeidsforskningsinstituttet gjennomførte blant NJs medlemmer høsten 2022. I undersøkelsen svarte seks av ti fast ansatte at de hadde benyttet seg av kompetansehevende tilbud de siste to årene. Blant frilanserne hadde cirka halvparten vært på kurs i samme periode (Lillebråten et al., 2023).

Viktigheten av NJs medlemstilbud blir synlig når vi ser på hvem som sto for tilbudet om kompetanseheving; mens to av ti frilanserne svarte at de hadde benyttet seg av bransjens kollektive kurs- og permisjonsordninger, STUP/FriSTUP, svarte mindre enn en av ti av de fast ansatte det samme. Noe liknende kommer fram når det gjelder deltakelse på kursene til Institutt for journalistikk (IJ). Mens en av fire frilansere svarte at de har deltatt på IJ-kurs de siste to årene, svarte mindre enn en av fem fast ansatte det samme. Undersøkelsen viser videre at fast ansatte først og fremst har deltatt på kurs i regi av arbeidsgiver, tilbud som få frilansere får delta på.

Arbeidskårsundersøkelsen som ble gjort blant NJ Frilans sine medlemmer i 2024 (se kapittel 2, Knudsen & Mathisen), viste også at cirka halvparten av frilanserne hadde deltatt på journalistfaglige kurs eller konferanser de tre siste årene. Av journalistfaglige konferansene var det Gull og

11 <https://www.arbeidsmiljo.no/artikler/medieundersokelse-tar-pulsen-pa-samfunnsutviklingen/>

Gråstein på Østlandet flest frilansere hadde deltatt på (ni prosent), etterfulgt av SKUP (syv prosent). Skåren var høyest blant medlemmer som arbeidet fulltid som frilansere. Blant dem hadde seks av ti benyttet seg av minst ett kompetansehevende tilbud, ca. 15 prosent hadde benyttet seg av fire eller flere tilbud i løpet av de siste tre årene.

Presseetikk og profesjonalitet

Nær relatert til kompetanseheving er den faglige forankrede kunnskapen om profesjonens etiske regelverk. Dette er spesielt viktig for profesjoner som bruker yrkesetiske regler og normer som substitutt for autorisasjon og fagbrev (Cohen & De Peuter, 2020; Salamon, 2022). Ikke overraskende kommer NJs arbeid på det presseetiske og journalistfaglige området høyt som årsak til at både frilansere og fast ansatte organiserer seg. Som tidligere nevnt i kapittelet må dette ses i sammenheng med at tillit og troverdighet både er journalistikkens bærebjelke og akilleshæl.

Medieundersøkelsen som legges fram på Mediedagene i Bergen hvert år, viser at norske nyhetsmedier har tillit i befolkningen. I 2024-undersøkelsene svarte åtte av ti at de hadde stor eller noe tiltro til nyhetsmediene.¹² Samtidig viser disse undersøkelsene at tilliten er skjør. Den såkalte Bar Vulkan-saken i 2019, der VG ble felt for en rekke brudd på VVP i en sak som omhandlet at Ap-politiker Trond Giske hadde danset med en ung kvinne på en bar i Oslo, synliggjorde dette. I saken, som ble illustrert med en video av de to som danser, siteres kvinnen slik: «Vi danset og hadde det hyggelig, så ble det litt mye, så jeg og venninnen min dro derfra.» I ettertid kom det fram at kvinnen hadde gitt VG beskjed om at hun ikke ønsket å medvirke i saken, og at hun var feilsitert. Giske var på dette tidspunktet beskyldt for flere tilfeller av seksuell trakassering. Som følge av denne saken trakk han sitt kandidatur til et verv i partiet.¹³ Avsløringene av VGs håndtering av kvinnen og saken førte til et markant fall i befolkningens generelle tillit til norske medier.¹⁴

Publikum reagerer altså sterkt når de opplever maktmisbruk fra mediene. Tillitssvikten i kjølvannet av Bar Vulkan-saken ble opplevd som så

12 <https://responsanalyse.no/politikk-og-samfunn/medieundersokelsen-2024/>

13 <https://www.aftenposten.no/norge/i/0EwjvG/kvinnen-som-danset-med-giske-paa-barvideo-jeg-sa-til-vg-at-jeg-ikke-oensket-aa-medvirke-i-saken>

14 <https://klassekampen.no/utgave/2019-05-02/tillitsknekk-for-mediene?rnd=0.5265953412371398>

dramatisk at Norsk Presseforbund nedsatte et eget utvalg, Kildeutvalget, med mandat til å levere en rapport om «utfordringer og fallgruver med kildebruk i et presseetisk perspektiv». Kildeutvalgets rapport inneholdt råd og erfaring som den oppfordret bransjen til å ta med seg videre – en rapport som ledet til en lang rekke debatter i bransjen og samfunnet for øvrig.¹⁵ Debatten rundt Bar Vulkan-saken er en viktig påminnelse også for frilansere om at hele profesjonen rammes når tilliten til mediene synker.

Individuell service og åpning for kollektive avtaler

Mens medlemsfordelene som er beskrevet ovenfor, dreier seg om tilhørighet i det journalistfaglige fellesskapet, kollektive kurstilbud og yrkesetisk ryggmargsrefleks, er også tilbudet om individuell bistand viktig når medlemskontingenten skal betales. Av NJs personrettede tilbud skårer telefonvaktordningen høyest blant medlemmene. Ordningen går ganske enkelt ut på at medlemmer kan ringe NJ for å få råd og veiledning fra en av fagstabens spesialister i nærmest enhver arbeidsrelatert sak. Med tanke på hva juridisk bistand koster i det private markedet, er det ikke overraskende at telefonvaktordningen og advokatbistand er svært populære tilbud blant både frilansmedlemmer og andre journalister.

Det er større avstand når det gjelder frilanseres og ansattes skår på NJs innsats for å sikre inntektene deres (jf. tabell 10.1). Fast ansatte oppgir tariffavtaler som den viktigste grunnen til å organisere seg. For frilansere kommer det frilansrettede systemet med minstesatser langt ned på tilfredshetskalaen. Årsaken til at NJ har lyktes bedre med å forhandle lønn for fast ansatte enn honorarer til frilansere, er at organisasjonen har forhandlings- og streikerett for fast ansatte journalister. Jussen og avtaleverket er annerledes når det gjelder mulighet for å forhandle gode avtaler for frilansere.

For å forhindre at frilanserne følte seg presset til å underby hverandre i en alles kamp mot alle, inngikk NJ og MBL i 2018 en rammeavtale som har som formål å sikre frilanserne forutsigbare rammer og ordnede forhold for frilansoppdrag.¹⁶ I avtalens § 9 slås det fast at honoraret «skal forhandles og avtales før stoffet benyttes, med utgangspunkt i, blant annet, lønns-

¹⁵ https://presse.no/wp-content/uploads/2019/11/Kildeutvalgets-rapport_291019-002.pdf

¹⁶ <https://www.nj.no/dokumentarkiv/rammeavtale-for-frilansere/>

nivået for de redaksjonelt ansatte i oppdragsgivers virksomhet og frilansrens driftskostnader». I dette ligger det at frilanserne skal ha et honorar på nivå med lønnen til fast ansatte kolleger i bedriften, med et påslag for å dekke frilansrens utgifter til kontor, pensjon, m.m. – utgifter arbeidsgiver dekker for sine ansatte.¹⁷

Samtidig som NJ Frilans kjempet for gehør for minstesatsene og et mer rettferdig inntektsnivå, skjedde det en endring i positiv retning for frilansere i Europa. Høsten 2022 vedtok EU-kommisjonen at frilansere har rett til å forhandle fram kollektive avtaler med oppdragsgivere. Årsaken var at antall frilansere hadde vokst gjennom flere år i hele EU, på bekostning av faste ansettelser. Oppdragsgivere hadde utnyttet det asymmetriske maktforholdet til å presse ned honorarene til frilansere. Konsekvensen var at mange knapt hadde en inntekt til å leve av og uansett manglet penger til å betale for helseforsikring og pensjon. Ved å åpne for kollektive avtaler ønsket EU-kommisjonen å legge til rette for at frilansernes organisasjoner kunne forhandlet fram bedriftsvise kollektive avtaler. Allerede tre uker etter EU-kommisjonens vedtak fulgte det norske Konkurransetilsynet opp med å slå fast at de samme retningslinjene gjaldt for norske frilansere. Inntil da hadde konkurranseloven slått fast at det var ulovlig å samordne honorarkravene for frilansere. Nå ble loven satt til side, og det ble gitt grønt lys for at det kunne forhandles fram kollektive avtaler og derved pris-samarbeid frilansere imellom.¹⁸

De nye retningslinjene gir NJ helt nye muligheter til å bruke fagforeningsmakten til å få på plass en sentral avtale med arbeidsgiverne, som i neste omgang kan åpne for å forhandle om kollektive avtaler for frilansere i enkeltbedrifter og i konsernene. Dette arbeidet er i gang, men mye gjenstår. Før kravet kan fremmes i de sentrale tariffoppgjørene, må det forankres blant de fast ansatte medlemmene, ettersom det er de som vil bli tatt ut i streik dersom arbeidsgiverne ikke aksepterer tariffkravet.

Dette kan bli en krevende øvelse internt i NJ. Men andre fagforeninger har lyktes med en liknende øvelse tidligere. I 2012 gikk Fellesforbundet inn i tariffoppgjøret med krav om at innleid arbeidskraft skulle sikres samme lønns- og arbeidsbetingelser som de ansatte kollegene i bedriftene som hyret dem inn. Det er altså et krav som har mye til felles med intensjonen i rammeavtalens § 9 fra 2018. Årsaken til at Fellesforbundet fikk opp-

¹⁷ <https://www.journalisten.no/nj-lanserer-minstesats-for-frilansere/596899>

¹⁸ Beskrivelsen er hentet fra kurset advokat Veslemøy Lode, Littler advokatfirma AS, 06.11.23.

slutning om kravet blant sine fast ansatte medlemmer, var at de så at billig innleid arbeidskraft presset ned lønnsnivået på deres egne arbeidsplasser.

Arbeidsgiversiden sa nei til kravet i de sentrale forhandlingene. Det fulgte derfor oppgjøret videre til mekling hos Riksmeklingsmannen. Der-som meklingen hadde endt uten at partene kom til enighet, ville Fellesforbundet tatt ut sine fast ansatte medlemmene i streik i kampen for at innleid arbeidskraft, mange av dem var uorganiserte håndverkere fra Øst-Europa, skulle komme opp på samme lønnsnivå som dem selv. Men det ble ikke streik. Fellesforbundet vant fram i meklingen, og innleid arbeidskraft ble sikret de samme lønns- og arbeidsbetingelsene som fast ansatte.¹⁹ Prinsippet er blitt lovfestet i arbeidsmiljøloven (§ 14–12a). Den gir bemanningsforetakene ansvaret for at arbeidstakerne de leier ut, skal ha de samme eller bedre lønnsbetingelser enn fast ansatte kolleger der de er på oppdrag.²⁰

Oppsummering

I dette kapittelet er NJ-medlemmers svar på hvorfor de er fagorganisert, blitt sett i relasjon til profesjonssosiologiske teorier om hvorfor frilansere organiserer seg. Medlemskap kan i seg selv synes paradoksalt all den tid fagforeningen ikke har hatt lov til å forhandle eller streike fram kollektive avtaler for frilansere.

Det teoretiske utgangspunktet for at frilansere likevel velger å betale tusenvis av kroner i året for å være medlem av NJ, er at journalistikken er et fritt yrke uten krav til fagbrev eller annen autorisasjon. Pressekortet som følger med medlemskapet, fungerer som det fysiske beviset på at vedkommende er profesjonell. NJ som fagforening har en dobbel interesse i å sertifisere journalister med pressekort. På medlemsnivå handler dette om å skape et «oss og dem», gjennom å skille mellom profesjonelle journalister og andre som publiserer innhold. For NJ som medlemsorganisasjon er sertifiseringen viktig fordi pressekortet er den viktigste grunnen til at frilansere velger å bli medlem. For å få denne eksklusiviteten har NJ, i tråd med profesjonsteorien, knyttet medlemskriteriene opp til yrkesetikken (Carlson, 2015; Cohen & De Peuter, 2020; Salamon, 2022). De som søker medlemskap, forplikter seg til å følge bransjens yrkeskodeks, Vær

¹⁹ <https://www.arbeidslivet.no/images/PageFiles/5020/Tariffoppgjoret-2012.pdf>
²⁰ <https://www.arbeidstilsynet.no/regelverk/lover/arbeidsmiljolooven/14/14-12a/>

Varsom-plakaten, og innordne seg bransjens selvdømmeordning, Pressens Faglige Utvalg.²¹

Sammenhengen mellom medlemskap og profesjonstilhørighet er spesielt tydelig for frilansjournalister, som velger å være medlem av Norsk Journalistlag selv om de ikke nyter godt av klassiske fagforeningsgoder som tariffavtaler, streikerett og regulerte forhold på arbeidsplassen. Men også blant frilansere skårer NJs arbeid for å ivareta journalisters profesjonelle interesser på områder som presseetikk, innsyn og offentlighet høyt på begrunnelsen for hvorfor de velger å være medlem av en fagorganisasjon.

21 <https://www.nj.no/dokumentarkiv/vedtekter-for-norsk-journalistlag/>

Referanser

- Alsos, K., Oppedgaard, S. M. N & Trygstad, S. C. (2024). *Den norske arbeidslivsmodellen. Status og utfordringer i en brytningstid*. Gyldendal.
- Bjerke, P. (2009). *Refleks eller refleksjon? En sosiologisk analyse av journalistisk profesjonsmoral* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo. UiO vitenarkiv.
- Bjerke, P., Fonn, B. K. & Mathisen, B. R. (Red.). (2019). *Journalistikk, profesjon og endring*. Orkana Akademisk.
- Carlson, M. (2015). Introduction: The many boundaries of journalism. I M. Carlson & S. Lewis (Red.), *Boundaries of Journalism. Professionalism, Practices and Participation* (s. 1–18). Routledge.
- Carlson, M. & Lewis, S. C. (2020). Boundary work in Wahl-Jorgensen, K. I T. Hanitzsch (Red.), *The Handbook of journalism studies* (s. 123–136). Routledge.
- Cohen, N. & de Peuter, G. (2020). *New media unions. Organizing digital journalists*. Routledge.
- Coles, A. (2016). Creative class politics: unions and the creative economy. *International Journal of Cultural Policy* 22(3): 456–472. <https://doi.org/10.1080/10286632.2014.994612>.
- Gieryn, T. F. (1983). Boundary work and the demarcation of science from non-science: Strains and interests in professional ideologies of scientists. *American Sociological Review*, 48(6), 781–795.
- Idås, T. (2013). *Krevende oppdrag – hvordan mestre stress*. IJ-forlaget.
- Joseph, B. & O'Donnell, P. (2023). The blurring line between freelance journalists and self-employed media workers. *Journalism*, 24(1), 139–156. <https://doi.org/10.1177/14648849221086806>
- Lewis, S. C. (2012). The tension between professional control and open participation. *Information, Communication & Society*, 15(6), 836–866. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2012.674150>
- Lillebråten, A. & Bernstrøm, V. H. (2023). *Journalistundersøkelsen 2022* (AFI-rapport 8/2023). <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/handle/11250/3056931>
- Mathisen, B. R. & Knudsen, A. G. (2024). Extending the professional borders or maintaining the status quo? Union membership as boundary work. *Journalism*, 1–18. <https://doi.org/10.1177/14648849241265207>

- NOU 2010: 14. (2010). *Lett å komme til orde, vanskelig å bli hørt – en moderne mediestøtte*. Kulturdepartementet. <https://www.regjeringen.no/nol/dokumenter/nou-2010-14/id628603/>
- O'Donnel, P. (2022). Job loss and unionism in Australian journalism. I: Marjoribanks T, Zion L, O'Donnel P, et al. (Red.) *Journalists and Job Loss*. New York: Routledge, 66–78.
- Omdal, S. E., Gerhardsen, A., Sannum, E. & Sætre, S. (2019). «*Sa hun virkelig det?*» Norsk Presseforbund-rapport. https://presse.no/wp-content/uploads/2019/11/Kildeutvalgets-rapport_291019-002.pdf.
- Ottosen, R. (2004). *I journalistikkens grenseland – journalistrollen mellom marked og idealer*. IJ-forlaget.
- Raaum, O. (1999). *Pressen er løs! Fronter i journalistenes faglige frigjøring*. Pax Forlag.
- Salamon, E. (2022). Communicative labor resistance practices: organizing digital news media unions and precarious work. *Communication Theory*, 33, 186–196. <https://doi.org/10.1093/ct/qtac023>
- Salamon, E. (2023). Converging media unions: A labor history of newswriters in a predigital age. *International Journal of Communication*, 17(2023), 5574–5586.
- Skjeseth, A. (2021). *Fra Tostrup til Teams: Journalister i dataalderen – deadline døgnnet rundt, Norsk Journalistlag 75 år (1946–2021)*. Norsk Journalistlag.

ALENE OG DEL AV FELLESSKAPET

Birgit Røe Mathisen og Anders Graver Knudsen

Frilanslivet preges av en rekke motsetninger og til dels paradokser: Mellom alenegang og fellesskap. Mellom dårlige arbeidsvilkår og høy trivsel. Mellom frihet og begrensninger. Mellom høy og lav prestisje. Disse motsetningene kan også relateres til en mer overordnet diskusjon om hvorvidt det skjer en de-profesjonalisering eller re-profesjonalisering av journalistikken: Taper profesjonelle normer og verdier terreng, eller blir de styrket? I dette avsluttende kapittelet skal disse motsetningene diskuteres og blikket rettes framover.

Innledning

Frihet og begrensninger. Høy trivsel og krevende arbeidsvilkår. Alene – og samtidig del av et fellesskap. Frilansstilværelsen innebærer noen paradoksale motsetninger og spenninger. Arbeidskårundersøkelsene som denne bokas redaktører gjennomførte i 2019 og 2024, viser dårlig betaling, negativ lønnsutvikling og et svakt sikkerhetsnett. Samtidig trives norske frilans-

journalister med jobben sin, og de ønsker å være frilansere. Undersøkelsene viser i stor grad sammenfallende tendenser i 2019 og 2024: Det er lite som endrer seg i frilansjournalisters arbeidsvilkår. Samtidig er det noen trekk som forsterker *både* trivsel og sårbarhet: I 2024 svarer en større andel enn i 2019 at de aktivt har valgt å bli frilansere, og at de ønsker å forbli frilansere. Paradoksalt nok følges den tendensen av økt usikkerhet og real-lønnsnedgang. Frilanslivet framstår på mange måter som en ustabil tilværelse. Samtidig er ustabiliteten *stabil*: Usikkerheten vedvarer, og lønna forblir dårlig. Med frilanslivet følger en stor grad av frihet, der frilanseren ikke trenger å følge ni til fire-arbeidslivet eller forholde seg daglig til en sjef. Men dårlige arbeidsvilkår gir en rekke begrensninger, og friheten kan i mange tilfeller være forestilt mer enn reell.

Dette avsluttende kapittelet har som siktemål å samle trådene fra de ti foregående kapitlene i boka og diskutere frilanstilværelsen preget av disse spenningene og motsetningene, som også kan knyttes til frilansernes prestisje og posisjon innad i den profesjonen de er en del av. Uansett tilknytningsform til arbeidet går journalister inn i en yrkesrolle når de er på jobb. I sosiologien forstås rolle som et sett av normer og regler som knytter seg til en bestemt oppgave (Aubert, 1972, s. 46). Å gå på jobb som journalist, fast ansatt eller frilanser innebærer å kle på seg en yrkesrolle det knytter seg noen yrkesetiske normer og faglige standarder til. Gjennom yrkesrollen trer yrkesutøveren inn i et profesjonelt fellesskap og tilegner seg en kollektiv identitet (Ottosen, 2004, s. 21). Men det profesjonelle fellesskapet er også et sosialt lagdelt felt, der frilansere tradisjonelt er blitt plassert i et sjikt med lav prestisje og status (Hovden, 2008). Er det fortsatt slik, eller er det tegn som tyder på at frilansernes plass i profesjonen er endret? Og hvilken betydning har utviklinga av frilanseres arbeidsvilkår for journalistikken som profesjon? Dette er spørsmål vi tar sikte på å belyse i dette kapittelet.

Svakt sikkerhetsnett og lav prestisje – arbeidet som begrenset og ufritt?

Frilansjournalister er en del av et arbeidsliv i endring og omstilling (Alsos et al., 2024). Gjennom bokas kapittel to, tre, fire og fem har Anders Graver Knudsen og Birgit Røe Mathisen utforsket flere sider ved arbeidsvilkårene for norske frilansjournalister. I kapittel to diskuteres flere funn som

underbygger et arbeidsliv med mange prekariatlignende forhold. Frilansjournalister tjener dårlig og har en inntekt langt under nivået til sine fast ansatte kolleger. Lønnsutviklingen er svak, og mange har opplevd en real-lønnsnedgang gjennom flere år. Maktforholdet mellom frilansjournalistene og redaktørene de er avhengige av, er skjevt – i redaktørenes favør. Det er redaktørene som fastsetter honorar, og mange frilansere rapporterer om lav betalingsvilje. En betydelig del av frilanserne opplever at tilgangen på oppdrag er vanskelig, mens andre igjen sliter med å sette grenser for arbeidstiden; de tør ikke si nei til oppdrag de egentlig ikke har tid til. Resultatet er lange dager og et arbeidsliv som spiser seg inn på fritiden. Dette er en beskrivelse som langt på vei passer med definisjonen av prekære arbeidsforhold; nemlig usikkert og ustabilt, med lav sikkerhet og der yrkesutøveren selv bærer risikoen, ikke arbeidsgiver eller oppdragsgiver (Kalleberg & Vallas, 2018, s. 1).

Arbeidsvilkår omhandler ikke bare lønn og arbeidstid. Frilansjournalister er også avhengig av retten til eget materiale. Kampen for opphavsrett og dermed en juridisk beskyttelse av eget arbeid har vært og er sentral for utviklinga av journalistikkens profesjonelle selvforståelse (Ottosen, 2004, s. 224). Opphavsrettlovgivningen er en viktig del av sikkerhetsnettet for frilansere (Gollmitzer, 2020). I kapittel syv har Ellen Lexerød Hovlid gått gjennom hva denne innebærer. Opphavsretten utfordres i den digitale og globale medievirkeligheten (Cohen, 2016). Ifølge Norsk Journalistlag er det ikke uvanlig at frilansere møter en forventning om å dele stoffet sitt på flere plattformer uten ekstra betaling. I deler av bransjen er det også en utbredt praksis at frilansere blir tilbudt kontrakter som gir oppdragsgiver rett til å bruke stoffet deres i flere publikasjoner og på tvers av landegrenser, for et lavt engangsbeløp.¹ Med andre ord er det flere trekk ved frilansstilværelsen som beskriver en ganske ufri tilværelse, der usikkerhet og utrygghet knyttet til både økonomi, tid og sikkerhetsnett gir store begrensninger både profesjonelt og for livsutfoldelse utenom jobben.

Begrensningene kan blant annet ligge i mulighetene for faglig utvikling og oppdatering. Det moderne arbeidslivet stiller store krav til kompetanse og kontinuerlig kompetanseutvikling (Alsos et al., 2024). I kapittel to viser Knudsen og Mathisen at majoriteten av frilansjournalister framtrer som et særdeles kompetent arbeidskorps med høy utdanning og lang erfaring. Samtidig diskuterer Anders Graver Knudsen i kapittel tre at en høy andel

1 <https://www.nj.no/frilansguiden/opphavsrett/#4>

av dem i liten grad oppsøker kurs, etterutdanning og faglig oppdatering, fordi de ikke har tid og ressurser til det.

Økt kompetanse gir den enkelte yrkesutøver bedre muligheter i arbeidsmarkedet, tilsvarende er manglende kompetanse som medvirker til at folk faller ut av arbeidslivet (Reegård, 2024, s. 156). Kompetanseutvikling og livslang læring anses som sentrale virkemidler i arbeidslivspolitikken, og lønnsoppgjøret i 2024 resulterte i en etter- og videreutdanningsreform, Kompetansereformen (Reegård, 2024, s. 154). Journalistavtalen mellom Norsk Journalistlag (NJ) og Mediebedriftenes Landsforening (MBL) pålegger mediebedriftene å legge fram planer for etter- og videreutdanning, etter drøfting med tillitsvalgte. Dette ble nedfelt etter tariffoppgjøret i 2022. Konkret innebærer dette at redaksjonene skal kartlegge kompetansebehovet, og hver enkelt medarbeider skal ha sin egen individuelle kompetanseplan. Det er bedriftene som skal finansiere tiltak som skal til for å fylle bedriftens kompetansehull.²

Tilknytningsform til arbeidet har betydning for tilgang til kompetanseutvikling i alle bransjer og yrker. Arbeidstakere i atypiske tilknytningsformer får mindre opplæring enn fast ansatte på heltid. Ofte vil disse utgjøre en form for «bufferbeholdning» i motsetning til «kjernearbeidsstokken» som arbeidsgiver prioriterer å sende på kurs (Reegård, 2024, s. 163). Frilansjournalister må selv ta ansvar for å utvikle egen kompetanse og prioritere tid og ressurser til det. Å delta på kurs betyr tapt inntekt, og for mange kan det innebære et valg mellom inntjening eller kompetanseheving. Frilansjournalister er kunnskapsarbeidere og jobber i en bransje preget av stor omstillingstakt og hurtig endring, der den enkelte utøver stadig må tilegne seg nye ferdigheter og ny kunnskap for å holde tritt i ei rivende teknologisk utvikling. En frilanser som ikke har tid og råd til videreutdanning, kan bli faglig akterutseilt i forhold til sine fast ansatte kolleger. Utdanning og faglig påfyll kan i seg selv gi livskvalitet og følelse av mestring, samtidig som det gjør yrkesutøveren mer attraktiv for framtidige arbeidsgivere eller oppdragstakere. Læring avler mer læring, og ulik tilgang til kompetanseutvikling forsterker eksisterende ulikhet i både samfunn og arbeidsliv (Reegård, 2024, s. 165). Å sakke akterut i den faglige utviklinga kan befeste oppfatninger av frilansarbeid som lavstatusjournalistikk og gjøre frilanserne mer sårbare i arbeidsmarkedet.

2 <https://www.nj.no/artikler/styrk-kompetansen-din-na-er-den-nye-veilederen-her/>

Frihet og høy trivsel – arbeidet som lidenskap?

Samtidig gir frilanslivet mange faglige muligheter. I kapittel to viser Knudsen og Mathisen at trivselen og jobbtilfredsheten er stabilt høy, selv om undersøkelsene også viser noen variasjoner. Høy trivsel bekreftes av flere studier fra andre land: Frilansjournalister trives i jobben og ønsker å fortsette med sin frie tilværelse (Das, 2007; Massey & Elmore, 2011; Edström & Ladendorf, 2012; Mathisen, 2016). Frilansere scorer høyere på jobbtilfredshet enn journalister i faste stillinger (Edström & Ladendorf, 2012).

Knudsen og Mathisen diskuterer også frilanslivet som resultat av eget valg: En høy andel har tatt et aktivt valg om å bli frilanser. Og de velger å *forbli* frilansere. Majoriteten søker ikke faste journalistjobber. Årsakene er sammensatte. Flere vektlegger muligheten til å jobbe med et felt de har særskilt kompetanse på. Med andre ord gir frilanslivet gode muligheter til å utvikle en spesialkunnskap og dybdekompetanse innen en felt. Mange vektlegger at frilanslivet gir gode muligheter til profesjonell utvikling og til å arbeide innfor et felt der den enkelte har særskilt kompetanse.

I friheten ligger også muligheten til å jobbe med egne ideer og den typen saker man opplever at er viktige og verdifulle. I kapittel seks utforsker Karianne Sørgård Olsen hvordan frilansjournalister utvikler egne ideer og fyller arbeidsdagen med innhold som oppleves interessant, meningsfullt og tilfredsstillende. Evne til å skape ideer og utvikle dem med skreddersøm for den spesifikke oppdragsgiveren er en sentral ferdighet for å overleve som frilanser (Mathisen, 2019). Samtidig kan trafikkmålinger og brukerdata påvirke redaksjonelle vurderinger og bidra til et trangere rom for ideutvikling og kreativitet (Hayes & O'Sullivan, 2023, s. 5), både for frilansere og fast ansatte journalister. Det er et eksempel på hvordan kommersielle hensyn trumfer kreativitet og profesjonelle vurderinger, og at det profesjonelle rommet taper terreng til fordel for en mer kommersiell logikk (Freidson, 2001).

Frilanslivet gir mange muligheter til faglig utvikling i ei retning den enkelte frilanser selv ønsker, realisere sine egne ideer og skape journalistiske prosjekt på grunnlag av dem. Frilanstilværelsen har med andre ord mange tydelige preg av høy faglig autonomi, eller frihet. Autonomi er et viktig trekk i beskrivelsen av hva som gjør et yrke til en profesjon (Nygren, 2008; Deuze, 2005). For journalistikken som institusjon er autonomien knyttet til uavhengighet – at krefter utenfra ikke skal styre innhold og pri-

oriteringer, men at mediene fritt skal kunne gjøre sine redaksjonelle valg. Men autonomien gjelder også den enkelte journalist, for eksempel friheten til å styre innholdet i arbeidet og retten til å si nei til oppdrag som strider mot ens egen overbevisning (Nygren, 2008, s. 19).

Å være frilanser har mange trekk av entreprenørskap i seg, selv om journalistisk entreprenørskap favner langt bredere og rommer mer enn tradisjonelle frilansjournalister, for eksempel gründere som starter sine egne publikasjoner (Iversen, 2020). Frilansere og andre journalistiske entreprenører har det til felles at de driver sin egen arbeidsplass, sitt eget profesjonelle virke, de må sørge for å tjene inn sin egen lønn og dekke utgiftene drifta fører med seg. I det moderne samfunnet er en stor del av menneskers identitet knyttet til arbeidet (Alsos et al., 2024, s. 14), og arbeidet er en sentral arena for selvrealisering og mening (Willemsen & Witschge, 2022, s. 129). Journalistiske entreprenører har gjerne en lidenskapelig relasjon til arbeidet, der de er mer opptatt av profesjonelle verdier enn kommersiell logikk (Witschge & Harbers, 2018, s. 67). Å jobbe for seg selv kan være en livsstil (Edström & Ladendorf, 2013) og et pasjonsprosjekt drevet av en form for kall (Deuze & Witschge, 2020, s. 58). Denne drivkraften kan føre til at frilansjournalisten og gründeren aksepterer dårlige vilkår og usikkerhet, fordi arbeidet likevel oppleves tilfredsstillende og utviklende på mange plan. De tilpasser seg og holder fast ved at arbeidet har en mening og verdi, selv om de må ofre trygghet og forutsigbarhet. Journalister finner måter å justere seg på, for å forbli i journalistikken (Powers & Vera-Zambrano, 2023, s. 4–5), fordi arbeidet er tilfredsstillende på et ikkeøkonomisk plan (Rick, 2024).

Her er altruismen sentral: Det å skape en journalistikk man opplever viktig for samfunnet, gir en følelse av å bidra til fellesskapet. Det har en verdi utenfor det materielle eller økonomiske, det gir en egen form for tilfredsstillelse, og det er en del av den profesjonelle identiteten. En del av idealet som holder profesjonen sammen, er å jobbe for et høyere mål, til allmenhetens og samfunnets beste (Nygren, 2008, s. 14). Altruismen knyttes til journalistikkens samfunnsoppdrag, å fylle rollen som kritisk motmakt og vaktbikkje (Deuze, 2005, s. 447). Å være journalist er å tro på en profesjon med et oppdrag som har en samfunnsmessig verdi (Powers & Vera-Zambrano, 2023, s. 12).

Aktive valg om å både bli og forbli frilanser, høy trivsel og opplevelse av frihet og faglige muligheter er alle trekk ved frilanslivet som underbygger

profesjonell autonomi. Frilanslivet gir den enkelte mulighet til å utvikle seg faglig i den retninga han eller hun ønsker. Det kan også berede grunnen for at arbeidet blir en del av hele livsprosjektet for frilanseren, drevet av både faglig lidenskap og et personlig ønske om å lykkes med egen bedrift. Entreprenørskapet gir frihet til å leve livet utenfor de rammene fast tilsetning med en 8–16-jobb eller faste turnusordninger gir. Det kan gjøre det lettere å balansere arbeidet og andre forpliktelser i livet, som omsorgsoppgaver og foreldreskap.

Entreprenørskapsdiskursen vektlegger frihet og faglige muligheter i en kreativ bransje. Samtidig representerer det på mange måter en økende kommersialisering og økt profittoorientering (Gollmitzer, 2020, s. 13). Den henger sammen med en økende individualisering av arbeidslivet, der risikoen flyttes fra arbeidsgiver til den enkelte yrkesutøver. Begrepet «hope labour» brukes for å beskrive arbeid som utføres uten tilstrekkelig kompensasjon i håp om at det skal føre til bedre arbeidsforhold senere, og for å bygge egen merkevare eller omdømme (Gollmitzer, 2020). Entreprenørskapsdiskursen kan tildekke og glorifisere dårlige vilkår (Salamon, 2020, s. 108) og bidra til å undergrave kollektive og organiserte rettigheter. Balansen mellom lidenskap for arbeidet og å bli utnyttet kan være hårfin for utøvere som brenner for jobben sin.

Alene og del av kollektiv

Frilanslivet er for mange en alenetilværelse. Majoriteten jobber fra hjemmekontor, og gjør det i økende grad. Frilansjournalisten har ikke et fast kollegium rundt seg til daglig. Maktforholdet mellom oppdragsgivere og frilansjournalister er asymmetrisk, i oppdragsgivers favør. En enslig frilanser uten et sterkt nettverk rundt seg kan lett føle på avmakt i forhandlinger med oppdragsgivere som betaler dårlig eller krever at frilanseren må skrive under på kontrakter der vedkommende gir fra seg opphavsretten sin. Det kan være vanskelig å få gjennomslag for sine krav alene. Fraværet av kollegiale relasjoner, ledelsesstrukturer og organisatorisk støtte kan føre til økt sårbarhet, og mange frilansere står alene med utfordringer knyttet til arbeidsbelastning, stresshåndtering og usikker økonomi (Gollmitzer, 2024). I kapittel fire har Anders Graver Knudsen utforsket hva dette innebærer for frilansjournalister, og hvilke strategier de kan ta i bruk for å motvirke sårbarhet.

Frilanseren må også daglig ta små og store faglige avgjørelser. Det stiller store krav til den enkeltes bruk av sin profesjonelle dømmekraft, i situasjoner der frilanseren ikke har et støtteapparat rundt seg. Blant annet gjelder dette presseetiske vurderinger. I kapittel fem har Birgit Røe Mathisen diskutert hvordan etiske dilemmaer og faglige problemstillinger kan være krevende øvelser å stå i. Det kan bidra til at frilansjournalister utvikler en individuell og tøylig etikk som ikke samsvarer med profesjonsidealene (Ladendorf, 2013). Slik kan alenegangen bidra til at frilanseren får en løs kobling til profesjonen og dens normer. Noen typer oppdrag kan by på ekstra utfordringer for den som jobber alene. I kapittel åtte har Trond Idås diskutert konsekvenser av å dekke ulykker, dramatiske hendelser, katastrofer og krig. Her kan frilansjournalister på utsiden av det redaksjonelle fellesskapet være ekstra sårbare.

Men frilanserne er også en del av et kollektivt, profesjonelt fellesskap. Historien til norske frilansere er i høy grad en historie om fagorganisering, organisasjonsbygging og profesjonsfellesskap, som Birgitte Kjos Fonn har vist i kapittel ni. Daværende Frilansklubben, nå NJ Frilans, ble startet i 1980 og har siden vært en del av Norsk Journalistlag. I kapitlet viser Fonn hvordan fagorganiseringen har bidratt til profesjonalisering og profesjonsidentitet blant frilansere. Hun diskuterer også forholdet mellom frilanserne og resten av Norsk Journalistlag, der frilansernes rettigheter har fått gradvis større oppmerksomhet. Også andre deler av fagforeninga anerkjenner at frilanseres arbeidsvilkår er viktig for *hele* journalistprofesjonen. Dermed får frilanserne økt status og anerkjennelse innad i egen profesjon.

Frilansjournalister lager seg strukturer for kollegiale nettverk. Arbeidskårundersøkelsene viser også en markant utvikling fra 2019 til 2024, der langt færre frilansjournalister kombinerer arbeid for redaktørstyrte medier med oppdrag innen informasjon og kommunikasjon. De gjør innholdsmessige valg i tråd med profesjonens normer og bidrar til å fastholde grensene for hva som regnes som journalistisk virke. Det er viktig for frilansere å være en del av det profesjonelle fellesskapet (Joseph & O'Donnell, 2023).

I kapittel 10 forfølger Trond Idås betydningen av fellesskap og viser hvordan fagorganisering har betydning både i konkret forstand ved pressekortet som et synlig bevis på at man er profesjonell, og for den enkeltes forståelse av egen rolle. Fagforeningen bidrar til kompetanseheving og kursing. Et godt arbeidsliv innebærer også å få hjelp til å håndtere tunge opplevelser i jobben. Fagforeningen har vært en pådriver for å bygge kunnskap om hvordan jour-

nalister som dekker krig, katastrofer og ulykker, kan få nødvendig hjelp for å håndtere de mentale påkjenningene, slik Idås tar for seg i kapittel åtte.

Det journalistiske arbeidslivet er preget av endring, omveltning og usikkerhet. Hvis journalistikken skal ha en framtid, må den være organisert, skriver Nicole Cohen og Greig dePeuter (2020, s. xii) i sin studie av fagforeningsbygging i Canada og USA. Et av funnene deres er at fagorganisering ikke bare sikrer gode arbeidsvilkår for den enkelte, men også bidrar til å bygge en infrastruktur for solidaritet og støtte som gjør journalistikken som profesjon bærekraftig og rettferdig for de som står utenfor faste jobber. Kollektiv organisering har også som formål å endre maktstrukturer og hjelper den enkelte å se sammenheng mellom sine individuelle erfaringer og et større, overordnet system eller struktur (Cohen & dePeuter, 2020). Å bygge sterke profesjonelle fellesskap er en buffer mot prekære arbeidsforhold og profesjonell ensomhet (Norbäck, 2021, s. 435), og kollektiv organisering styrker journalistiske ideal som uavhengighet og integritet (Cohen & DePeuter, 2020, s. 75). Frilansjournalisten jobber gjerne alene i det daglige. Men det behøver ikke bety et ensomt arbeidsliv. Frilansjournalisten tilhører også et kollektiv og et organisert fellesskap.

Styrket eller svekket profesjon?

Journalistikken som profesjon, samfunnsinstitusjon og arbeidsliv påvirkes kontinuerlig av ytre rammevilkår og strømninger i samfunnet. Mediekrise, sviktende finansieringsmodeller, nye brukermønstre og en rivende teknologisk utvikling som visker ut skillet mellom journalistikk og ikke-journalistikk, har endret rammevilkårene dramatisk. Et viktig spørsmål er hvilke konsekvenser det får for arbeidsvilkår og profesjonelle muligheter for de som har sitt daglige virke i journalistikken – og hva det innebærer for dens rolle i demokrati og samfunn. Taper de profesjonelle normene og verdiene terreng til fordel for kommersiell, markedsdrevet logikk, eller styrkes de? Skjer det ei de-profesjonalisering av journalistikken, eller ei re-profesjonalisering? På hvilken måte kan utviklinga for frilansjournalister kaste lys over dette? Gjennom denne boka har vi diskutert trekk ved frilansstilværelsen som bygger opp under begge. Tabell 11.1 summerer opp noen av de mest sentrale.

Tabell 11.1: De-profesjonalisering og re-profesjonalisering.

De-profesjonaliseringstrekk	Re-profesjonaliseringstrekk
Økt usikkerhet og prekariatlignende forhold	Sterkere identifikasjon med journalistiske verdier
Dårlig lønn og manglende sikkerhetsnett	Autonomi: frivillige frilansere og faglig spesialisering
Individuell etikk vs. kollegial refleksjon	Nettverk, fagorganisering og profesjonell infrastruktur
Markedslogikk og teknologisk press (trafikkmålinger, brukerdata)	Kollektive løsninger og solidaritetsstruktur
Kommersialisering under dekke av entreprenørskap	Frilansere som produsenter av mangfold og kritisk journalistikk

På den ene siden finner vi en rekke trekk som tilsier at det skjer ei de-profesjonalisering: i form av usikkerhet, dårlige lønnsvilkår og mangel på sikkerhetsnett – alle faktorer som samsvarer med beskrivelsen av prekariatlignende forhold. Profesjonsetikken individualiseres, markedslogikken og teknologisk press i form av trafikkmålinger og brukerdata overstyrer profesjonell frihet og kreativitet, og entreprenørskapsdiskursen tildekker kommersialisering. Slik innsnevres det profesjonelle rommet, og den profesjonelle autonomien taper terreng. Et slikt frilansliv kan karakteriseres som ufritt, begrenset og usikkert. På den andre siden finner vi en rekke trekk som bygger opp under det motsatte, ei re-profesjonalisering der profesjonen styrker seg: Frilansjournalister identifiserer seg sterkt og i økende grad med journalistikkens verdier. De er på mange måter autonome og høyt utdannede kunnskapsarbeidere som opplever stor faglig frihet og mulighet til spesialisering. De har en profesjonell infrastruktur for faglige nettverk, og de er en del av kollektive løsninger gjennom ei robust fagforening. Slik kan frilanseren også være en autonom profesjonsutøver med stor innflytelse over egen arbeidshverdag. Frilansere inngår i journalistikkens demokratiske og publisistiske samfunnsrolle og bidrar til både mangfold i innholdet og kritisk journalistikk.

Globalisering og digitalisering fører med seg nye tilknytningsformer i arbeidet, og dette påvirker lønns- og arbeidsvilkår (Alsos et al., 2024, s. 15). I europeisk sammenheng skiller Norge seg ut, ved høy oppslutning om de kollektive institusjonene. Likevel skjer det endringer også her. Organiseringsgraden er lav særlig i privat tjenesteytende sektor, der

det også er en høy andel arbeidstakere på atypiske arbeidskontrakter. Økt omfang av atypisk arbeid kan forsterke ulikhet mellom de som er på innsiden, med gode arbeidsvilkår og karrieremuligheter, og de som er på utsiden, med usikre jobber og svakt sikkerhetsnett (Alsos et al., 2024, s. 17).

Overført til journalistikken ligger det her en fare for et todelt profesjonelt landskap, mellom løsarbeidere på usikre vilkår på den ene siden og journalister i sikre faste jobber på den andre (Wiik, 2015). På det ene ytterpunktet finner vi «innhopperen» som ikke har fast jobb, som alltid stiller opp når han eller hun blir oppringt, tar alle tilgjengelige oppdrag og ledige vikariat og aksepterer dårlige vilkår og ubekvemme arbeidstider (Nygren, 2008, s. 150). På det andre ytterpunktet finner vi fast ansatte i profilerte og prestisjefulle stillinger med trygge vilkår og gode muligheter til å medvirke i redaksjonell utvikling (Nygren, 2008; Mathisen & Morlandstø, 2022). Resultatet kan bli økende forskjeller, der ulikheten er knyttet til jobbsikkerhet, inntekt og muligheter for kompetanseheving og faglig utvikling (Mathisen, 2022, s. 110). Denne typen interne spenninger og stor indre ulikhet er trekk som kan lede mot en de-profesjonalisering og en mer porøs profesjon. Det samme gjelder dersom grensene mot andre yrkesområder viskes ut, der felles profesjonelle normer, verdier og etikk svekkes og erstattes av en individuell etikk (Nygren, 2008, s. 25; Ladendorf, 2013, s. 93).

Samtidig er historien om frilansere også en historie om bygging av et kollektivt fellesskap, som både samler frilanserne og styrker dem som gruppe. Det har gitt frilanserne en sterkere posisjon innad i egen fagforening, samtidig som det har økt anerkjennelsen for at frilanseres rettigheter er en viktig del av et regulert arbeidsliv. Frilansjournalister gjør sine faglige vurderinger i tråd med profesjonens normer og verdier. Å levere arbeid som holder god faglig kvalitet, er dessuten nødvendig for å overleve i frilansmarkedet og få nye oppdrag. Slik kan også frilansvirksomhet bygge opp under en re-profesjonalisering, der de journalistiske verdiene styrkes og de profesjonelle verdiene vinner terreng.

Spørsmål vedrørende frilansere er i stor grad arbeidslivsrelatert, og vilkårene har selvsagt stor betydning for den enkelte frilansjournalist. De gir føringer på hva journalistene fyller arbeidsdagen med, og hvilke oppdrag de tar. Men frilanseres vilkår berører også spørsmål om demokrati og ytringsfrihet. I et større og mer overordnet perspektiv virker det også inn på hvilket innhold som skapes og publiseres i mediene, og dermed også hvilken rolle journalistikken kan fyller. Usikker økonomi kan også føre

til at krevende oppdrag og undersøkende journalistikk blir nedprioritert (Hayes & Silke, 2019). Med andre ord kan økt omfang av frilansing bidra til en journalistikk som ikke utfordrer makthavere eller går i dybden, og der frilansere beveger seg i journalistikkens ytterkanter. Det kan beskrives som et de-profesjonaliseringstrekk, der kommersielle vurderinger trumfer de profesjonelle.

Frilansjournalister representerer uavhengige stemmer i offentligheten. Plasseringen utenfor redaksjonenes rammer – både i fysisk og overførbart forstand – bidrar til at frilansere bringer inn andre historier, andre kilder og stemmer og andre perspektiv enn det redaksjonelle rutiner ofte gjør. Slik bidrar frilansere i høy grad til det mangfoldet som er et sentralt mål i norsk mediepolitikk. Uavhengige aktører er viktig i både journalistikken og demokratiet. Frilansere er en fundamental del av ytrings- og mediemangfoldet (Aarønæs, 2014, s. 5). I samtiden ser vi også en økende erkjennelse av redaktørstyrte mediers rolle i samfunnets totale beredskap. I det perspektivet har frilansjournalister en sentral betydning for offentlighetens bredde og kritiske funksjon. Slik kan de også bidra til en re-profesjonalisering av journalistikken.

Frilansing har vært en del av journalistikken siden dens spede begynnelse og vil trolig alltid være det. Norske frilansjournalister utgjør en vesentlig del av journalistprofesjonen og bidrar til det profesjonelle fellesskapet. For å forstå hvordan mediebransjen som arbeidsliv utvikler seg framover, må vi ha kunnskap om de utøverne som har sitt daglige virke utenfor redaksjonene. I en rekke vestlige land øker andelen frilansjournalister, og de faste redaksjonelle stillingene blir færre. Norge er på mange måter et annerledesland i Europa, både ved at andelen frilansing ikke øker, organiseringsgraden er høy og arbeidslivet er regulert gjennom forhandling og kompromiss (Hvid & Falkum, 2019). Det gjør at det journalistiske arbeidslivet i Norge er interessant å utforske. Rammevilkår og rettigheter er grunnleggende elementer for å motvirke at profesjonen smuldrer opp. Kollektiv organisering av journalistikken er avgjørende for å bevare en sterk profesjon, både for frilansere og fast ansatte. Det er med på å sikre mangfold og en robust offentlighet. Vilkårene norske frilansjournalister arbeider under, har implikasjoner for demokrati og offentlighet. Det innebærer også at frilansernes kår må forstås som en mediepolitisk utfordring, ikke bare en profesjonssosiologisk.

Referanser

- Alsos, K., Oppedgaard, S. M. N. & Trygstad, S. C. (2024). *Den norske arbeidslivsmodellen. Status og utfordringer i en brytningstid*. Gyldendal.
- Aubert, V. (1971). *Sosiologi*. Universitetsforlaget.
- Cohen, N. & dePeuter, G. (2019). *New media unions. Organizing digital journalists*. Routledge.
- Das, J. (2007). Sydney freelance journalists and the notion of professionalism. *Pacific Journalism Review*, 13(1), 142–160.
<https://doi.org/10.24135/pjr.v13i1.890>
- Deuze, M. (2005). What is journalism? Professional identity and ideology of journalists reconsidered. *Journalism*, 6(4), 442–464. Sage Publications.
<https://doi.org/10.1177/1464884905056815>
- Deuze, M. & Witschge, T. (2018). Beyond journalism: Theorizing the transformation of journalism. *Journalism*, 19(2), 165–181.
<https://doi.org/10.1177/1464884916688550>
- Edström, M. & Ladendorf, M. (2012). Freelance journalists as a flexible workforce in media industries. *Journalism Practice*, 6(5–6), 711–721.
<https://doi.org/10.1080/17512786.2012.667275>
- Flatøy, C. (2023). I am not an employee, am I then a professional? Work arrangement, professional identification and the mediating role of intra-professional network. *Journal of Professions and Organisation*, (10), 137–150.
<https://doi.org/10.1093/jpo/joad012>
- Freidson, E. (2001). *Professionalism: The third logic*. Polity Press.
- Gollmitzer, M. (2020). Employment conditions in journalism. I *Oxford Research Encyclopedia of Communication* 1–28. Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228613.013.805>
- Gollmitzer, M. (2024). Care(lessness) in precarious journalism, before and during the pandemic: freelancers work-life experiences and coping strategies. *Global Media and China*, 9(2), 206–220.
<https://doi.org/10.1177/20594364241230434>
- Grimsmo, A. & Heen, H. (2013). *Journalistundersøkelsen 2013*. Rapport fra Arbeidsforskningsinstituttet.
- Hayes, K. & O'Sullivan, M. (2023). Labouring the news: Management control strategies and work intensification in the digital newsroom. *Journalism*, 1–9.
<https://doi.org/10.1177/14648849231174059>

- Hvid, H. & Falkum, E. (Red.). (2019). *Work and wellbeing in the Nordic Countries. Critical perspectives on the world's best working lives*. Routledge.
- Hovden, J. F. (2008). *Profane and sacred: A study of the Norwegian journalistic field* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Bergen.
- Iversen, B. (2020). Nye nettpublikasjoner – nye informasjonsstrømmer. I P. B. Ravnå, B. R. Mathisen & S. H. Jørgensen (Red.), *Meningsdanning, deltakelse og kommunikasjon i demokratiske samfunn*. Orkana Akademisk.
<https://doi.org/10.33673/OOA20204>
- Joseph, B. & O'Donnell, P. (2023). The blurring line between freelance journalists and self-employed media workers. *Journalism*, 24(1), 139–156.
<https://doi.org/10.1177/14648849221086806>
- Ladendorf, M. (2013). Freelance journalists' ethical boundary settings in information work. *Nordicom Review*, 33(1), 83–98.
<https://doi.org/10.2478/nor-2013-0006>
- Massey, B. L. & Elmore, C. J. (2011). Happier working for themselves? *Journalism Practice*, 5(6), 672–686.
<https://doi.org/10.1080/17512786.2011.579780>
- Mathisen, B. R. (2016). Entrepreneurs and idealists – freelance journalists at the intersection of autonomy and constraints. *Journalism Practice*, 11(7), 909–924. <https://doi.org/10.1080/17512786.2016.1199284>
- Mathisen, B. R. (2019). Frilansjournalister i spennet mellom profesjonsideal og kommersielle hensyn. I P. Bjerke, B. K. Fonn & B. R. Mathisen (Red.), *Journalistikk – profesjon i endring* (s. 241–264). Orkana Akademisk.
- Mathisen, B. R. (2022). *Journalism between disruption and resilience. Reflections on the Norwegian Experience*. Routledge.
- Neilson, T. (2020). *Journalism and digital labor: Experiences of online news production*. Routledge.
- Nygren, G. (2008). *Yrke på glid: om journalistrollens de-professionalisering*. SIMO.
- Ottosen, R. (2004). *I journalistikkens grenseland. Journalistrollen mellom marked og idealer*. IJ-forlaget.
- Powers, M. & Vera-Zambrano, S. (2023). *The journalist's predicament. Difficult choices in a declining profession*. Columbia University Press.
- Reegård, K. (2024). Kompetanseutvikling i arbeidslivet. I K. Alsos, S. M. N. Oppegaard & S. C. Trygstad (2024), *Den norske arbeidslivsmodellen. Status og utfordringer i en brytningstid* (s. 153–171). Gyldendal.

- Rick, J. (2024). Acutely precarious? Detecting objective precarity in journalism. *Digital Journalism*, 13(3), 542–561. <https://doi.org/10.1080/21670811.2023.2294995>
- Salamon, E. (2020). Digitizing freelance media labor: A class of workers negotiates entrepreneurialism and activism. *New Media and Society*, 22(10), 105–122. <https://doi.org/10.1177/1461444819861958>
- Smeaton, D. (2003). Self-employed workers: Calling the shots or hesitant independents? A consideration of trends. *Work, Employment and Society*, 17(2), 379–391. Sage Publications. <https://doi.org/10.1177/0950017003017002008>
- Wiik, J. (2015). Internal boundaries: The stratification of the journalistic collective. I M. Carlson & S. Lewis (Red.), *Boundaries of journalism. Professionalism, practices and participation* (s. 118–133). Routledge.
- Willemsen, S. & Witschge, T. (2022). Becoming real: Professional precarity in entrepreneurial journalism. I K. Chadha & L. Steiner (Red.), *Newswork and precarity* (s. 124–134). Routledge. <https://doi.org/10.4324/97803057376-11>
- Witschge, T. & Harbers, F. (2018). The entrepreneurial journalist. I S. Eldridge & B. Franklin (Red.), *The Routledge handbook of developments in digital journalism studies* (s. 64–76). Routledge.
- Aarønæs, L. (2014). *Frilansinitiativet*. Utkast til rapport, utarbeidet i samarbeid med Norsk Kritikerlag, Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening, Frilansjournalistene/NJ, Den norske Forfatterforening og Norsk Oversetterforening.

Forfatterbiografier

Birgit Røe Mathisen er professor i journalistikk ved Nord universitet i Bodø, journalistutdanninga. Hennes primære forskningsfelt er journalistrollen, lokaljournalistikk, medier, demokrati og meningsdanning. Hun har publisert en rekke bøker og tidsskriftartikler både nasjonalt og internasjonalt, blant annet *Journalistikk, profesjon og endring* samt *Blindsoner og mangfold*. Hun har tidligere jobbet som journalist og har blant annet 14 års erfaring som frilansjournalist. E-post: birgit.r.mathisen@nord.no

Anders Graver Knudsen er førstelektor i journalistikk ved OsloMet – storbyuniversitetet. Han forsker primært på frilansjournalistikk, i samarbeid med Birgit Røe Mathisen, og på sportsjournalistikk. Sammen med kolleger ved OsloMet har han blant annet redigert en spesialutgave av *Media and Communication* med tittelen *Sports Journalists as Agents of Change: Shifting Political Goalposts in Nordic Countries*. Han har tidligere jobbet som fotojournalist, blant annet i Aftenposten og Ny Tid, og har ni års erfaring som frilanser. E-post: amkn@oslomet.no

Karianne Sørgård Olsen er førsteamanuensis i journalistikk ved Nord universitet i Bodø, journalistutdanninga. Hun forsker på journalistisk praksis og produksjon, journalistrollen, journalistutdanning og lokaljournalistikk, innenfor sosiologiske rammer. Hun har tidligere jobbet som journalist og har flere års erfaring som frilanser. E-post: karianne.s.olsen@nord.no

Ellen Lexerød Hovlid er professor i medierett ved Høgskulen i Volda, avdeling for mediefag. Hovlids forskningsinteresse knytter seg primært til de juridiske rammene som gjelder for mediene, herunder den rettslige avveiningen mellom yringsfrihet og personvern, opphavsrett eller andre hensyn. Hun har publisert en rekke forskningsarbeid innenfor dette temaet, blant annet boka *Publiseringsregler for journalister*. E-post: ellenh@hivolda.no

Birgitte Kjos Fonn er professor i journalistikk ved OsloMet – storbyuniversitetet. Hun har skrevet og redigert en rekke arbeider, både historiske og samtidige, der spørsmål om journalistisk praksis og profesjon står sentralt. Fonn er fagkoordinator for masterprogrammet i sakprosa ved OsloMet, og der utforsker hun også forholdet mellom journalistisk praksis og profesjon og andre typer sakprosa. Hun er dr.philos. i historie og tidligere journalist. E-post: birgitte@oslomet.no

Trond Idås er rådgiver i Norsk Journalistlag, der han blant annet arbeider med journalsikkerhet og forebyggelse av traumer blant journalister. Han har gjennomført studier blant journalister som dekket Baneheia-saken i 2001, jordskjelvet og tsunamien i Indiahavet i 2004, Alvdal-saken i 2008 og terrorangrepet 22. juli 2011. Han er i ferd med å avslutte en ph.d. der temaet er posttraumatisk stress og posttraumatisk vekst blant journalistene som dekket 22. juli. Han har vært journalist i Aftenposten og Gjengangeren. E-post: trond.idaas@nj.no

